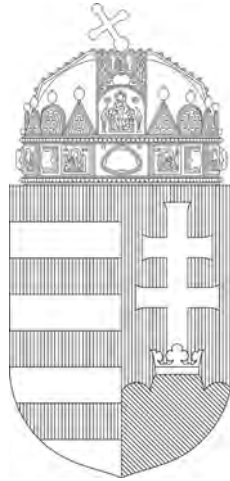

Nemzeti Adatvédelmi és
Információszabadság Hatóság

SZEMELVÉNYEK AZ INFORMÁCIÓS JOGOK FELÜGYELETÉNEK ELMÚLT **25** ÉVÉBŐL

Szemelvények az információs jogok felügyeletének elmúlt 25 évéből

Szerkesztő: Dr. Péterfalvi Attila

Bevezető

Mivel „*az egypártrendszerből a többpártrendszerbe, a pártállamból a jogállamba való békés politikai átmenet jelenlegi Alkotmányunk jelentős módosítását igényli*”;¹ **1989.** október 23-án kihirdetésre került az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény, mely a korábbi szocialista alkotmány szövegét módosítva – többek között – az alapvető jogokról és kötelességekről szóló XII. fejezetben először nyilatkozta ki alapjogként, hogy a Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a személyes adatok védelméhez való jog [59. § (1)] és a közérdekű adatok megismeréséhez, terjesztéséhez való jog [61. § (1)].

Három év múlva, **1992.** október 27-én fogadta el az Országgyűlés a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvényt (Avtv.), majd **1995.** június 30-án megválasztotta az első ombudsmanokat – köztük Majtényi László adatvédelmi biztost.

Így **1995.** szeptemberétől az Adatvédelmi Biztos Irodájában megkezdődött az a munka, mely napjainkban is folyik.

2011-ben az új Alaptörvény - VI. cikkében - már egy helyen rögzíti a személyes adatok védelméhez való jogot és az információszabadságot, valamint a jogok érvényesülését ellenőrző, sarkalatos törvénnyel létrehozott, független hatóságot. Ezen rendelkezések végrehajtásaként még ugyanabban az évben megszületett az Avtv. helyébe lépő, az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény, így 2012. január 1-jén megkezdte működését a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH).

Megváltozott intézményi keretek között, kicsit más jogi környezetben, de hasonló alkotmányos alapokon és a felügyeleti szerv vezetője mellett még néhány szenior munkatárs személyében egyfajta személyi folytonosságot is képviselve - tehát az adatvédelmi felügyeleti tevékenység tekintetében a kontinuitás egyértelmű.

Az eltelt évek száma – különösen a 25 éves évforduló – tiszteletet érdemel,

¹ 1989. évi XXXI. törvény indokolása az Alkotmány módosításáról

egyszersmind egyfajta számadást is szükségessé tesz. Ennek a szándéknak a jegyében született meg a jelen, retrospektív szemléletű jubileumi kötet gondolata, mely az információs jogok felügyeletének történeti ívét törekszik megrajzolni a kezdetektől a jelenig.

A kötet felütéseként az Adatvédelmi Biztos Irodájának első jogász munkatársa emlékszik vissza - konkrét ügyeket, panaszokat is megidézve - a kezdeti „hőskorra”, az alapjogvédő ombudsmani korszak kihívásaira. A következő blokkban a második adatvédelmi biztos, jelenlegi NAIH elnök régebbi írásaiból találunk egy csokrot, mely egyfajta jogfilozófiai-jogelméleti eszmefuttatásban tárja fel az információs jogok lényegét a személyiségvédelem viszonyaiból kiindulva, a törvényi háttér módosításain át az emberi jogi vetület vizsgálatáig eljutva. A harmadik rész szerzője a legújabb nézőpontból fókuszál: a GDPR keletkezését, a magyar jogrendszerre gyakorolt hatását mutatja be. Végül, a kötetet a legújabb generáció írásai zárják: a NAIH által kiírt diákpályázat két győztese (felsőoktatási, illetve középiskolás kategóriákban) osztja meg az olvasóval gondolatait az adatvédelem jelenlegi kihívásairól: *„A digitális kor adatvédelmi szabályozási kihívásaira vajon megoldást tudna-e nyújtani egy új perspektíva: a természetes személyek adataik feletti vagyoni rendelkezési jogának elismerése?”*, és *„A magánélet kérdései az adatvédelem területén egy középiskolás diák szemszögéből”* címmel.

Reméljük, hogy az érdeklődő olvasó a kötetet forgatva találkozik olyan felvetésekkel, gondolatokkal, melyek további gondolkodásra vagy éppen visszaemlékezésre készítenek. Meggyőződésünk, hogy a téma múltja igen gazdag, jövője pedig szinte kimeríthetetlen!

2020. december 14.

1. Dr. Sziklay Júlia: Visszaemlékezés a kezdetekre - az alapjogvédő ombudsman

PhD. Sziklay Júlia: jogász és politológus, az Adatvédelmi Biztos Irodájának első jogász munkatársa, jelenleg a NAIH Információszabadság Főosztályának vezetője

Magyarországon az információs jogok, mint alkotmányos alapjogok érvényesülését hivatalból nyomon kísérő és felügyelő intézmény globális összehasonlításban is egyedi módon, közös törvényi szabályozó keretein belül működik kezdetektől fogva. 1993-2011 között (gyakorlati működését tekintve 1995-től) az adatvédelmi ombudsman, 2011-től jelenleg is a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság látja el ezt a feladatot (melynek első és második elnöke Péterfalvi Attila, második adatvédelmi biztos). Bár tagadhatatlanul létezik személyi és működési kontinuitás, a két szervezet háttere, működési elvei igen különbözőek, az évforduló apropóján ezért is érdekes és érdemes visszaemlékezni az adatvédelmi biztos működésének kezdetére.

Az ombudsman intézménye

„Ha már ombudsman, akkor rendes közjogi ombudsman legyen”

Tölgyessy Péter²

Már a középkorban – germán törzseknél – is használatos az elnevezés: „közvetítő személy” a bűnös családjától az áldozat családjá felé a bűn megváltását szolgáló értékekkel. A svéd, norvég és dán középkori jogi nyelvben is szerepel az ombudsman megjelölés „jogi ügynök”, „képviselő” tartalommal. A hivatalos jogtörténet XII. Károly svéd király nevét emeli ki, aki az 1709-es poltavai csatavesztés után a török szultán udvarában megismerkedik egy, a közigazgatási panaszok kivizsgálását végző igazságügyi méltósággal.³ A 18. század fordulóján a svéd közigazgatás a király hosszú távolléte miatt a szétesés állapotába került, ezért a király 1713-ban létrehozta a *Kungens Högste Ombudsman - A Legmagasabb Királyi Megbízott*, későbbi nevén az igazságügyi kancellár hivatalát annak biztosítására, hogy a törvényeket és egyéb szabályokat mindenhol betartsák és a hivatalukhoz hűtlen tisztvi-

² in.: A rendszerváltás forгатókönyve-Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. Bp. 1999. 451.o. főszerkesztő: Bozóki András

³ Varga Zs. András: Ombudsmanok Magyarországon, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004

selőket és bírákat megbüntessék. 1766-tól az igazságügyi kancellárt a parlament nevezte ki, aztán az abszolút monarchia időszakában a kinevezés jogát a király ismét magához vonta.⁴ 1809-ben – a világon elsőként - a *Riksdagban* képviselt rendek létrehozták a saját parlamenti ombudsmani hivatalukat és az intézményt belefoglalták a frissen megírt alkotmányba is. A *Justitieombudsmant* ugyanazokkal a jogokkal és kötelességekkel ruházták fel, mint az igazságügyi kancellárt és feladata a király, a királyi hivatalok és a bíróságok parlamenti felügyelete volt. Ezek máig a fő jellemzők azzal a megjegyzéssel, hogy az igazságszolgáltatást a legtöbb európai ombudsman nem ellenőrizheti.

Az intézmény európai elterjedésének három nagy hullámát különböztetjük meg:

- skandináv országokban történő meghonosodás (XVIII-XIX.század)
- Nyugat-Európában való elterjedés (XX. század második fele)
- korábbi diktatórikus államok (Görögország, Spanyolország és volt szocialista országok) demokratizálódási folyamatának elősegítésének érdekében életre hívott intézmények (XX. század vége).

A fejlődés, nemzetközi elterjedés jelenleg is intenzívnek mondható, így a XXI. századra már szinte az egész világon⁵ megvalósult az az alkotmányos elgondolás, mely a közigazgatás független, kötetlen és „puha” kontrolljával nagy köztisztletben álló személyeket bíz meg. Az „ombudsman-eszme” mára a demokrácia és jogállamiság elveivel – ezek hatékonysága érdekében - elválaszthatatlanul összefonódott.⁶ Az emberi jogok védelme és a „jó kormányzás” felelőségének érdekében az ombudsmanok tevékenységének növekvő fontosságát az egész világon elismerik⁷ és az intézmény – valamilyen formában - megtalálható minden európai jogállamban.⁸

⁴ André, Roles for the Ombudsmen - View from Sweden, in Rautio (ed), Parliamentary Ombudsman , Finland, 80 Years, 2006,36

³ Az Alberta Egyetem (Edmonton, Kanada) Nemzetközi Ombudsman Intézete ma 125 különböző nemzeti jogrend ombudsmanját képviseli, 1976-ban ez a szám még 38 volt

⁶ Lásd Mauerer, Die parlamentarischen Ombudsmann-Einrichtungen in den Mitgliedstaaten des Euro-
parates, in.: Matscher ,Ombudsmann in Europa. Institutioneller Vergleich, 1994,123

⁷ Lásd Reif, Governance, 55,81;Robertson, National Government and the Ombudsman, in; Reif, Om-
budsman Concept, 105

⁸ Gabriele Kucsko-Stadlmayer: Europäische Ombudsman-Institutionen, 2008 Springer-Verlag Wien

Az International Bar Association (*Nemzetközi Jogász Egylet*) 1974-es – de a nemzetközi fejlődés miatt még mindig irányadó – **ombudsman-definíciója** a következő:

„Az alkotmány vagy a parlament által létrehozott intézmény, melyet a törvényhozásnak vagy a parlamentnek felelős független és magas rangú köztisztviselő irányít. Hatóságok, hivatalnokok, munkáltatók vagy egyéb önálló szervezetek eljárása miatt hozzá panasszal forduló személyek sérelmeit vizsgálja saját hatáskörben. Jogosult a sérelmet orvosló intézkedések kezdeményezésére és jelentések kibocsátására.”⁹

Ez a meghatározás még ma is pontos és jól összefoglalja a lényegét, hiszen az ombudsman eljárásának legfontosabb jellemzője a függetlenség¹⁰, melyről az elmúlt idők során bebizonyosodott, hogy a parlament által történő megválasztás¹¹ szolgál a leginkább. Az európai ombudsman intézmény fontossága és a különféle jogi formában történő elterjedése nagymértékben köszönhető egyedülálló alkotmányos helyzetének: szinte tökéletesen független az államhatalmi ágaktól, melyeket ugyanakkor ellenőrizhet. Hatásköre és jogköre olyan mértékben korlátozott, hogy ez ne okozzon zavart a kényes államhatalmi egyensúlyban. Hatékonyságának kulcsa függetlenségének biztosítása, valamint kötetlen eljárása, melynek „tüzelője” a személyes tekintély és közéleti elkötelezettség. Ezekből az alapvető elemekből kiindulva az ombudsman autonóm, egyéni módon alakíthatja ki saját eljárását úgy, hogy tevékenységével pótolja az adott jogrend hiányosságait a polgárok jogainak védelmében¹². Az elmúlt években az intézmény különösen az emberi jogvédelem terén bizonyította fejlődőképességét, elsősorban azokban az országokban, ahol a totalitáriánus rendszerek bukását követően az alkotmányos és demokratikus rendszerek kiépítésénél volt szükség a segítségre. A fejlődés még sehol sem zárult le, hiszen a „jó kormányzás” és „jó közigazgatás” nemzetközi tanai a polgárbarát közigazgatás fejlesztésének számtalan útját célozták meg és ebben aktív szerepet szánnak az ombudsmanoknak is. Ráadásul az ombudsman

⁹ Idézet Caidentől, in: International Handbook of the Ombudsman. Evolution and Present Function, 1983,44

¹⁰ Lásd IOI by-law, www.law.ualberta.ca/centres/loi/docs/IOI_Bylaws.pdf (Art. 6b).

¹¹ Lásd Recommendation of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe 1615 (2003) 1, No 7 i.i.

¹² Lásd Kelsen: Wesen und Entwicklung der Staatgerichtsbarkeit, VVdStRL5,1929,30

hivatalok mára nagyon sok országban megcélzották vagy elnyerték az ENSZ nemzeti emberi jogi intézmény (National Human Rights Institution – NHRI) státuszát is. Az NHRI olyan független, általános hatáskörű jogvédő szervezet, amely az adott országban hatékonyan képes ellátni az emberi jogok folyamatos ellenőrzésének és védelmének feladatát, és egy szigorú akkreditációs eljárás során bizonyította, hogy megfelel a nemzetközi kritériumoknak. Így részesévé válik az ENSZ által irányított, valamennyi kontinensen működő világhálózatnak. A kritériumoknak való teljes vagy részleges megfelelés A vagy B, a függetlenség és/vagy hatékonyság hiánya C státust eredményez.¹³ Az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala 2014-től már „A” státusszal rendelkezik, de sajnos szólnak hírek a lefokozásról.¹⁴

A hatáskörök alapján történő osztályozás három **ideáltipikus modellt** eredményez¹⁵:

- a klasszikus (az ombudsman a közigazgatási visszasságok felszámolására saját kényszerítő erejű hatáskörrel nem rendelkezik, céljait egyfajta „puha” nyomásgyakorlással éri el a vizsgálat tényén, saját autoritásán és a nyilvánosság „fegyverén” keresztül),
- a jogállami (az ombudsman a „puha” eszközökön felül több speciális jog- és hatáskörrel van felvértezve pl. alkotmánybírósági normakontroll kezdeményezése vagy részvételi jog bírósági eljárásban) és
- az emberi jogi modellt (speciális hatáskörök az emberi jogi jogsértések orvoslására pl. alkotmányos panasz vagy perindítási lehetőség).

A modellek a maguk „tisztá” formájában persze sehol sem fordulnak elő, a gyakorlati tapasztalatok alapján az ombudsmanok nemzeti-politikai szerepvállalása napjainkra jóval meghaladta a közigazgatás kontrolljára vonatkozó klasszikus elképzelést.

¹³ Dr. Sziklay Júlia: Az ombudsman nemzeti emberi jogiintézményi (NHRI) státusza in.:Nemzet és Biztonság 2011 december, http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/sziklay_julia-az_ombudsman_nemzeti_emberi_jogi_intezmenyi_nhri_statusa.pdf

¹⁴ https://nepszava.hu/3081976_lefokozhatja-a-magyar-ombudsmant-az-ensz

¹⁵ Linda Reif és Gabriele Kucsko-Stadlmayer elmélete alapján

Emellett megkülönböztetünk:

- országos illetékességű, általános hatáskörű
- regionális illetékességű, de általános hatáskörű
- országos illetékességű, speciális feladattal megbízott szakombudsmani intézményeket (ilyen volt a magyar adatvédelmi biztos).

Kelet-Európában a szovjet típusú rendszerek bukása után is megfogalmazódott az igény az ombudsman-intézményének, mint a közjogi rendszer új elemének bevezetésére, Magyarországon azonban – a közállapotok mindenkori színvonalának megfelelően – az intézmény létrehozása és a mindenkori jelöltek megválasztása körül állandó volt a döntésképtelenség és a zavar.

Adatvédelmi ombudsman

Az ombudsmanok esetében a személy kiválasztása különös jelentőséggel bír, hiszen ezen jogvédő hivatalok „amorf” jellege miatt a tisztséget – főleg az első esetben – igen erősen az azt betöltő személy alakítja, formálja személyiségének, felkészültségének és aktivitásának (bátorságának) megfelelően: *„Az ombudsman szikár jogi tevékenysége mögött kell lennie egy személyes értékrendnek, amelyben szükségszerűen kifejeződik, hogy mit gondol a világról és arról a társadalomról, amelynek a problémáival szembesül.”*¹⁶

Megválasztását nem csak az 1992-es adatvédelmi törvény, de az uniós jog is előírta.¹⁷ Az, hogy a magyar adatvédelmi biztos ombudsmani „köntösbe” bújtt, azzal a következménnyel járt, hogy állásfoglalásaiban képes volt bizonyos jogon kívüli szempontokat (igazságosság, méltányosság, tisztesség) is érvényesíteni. A jogvédő intézmények sorában hatékonyan volt képes felügyelni az információs jogok érvényesülését. Hatáskörének szabályozásánál¹⁸ a jogalkotó – üdvözlendő, de nem magától értetődő módon – kife-

¹⁶ Gönczöl Katalin-Kóthy Judit: Ombudsman 1995-2001, Helikon Kiadó 2002, 69-70. o.

¹⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 95/46/EK irányelve (1995. október 24.) a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról kötelezte a tagállamokat egy független adatvédelmi felügyeleti szerv létrehozására.

¹⁸ Feladat- és hatáskörét elsősorban a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény szabályozza, de számos más törvény is tartalmaz felhatalmazó rendelkezéseket pl. minősített adat védelméről szóló törvény, nemzetbiztonsági törvény stb.

jezetten erős jogosítványokkal támogatta meg a külön biztos eljárását, aki- nek hatásköre az információs alapjogokkal kapcsolatos összes visszásságra kiterjedt (kivéve, ha az ügyben bírósági eljárás folyt) és az összes magyaror- szági adatkezelést vizsgálhatta, függetlenül attól, hogy arra a privat- vagy a közsférában kerül sor. Feladatai ellátása során az adatkezelőtől bármikor tájékoztatást kérhetett, bármilyen iratot megismerhetett, bárhova belép- hetett, amennyiben a vizsgálat érdekében ezt fontosnak ítélte.

Az adatvédelmi biztos – rövid megnevezésében helytelenül csak az egyik, általa felügyelt jog jelenik meg – a két információs jog „öre”lett, hivatalból vagy panaszbeadványok hatására figyelemmel kísérte ezen jogok alakulá- sát, alkalmazását. A vonatkozó jogszabályokat előzetesen véleményezte, de bármikor javaslatot tehetett a jogalkotónak jogszabály-módosításra is. Titokfelügyeleti jogkörében eljárva felszólíthatott a minősítés megszünte- tésére is, egyet-nem értés esetén ilyenkor a minősítőnek kellett bíróság- hoz fordulnia. (Ehhez hasonló volt később az a helyzet, mikor az adatvé- delmi biztos a jogellenes adatkezelés megszüntetésére határozatban szólítja fel az adatkezelőt és az adatkezelőnek kell a biztosi döntést bíróság előtt megtámadnia.) Az információs jogok védelme a hatáskörök alapján a nemzetközi viszonylatban elért legmagasabb szintű kritériumoknak felelt meg, köszönhető ez nem utolsósorban az Alkotmánybíróság befolyásá- nak is.

13. ábra: A Magyar Köztársaság adatvédelmi biztosai 1995-2011

1995. június 30 - 2001. június 30: Dr. Majtényi László, első adatvédelmi biztos

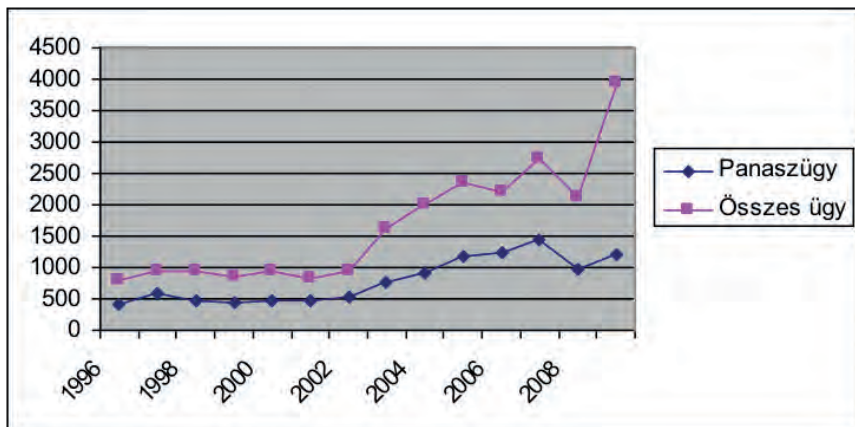
2001. július 1 – 2001. december 10: első „interregnum” időszaka

2001. december 11 - 2007. december 10: Dr. Péterfalvi Attila, második adatvédelmi biztos

2007. december 11- 2008. szeptember 28: második „interregnum” időszaka

2008. szeptember 29 – 2011. december 31: Dr. Jóri András, harmadik adatvédelmi biztos, mandátumát csak félideig töltötte ki

14. ábra: Az Adatvédelmi Biztos Irodájának ügystatistikája 1995-2009 (Forrás: ABI)

Rendszerváltó adatvédelem

„Köszönettel tartozom Önöknek, kérelmem jóindulatú és segítőkész elintézéséért...Önző módon azt mondom, kár, hogy az Önök intézménye az én szempontomból későn kezdte a működését. Ha Önök nem lennének (egy szegényebb ember) kihez fordulhatna, aki jó ügyvédként képviselve az ügyét, tekintéllyel, hatalommal és befolyással is rendelkezik annak megnyugtató elintézéséhez.”¹⁹

A hivatal önmeghatározása és külső profilja szerint is rendszerváltó intézményként volt definiálható és működése kezdetétől jelentkező tapasztalata, hogy a magyar társadalomnak az információs jogokkal kapcsolatos érzékenysége sokkal fejlettebb annál, mint amire előzetesen - akár az általános jogi kultúra színvonalához viszonyítva is - számítani lehetett.

„Díszítőelem vagy tartóoszlop?” vetette fel a kérdést az ombudsmanok alkotmányos helyzetéről Szikinger István 1996-ban,²⁰ aki szerint az országgyűlési biztosok szerepfelfogásától függ, hogy a jogállam díszítőelemei, avagy tartóoszlopai lesznek. Az ún. „első-generációs” ombudsmanok Magyarországon vitathatatlan módon úttörő szerepet játszottak, hiszen a semmiből építették föl hivatalaikat korábbi tapasztalataiknak, előéletük-

¹⁹ ABI 4/A/96

²⁰ Szikinger István: Díszítőelem vagy tartóoszlop? In.: Fundamentum 1997/1.sz., 76-80.o.

nek, személyiségüknek és szerepfelfogásuknak megfelelően. Dr. Majtényi László (korábban a MAHART jogtanácsosa, majd az Alkotmánybíróságon főtanácsos, emellett egyetemi oktató és „tollforgató” értelmiségi) a panaszokra koncentráls és a hatalomtól, politikusoktól távolságot tartó ombudsmanként határozta meg saját szerepét. (Létezik olyan felfogás is, mely szerint az ombudsmannak nem elkerülnie kell a politikai viharokat, hanem az alkotmányos jogok mindenhatóságát hirdetve „bele kellene vetnie” magát mindenfajta csatározásba.) Az „aktivista adatvédelmi biztos” koncepcióját Majtényi a napi munkában is elvetette és azzal is „elhárítja a kísértést a népboldogító, rossz értelemben megnyilvánuló aktivizmusra, hogy kivételesen, csakis különleges indok alapján folytatott vizsgálatot hivatalból, akkor, ha az alkotmányos jogában megsértett”²¹ egyén erre képtelen (pl. „Internetes” állami gondozott gyerekek örökbefogadásának vagy az adóigazolvány gyártása körüli anomáliák vizsgálata).

Kik fordultak kezdetben az adatvédelmi biztoshoz?

Állampolgárok²², politikusok, híres emberek²³ és civil jogvédő szervezetek²⁴ panaszuk „elintézése”, kijárása reményében „tesztelték” az új jogvédő intézményt. Országgyűlési képviselők rendszeresen közvetítenek a körzetükben jelentkező panasz ügyében²⁵. Jelentkeztek feltalálók²⁶, akik informatikai ötleteiket szerették volna megvalósíttatni a hivatalon keresztül, nagyon sok pereskedő kért volna a peréhez segítséget²⁷. Ezeket a kéréseket a törvény erejénél fogva el kellett utasítani.

Adatkezelő szervezetek saját, illetve ügyfeleik védelmében kértek több esetben szakmai állásfoglalást, jellemzően egy-egy gyakorlati probléma felmerülése kapcsán²⁸ - például földhivatali hivatalvezető kezdeménye-

²¹ Az adatvédelmi biztos beszámolója 1995-96, 24. o.

²² Például ABI 81/A/95: a panaszos 1974-es targoncavezetői bizonyítványát elvesztette és a kiállítótól kérése ellenére semmilyen igazolást vagy másolatot nem kapott. Miután az adatvédelmi biztos munkatársa telefonon elintézte az ügyet az „illetékeseknél”, a panaszos személyesen jött be köszönetet mondani.

²³ Például ABI 14/V/96 vagy 70/A/90 – gazdag vállalkozók adócsalási ügyének megszellőztetése a sajtóban.

²⁴ Például ABI 71/A/95: a Hadirokkantak Szövetsége hiába kérte az önkormányzattól a hadigondozottak névjegyzékét.

²⁵ Például ABI 102/A/95: privatizáció előtt álló cég munkavállalói érzékeny adatokat tartalmazó kérdőívet kell, hogy kitöltsenek.

²⁶ Például: ABI 67/V/95

²⁷ Például ABI 75/A/95: társasház gazdálkodási adataihoz kért hozzáférést, „Türhetetlen az, hogy akaratom ellenére szenvedő alanya legyek a pazarló gazdálkodásnak a saját tulajdonomat illetően.”

²⁸ Például Magyar Biztosítók Szövetsége állásfoglalást kért az APEH biztosítottak azonosító adataira vonatkozó adatkérésről, ABI 1/A/96

zett konzultációt az ingatlan nyilvántartási szabályok hiányosságairól, el-
lentmondásairól²⁹. A jó munkakapcsolat, kooperáció kialakítása az állami
nagy adatkezelőkkel az első pillanattól kezdve nagyon fontos és pozitív
lépés egy szakombudsman hivatali működésében.

Elsőprő többségben érkeztek olyan beadványok, melyek valamilyen
aspektusból a rendszerváltáshoz kapcsolódtak, a rendszerváltás politikai,
jogi vagy akár a gazdasági következményein keresztül³⁰. Az első hónapok
„beadványtermésében” feltűnően sok érzelem szorult a panaszokba³¹, az
adatvédelmi biztoshoz fordulás az elkeseredett, politikai vagy gazdasági
befolyással nem rendelkező „kisembereknek” az utolsó szalmaszálba ka-
paszkodás lehetősége volt. Általánosan jellemző, hogy ezek a panaszosok
a bírói jogérvényesítés lehetőségét már kimerítették – ügyükben elutasító
ítélet született illetve folyamatban volt még a per.

A politikai rendszerváltás jellemző ügycsoportja az ún. „megfigyelés”
ügyek kategóriája, amelynek központjában a megfigyelték információs
önrendelkezési joga áll³². A kezdeményezők több esetben a kiterjedt kap-
csolatrendszerrel és befolyással rendelkező közéleti szereplők, általában
politikuskok, újságírók, befolyással rendelkező nagyvállalkozók. A rendszer-
váltás előtt keletkezett és 1995-ben még különböző állami szervek birto-
kában lévő titkosszolgálati iratok keletkezésével, a polgárok információs
önrendelkezési jogának gyakorolhatóságával, illetőleg az ezen iratok má-
sok általi megismerhetőségével, az információs szabadság érvényesülésé-
vel összefüggő adatvédelmi biztosi ajánlás³³ komoly jogértelmezési mun-
ka, mely a különböző érdekek szövevényéből az érintettek információs
önrendelkezési jogát emeli ki. A vizsgálatot liberális politikuskok kezdemé-
nyezték a Nyilvánosság Klub közreműködésével, de tucatjával jelentkeztek
más érintettek (egykori disszidensek stb.) is. A megfigyeléses-ügyek másik
típusa néhány olyan megrázó beadványban realizálódott, melyek szerzői a
lelkiismeret furdalástól gyötört „kényszerbesúgók”, megvilágítva ezzel be-

²⁹ ABI 108/K/95

³⁰ Például ABI 7/A/95: országgyűlési képviselő panasza az 1990-95 között bizalmas posztot betöltők
nemzetbiztonsági megfigyelésével kapcsolatban.

³¹ A kiszolgáltatók helyzetben lévő, megalázott panaszosoktól sokszor sok teleírt oldalnyi kézzel írt
levél érkezett, például 87/A/95: „Dühömben összetéptem a levelet, de már nem tudom megtenni,
hogy ne írjak Önöknek. Egyszerűen már az embernek az adatvédelmi biztosa sincsen biztosítva, s
megkárosítanak bennünket és becsapnak, ami felháborító!”

³² Például: ABI 47/A/95, 136/A/95: nyugdíjas volt politikai közszereplők szerették volna a BM birtokában
lévő, róluk gyűjtött információkat megismerni.

³³ ABI 27/A/95

súgó és besúgottak jogainak bonyolult, összetett értelmezését³⁴.

A politikai rendszerváltáshoz kötődik az Ellenzéki Kerekasztal (EKA) tárgyalásainak Fekete Doboz által dokumentált videofelvételeinek nyilvánosságra kérdésében született állásfoglalás³⁵ is, melyben az adatvédelmi biztos megállapította, hogy az EKA a történelmi események fényében közjogi intézménynek minősül, és mint ilyen, az üléseiről készített felvételek főszbályként nyilvánosak³⁶.

Szintén az információs kárpótlás témaköréhez kapcsolódott a náci korszak zsidóüldözéseivel kapcsolatban keletkezett levéltári anyagok kutathatóságának kérdésköre. Az adatvédelmi biztos állásfoglalást ez ügyben a jeruzsálemi Yad Vashem Archívum megbízásából egy magyar történész kezdeményezte³⁷. A 27 oldalas állásfoglalás legfontosabb „eredménye” a történelmi kutatást lehetővé tevő kétoldalú nemzetközi közjogi megállapodás megkötése lett, mely biztosítja az érintettek és hozzátartozóik számára a tiltakozási jog gyakorlásának lehetőségét is.

A gazdasági rendszerváltáshoz kapcsolódóan új piacépítési eszköz a direkt marketing, új piaci szereplők a direkt marketing cégek, melyek az 1995-ös törvény megszületéséig gátlástalan módon próbáltak maguknak illetve megbízóiknak „piacot szerezni”. A kezdeti figyelem hamar ellenérzésbe csapott az állampolgárok körében, köszönhetően a nem teljesen korrekt és minőségileg is sokszor kifogásolható üzleteknek³⁸ és az „eldugaszolt” postaládáknak. A tipikusan magánszféra körébe tartozó, direkt marketing cégek elleni panaszok tucatjával érkeztek. Zaklatásnak és adatvédelmi szempontból elfogadhatatlannak minősítik az állampolgárok a formailag törvényes megoldást – az 1995-ös törvény ugyanis legalizálta és törvényes keretek közé szorította a cégek tevékenységét, de úgy, hogy az érintettek önrendelkezési jogának gyakorlását csak negatív módon, a tiltakozás, letiltás jogának gyakorlásával (opt-out) lehet érvényesíteni.

A gazdasági kárpótlás témaköréhez kapcsolhatók a piacgazdaság új sze-

³⁴ Például: ABI 10/A/95: „Belső használatra, nem a sajtó részére szántam. Még élnek lelkem gyilkosai, közel hozzánk, fegyveresen, jó erőben.”

³⁵ ABI 466/A/96

³⁶ ABI 466/A/96: „az EKA ülésein az akkor már működő szervezetek, pártszerű alakzatok politikai-közjogi álláspontját tükröző nyilatkozatok, felszólalások megismerhetőek, azaz közérdekű adatnak minősülnek. A nyilvános változat elkészítése az iratot őrző közgyűjtemény feladata.”

³⁷ ABI 33/A/95

³⁸ Például ABI 55/A/95

replői, a befektetési alapkezelők elleni panaszok³⁹, akik magas hozamot ígérnek ugyan a kisbefektetőknek, de ígéreteik teljesítését megelőzően igen gyakran csődbe mennek. Szintén kárpótlással kapcsolatos ügy a föld-alap árverésekkel kapcsolatos adatok visszatartása – az adatvédelmi biztos állásfoglalása szerint ezek közérdekű, nyilvános adatok⁴⁰.

Az egyes szabadságjogokhoz kötődő eljárásoknak is voltak adatvédelmet, információszabadságot érintő vonzatai. Erre példa az egészséges környezethez való jog érvényesítése, veszélyes hulladékégető telepítésével kapcsolatos információk elérése által⁴¹.

A konzultációs ügyekben jellemzően az adatkezelők igénylik vitás kérdésekben az adatvédelmi biztos segítségét (pl. távközlési társaság jogászának kérdése, hogy rendőrségi megkeresésénél szükség van-e az ügyész előzetes jóváhagyására stb.)

Klasszikusan a magánszféra keretébe tartoznak a családi konfliktusokat, viszályokat eredményező adatvédelmi jogsértések, hibák. Egy alkoholista édesapa lánya apja gyógykezelését kezdeményezte az önkormányzatnál, de a „gondozóból” érkező válaszlevélből kiderült az apa számára lánya „árulása”⁴². Az adatvédelmi biztos megállapította a titoksértést, de a megtörtént bajon már nem tudott segíteni.

Fontosak a valamilyen sérelem hatására alakult érdekszövetségek, pertársaságok például becsapott kisbefektetők közössége egy „lelkes” vezetővel, aki minden létező fórumot megkeres közös problémáikkal vagy a faluba telepítendő hulladékégető ügyében a falu „szóvivőjének” fellépése.

A hivatal első (és hasonlóképpen a második) periódusának kiemelt ügycsoportja a kormányzati oldalról jelentkező és meg-megújuló támadásként értékelhető ún. „új-centralizációs tervek” megjelenése és elhárítására tett kísérletek sora. Az információs jogok nyugat-európai megjelenése az 1970-es években összefüggött a technikai fejlődéssel, mely lehetővé tett az automatizált mega-adatbázisok megjelenését és működtetését. Né-

³⁹ Például ABI 11/A/95

⁴⁰ ABI 45/A/95

⁴¹ ABI 103/A/95, a képviselő testület zárt ülést rendelt el vagyonhasznosítási (szemétégető kialakítása) ügyben, részlet a panaszból: „Az Alkotmányértő módon, lakosság elől nyilvános adatokat elzáró eljárást törvényesnek minősítve további jogsértésekre bátorítja elkövetőit”. Vagy ABI 3/A/95: „Lehet, hogy végre valaki rákényszeríti a korrupt önkormányzati tisztségviselőket, a nekik asszisztáló ‘független’ bírákat – a két és fél éve hatályban lévő adatvédelmi törvény előírásainak betartására – betartatására?”

⁴² ABI 35/A/95

metországban az 1970-es „Nagy Hesseni Terv” c. kiadványában a hesseni kormány a számítógépek révén „funkcionálisan integrált igazgatási rendszert”⁴³ népszerűsíti. Ennek lényege, hogy a társadalom átadja feladatait az államnak és létrejön egy hatalmas információs rendszer, mely minden egyes emberről körülbelül hetven információt tárol. E rendszeren belül személyi számos kereséssel az adatok közvetlenül hozzáférhetőek, így rendszeren belül kommunikálhat egymással pl. a statisztikai hivatal, a rendőrség, az iskola vagy az orvos. A terv Németországban a közvélemény hatalmas mértékű felháborodása miatt megbukott.

Magyarországon 1996-ban a Pénzügyminisztérium előterjesztése alapján - melyet a jelek szerint magáévá tett az egész Horn-kormány is -, a köztartozások beszedésének eredményessége érdekében kidolgoztak egy újcentralista nyilvántartási rendszert, mely fizikailag ugyan nem egyesítene a köztartozásokkal kapcsolatos nyilvántartásokat, de azokat az elérhetőség szempontjából (kapcsolati kódok nélkül) összevonná. A tervek az APEH, a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnoksága, a Nyugdíjfolyósító Igazgatóság és az Országos Egészségbiztosítási Pénztár, a munkaügyi igazgatás és az önkormányzatok adatkezelését érintette. A terv megvalósulása az adatvédelmi biztos szerint azt jelentené, hogy *„Az állam, illetve az államot működtető mindenkori politikai csoport állandó és erős információs túlhatalomra tenne szert a társadalommal szemben és természetesen merő illúzió lenne azt képzelni, hogy - amilyen érvekkel megpróbálják majd a társadalommal elfogadtatni a terveket - ez a túlhatalom csakis a törvényszegőket fenyegetné. Elég arra gondolnunk, hogy a rendszerbe bekerülő egyetlen téves adat mennyire érintené a polgár életlehetőségeit”*.⁴⁴

2005-ben Gyurcsány Ferenc miniszterelnök „100 lépés programja” keretében, illetve ahhoz csatlakozva ismét felbukkant először koncepció, majd törvénymódosítási javaslat képében az állami közterhek beszedésének javítására szolgáló egységes nyilvántartási rendszer kialakításának terve. A párhuzamos adatszolgáltatások megszüntetésére, a biztosítottak jogainak hatékonyabb érvényesítésére, a járulékkötelezettség teljesítésének korszerű ellenőrzésére szolgáló terv a nagy állami nyilvántartások (APEH, OEP stb.) közötti átjárhatóságot célozza meg annak ellenére, hogy a nemzetközi gyakorlatban kevés példát lehet arra találni, hogy az eltérő céllal létre-

⁴³ Súlyom László: Egy új szabadságjog: az információs szabadság, in. Valóság 1988/9.sz., 25.o.

⁴⁴ Az adatvédelmi biztos beszámolója 1995-96, ABI Bp. 1997. 29. o.

hozott és működtetett nagy állami adatbázisokat olyan módon kapcsolják össze, ahogyan azt a jelentés javasolja. A személyiségi jogok javaslatból kiolvasható korlátozását ezért mindkét adatvédelmi biztos elfogadhatatlannak tarja.⁴⁵

Az adatvédelmi biztos társadalmi elfogadottsága

Az intézmény társadalmi elfogadottsága és ismertsége az első periódus tapasztalatai alapján jónak mondhatók⁴⁶. Elszórtan fordultak csak elő olyan reakciók, melyek szerint „az ombudsman a bűnözők oldalára áll, a többség érdekeivel szemben a kisebbséget képviseli stb”. Ezek a megnyilvánulások általában fél- és dezinformáltságon alapulnak. Erre jó példa Hegyi Gyula MSZP-s képviselő felszólalása az adatvédelmi biztos 1997-es beszámolóját követően, mikor a képviselő nevesítetten kifogásolta a lakó-nyilvántartási könyv bevezetésével kapcsolatban megfogalmazott személyes ellenérzését, holott e tárgyról az adatvédelmi biztos soha nem nyilatkozott és e tárgyban semmilyen vizsgálat nem folyt.

A Szonda Ipsos által 1998. decemberében végzett, „Az Országgyűlési biztosok ismertsége és megítélése a lakosság körében” c. tanulmánya érdekes következtetésekre derített fényt. Az 1000 felnőttből álló reprezentatív minta válaszai alapján elszórtan fordultak elő konkrétan az adatvédelmi biztosra tett utalások. Az aktív ismertség az iskolai végzettség és az anyagi helyzet dimenziója mentén növekszik, csakúgy, mint a magasabb státuszú települések (főváros és megyeszékhelyek) lakóinak esetében. A legfiatalabbak és a legidősebbek a középkorúaknál kisebb arányban nevezték meg az ombudsmanokat, mint jogsértés esetén segítséget nyújtó intézményt. A megkérdezettek 10.8%-a fejtette ki többé-kevésbé pontosan, hogy az adatvédelmi biztos adatok védelmével, az adatvédelmi törvény rendelkezéseinek számonkérésével foglalkozik, ennél is többen használták a személyiségi jogok védelme kifejezést, két fő pedig mindezt az adatkezelő szempontjából fogalmazta meg („*Senkinek sem mondhatunk semmit, csak a felhatalmazottaknak*”). Kifejezett dicséret csak 4 válaszadó szájából hangzott el.

Az összeredmények elemzése azt mutatta, hogy az ombudsmanok tevékenysége összemosódik az emberek fejében, de a válaszok túlnyomórészt

⁴⁵ ABI 391/K/2005.

⁴⁶ „Örülök, hogy Önök is jogellenesnek találták az Elektromos Művek gyakorlatát – ez számomra azt jelenti, hogy az igazságérzetem a joggal találkozott.”ABI 8/A/96

a hivatal létének és munkájának helyeslését tükrözik. („*Jó, hogy vannak Ombudsmanok, legalább valaki a hatóságokat is rákényszerítheti a törvények betartására*”⁴⁷ „*Az Ombudsmanok működése hasznos, hiszen egy demokratikus államban szükség van arra, hogy minél több szervezet biztosítsa az emberek jogainak érvényesülését.*”, „*Jó, hogy vannak Ombudsmanok, mert egy hatóság nem teheti meg, hogy nem veszi figyelembe ilyen magas rangú személyek bírálatát*”). – állításokkal a kérdezettek kb. fele teljes mértékben, kb. 20%-a inkább egyetértett.)

Az állampolgárok az elemzés szerint nagyra értékelik azt a ténytet, hogy az Ombudsman demokratikus kontrollt biztosít a hatóságok eljárása felett. Az elégedetlenséget tükröző válaszok kisebbségben (11%) maradtak („*Egy nagy kalap szart se ér. Akinek pénze van az a titkosított dolgokat meg tudja vásárolni.*” Vagy „*Nem ér semmit, mindenkinek kiadják az adatokat*” vagy „*Gazdagok, befolyásosok védelmezője*” vagy „*Az egy humbug.*” Vagy „*Nem a tevékenységüknek megfelelő munkát végzik.*”).

A negatív állításokkal való egyetértést az egyes társadalmi-demográfiai csoportok szerint vizsgálva kiderül, hogy ugyanazok a csoportok – a diplomások, a jó anyagi körülmények között élők, a fővárosiak – vetik el legerőteljesebben ezeket az állításokat, akik a pozitív véleményekkel leginkább azonosultak.

A hivatali statisztikák ettől kissé eltérő képet mutatnak. A panaszosok társadalmi helyzetének elemzése során kimutatható, hogy az adatvédelem nem a magasan iskolázott elit „hóbertja”, az iránta való érzékenység⁴⁷ a hivatali statisztikák alapján nem köthető társadalmi réteghez, iskolázottsághoz vagy gazdasági státushoz, az átfogja a munkanélküli hajléktalantól kezdve a multinacionális cégek vezető tisztségviselőin át az egész magyar társadalmat.⁴⁸

A közérdekű adatok iránt érdeklődők esetében már más a helyzet, egyrészt, mert a közérdekű adatok nyilvánosságára irányuló igény intenzitásában lényegesen elmarad az adatvédelmi panaszok mögött - a sajtó képviselőinek az Iroda által mérhető információéhsége meglehetősen

⁴⁷ „Sajnálatos módon azonban, annak ellenére, hogy rendkívül óvatos vagyok ezen a téren, mégis 'belesétáltam' egy általam nem ismert cég csapdjába” – tévés nyereményjáték elleni panasz, ABI 1659/A/2004

⁴⁸ „Az utóbbi időben jó néhány olyan típuslevelet, érdeklődést kapok, amely személyemmel, vállalkozásommal kapcsolatban olyan adatokra kíváncsi, amely nem tartozik rájuk.” 2/A/96

visszafogott –, valamint más a panaszosok összetétele is. Nagy számban jelentkeznek maguk az adatkezelők (polgármesteri hivatalok, jegyzők stb.) jogértelmezési kérdésekkel, kb. 10%-os arányban kezdeményeznek vizsgálatot az érintett civil szervezetek és ezt alig meghaladó mértékben a sajtó képviselői. Egyéni panaszokkal állampolgárok elvértve jelentkeznek csak, akkor is leginkább önkormányzati iratok közérdekűségével kapcsolatban (feltételezhetően személyes érintettség okán). Új jelenség, hogy országgyűlési képviselők „kampányszerűen” bombáznak minisztériumokat közérdekű adatkéréseikkel hivatalos (hosszabb) ünnepek táján, ami természetesen nem mentesíti az adatkezelőt törvényes kötelezettségeinek teljesítése alól.

Az Adatvédelmi Biztos Irodájának munkájában a panaszügyek mindig is a tevékenység több, mint három-negyedét teszik ki és a maradék részben is jóval kisebb arányt képvisel mind a jogszabály-véleményezés, mind a titokfelügyelet az „egyéb” ügyekhez (pl. konzultációs tevékenység vagy hivatalból indított vizsgálat) képest.

Az első adatvédelmi biztos vitathatatlan érdeme, hogy hivatalát a „semmitől” megteremtve, kifejezetten ombudsmani keretek között kezdte meg az információs jogok érvényesülését elősegítő munkáját. Az állampolgári panaszokat előtérbe helyezve, tiszta jog- és alkotmányvédő szemlélettel fogalmazta meg állásfoglalásait, ügyelve az információs jogok egymáshoz viszonyított egyensúlyára is. Ekkor kerültek lerakásra azok az elvi alapkövek, amelyeken továbblépve az adatvédelmi biztos esetjog konzekvens fejlődése megindult⁴⁹. Ez különösen annak fényében jelentős eredmény, hogy az egyes életviszonyokra vonatkozó konkrét jogszabályi rendelkezések még ekkor sokszor hiányoztak⁵⁰.

⁴⁹ Például a Magyar Televízió gazdálkodásával kapcsolatban „Az én jogértelmezésem szerint a televízió vezetőit a közpénzek felhasználása tekintetében tájékoztatási kötelezettség terheli” ABl 16/J/96

⁵⁰ Így többek között az egészségügyi dokumentáció megismeréséhez való jogot explicite csak az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény mondja ki, ennek ellenére az adatvédelmi biztos már korábban is állást foglalt az iratok kiadása mellett (például: 3 évvel korábban elhunyt felesége boncolási jegyzőkönyvét a panaszos az adatvédelmi biztos segítségével kapta csak meg. 4/A/96)

Átmenet az ombudsman és hatóság között

„Az idők változtak. A rendszerváltó adatvédelem korszaka lezárult. Péterfalvi Attila, a második adatvédelmi biztos feladata egészen más, mint elődjéé: a hétköznapiokban kell csiszolgatnia az adatvédelmi jog dogmatikáját, egy hézagos kodifikációs munkát tükröző, szakmailag több ponton kifogásolható jogszabályszoveget kell napról napra, esetről esetre alkalmaznia. Kevésbé látványos, de igen nehéz feladat. Ebben az új korszakban a biztos hivatallal szemben megfogalmazott igények is újak: a rendszerváltó értelmiségiek útkezesése eredményeként lefektetett elvi alapokat követően, ha egy nemzetközi bankcsoport adatkezelésének problémáit akarjuk megoldani, az irodalmi igényű ajánlások helyett a praktikus felhasználhatóság, a jogi szabatosság, az eljárási határidők megtartása az, ami számít. A maroknyi, lelkes csapat helyébe jól szervezett hivatalnak kell állnia. Az ombudsman-modell helyébe fokozatosan a hatósági munka logikája lép.”⁵¹

Bár a kontinuitást nyíltan vállalja és állásfoglalásaiban gyakran hivatkozik hivatali elődje döntéseire -, Dr. Péterfalvi Attila más stílusú ombudsman. Korábban jogtanácsos, ügyvéd, főiskolai tanár és Majtényi stábjában külső szakértő. *„Elődjénél kevesebb figyelmet fordított az esetjog-építésre, az esetenként átívelő jogértelmezés helyett az adott ügy megoldása tűnt számára fontosabbnak.”⁵²* Ars poetica-ként is felfogható az a válasz(részlet), amit egy konkrét panasz intézése során egy magánszemély panaszosnak adott: *„Bár a levelében kifejezetten kérte, hogy a válaszom egyértelmű „igen”, vagy „nem” legyen, sajnos a kérdés megítélése ennél bonyolultabb. Higgye el, az adatvédelmi biztos hivatallal szemben megfogalmazott igények is újak: a rendszerváltó értelmiségiek útkezesése eredményeként lefektetett elvi alapokat követően, ha egy nemzetközi bankcsoport adatkezelésének problémáit akarjuk megoldani, az irodalmi igényű ajánlások helyett a praktikus felhasználhatóság, a jogi szabatosság, az eljárási határidők megtartása az, ami számít. A maroknyi, lelkes csapat helyébe jól szervezett hivatalnak kell állnia. Az ombudsman-modell helyébe fokozatosan a hatósági munka logikája lép.”⁵³*

Különösen sokat szerepel a nyilvánosság előtt, 2003-ban több, mint 300 alkalommal adott interjút újságíróknak, a hivatal és az adatvédelem-in-

⁵¹ Dr. Jóri András. Adatvédelem in.: <http://www.adatvedelem.info>, 2010-04-04

⁵² Dr. Szabó Máté Dániel: Hatóságilag korlátozott jogvédelem – Az adatvédelmi biztos intézményéről a Magyar Köztársaság huszadik évfordulója ürügyén, in.: Új Magyar Közigazgatás, 2009. okt.-nov. szám, 17.o. ABI: 904/A/2005-3

⁵³ ABI: 904/A/2005-3

formációs szabadság kérdései így széles körben válnak egyre ismertebbek. (2005. március 1. – április 7. között például az Adatvédelmi Biztos honlapját 37569 esetben tekintették meg.)

A belföldi hírnév mellett sokat erősödtek az Iroda külföldi kapcsolatai is, a magyar adatvédelmi biztos a nyugati kollégái körében egyenrangú partnerként szerepel minden fórumon, a volt szocialista országok képviselői között⁵⁴ pedig bizonyos értelemben vezető rangot ért el – ez a nemzetközi találkozók, együttműködések során határozottan érzékelhető.

Az adatvédelmi törvény 2004. január 1-től hatályos módosítása fontos lépés volt az adatvédelmi biztos jogállásának meghatározásában: a biztos hatósági jellegű jogosítványt kapott azzal, hogy elrendelheti a jogosulatlanul kezelt adatok zárolását, törlését vagy megsemmisítését, illetve megtilthatja a jogosulatlan adatkezelést vagy adatfeldolgozást, továbbá felfüggesztheti az adatok külföldre továbbítását. Az adatvédelmi biztos intézkedése ellen az adatkezelő a bírósághoz fordulhat. (Erre ez idáig két esetben került sor: az egyik egy kereskedelmi televízió kétes ízlést tükröző műsorával kapcsolatos, kiskorúak adatainak kezelését kifogásoló biztosi döntés miatt⁵⁵; a másik esetben a prominens személyeket érintő vadásznaplók kezelését kifogásoló biztosi döntés ellen⁵⁶ a közpénzügyi államtitkár fordult a bírósághoz, de utólag a keresetét visszavonta.) A hatósági jogosítványokkal való felruházás az adatvédelmi biztos pozícióját egyértelműen elmozdította a klasszikus ombudsman-szereptől, melynek fő jellemzője a közigazgatáson kívüli (de nem afeletti) pozíció és a gyenge eszköztár (fő fegyver a nyilvánosság és nem az intézkedés).

Az adatvédelmi hatóság irányába történő elmozdulás az ügyeken is lemérhető. Természetesen továbbra is tömegesen fordulnak elő klasszikusnak mondható, állandóan visszatérő panaszok, mint például a személyi igazolvány másolása, direktmarketing cégek elleni kritika⁵⁷.

⁵⁴ A Közép- és Kelet-Európai Adatvédelmi Biztosok 7. találkozóján született ún. „Szomolányi Nyilatkozat” kifejezetten kinyilvánítja a kölcsönös együttműködési készséget

⁵⁵ ABI 565/A/2006

⁵⁶ ABI 733/A/2004

⁵⁷ „Mélységesen felháborít hogy Magyarországnak Adatvédelmi Biztosa van aki még nem tudta elintézni törvénymódosítási javaslattal vagy bármely más módon- hogy megkérdésünk és bejegyzésünk nélkül bármely magyar állampolgár adatait a BM eladhassa. . . Megítélésem szerint egy olyan országban ahol bárki megvásárolhatja az adataimat- mert ilyenek a törvényeink- ott nincs szükség Adatvédelmi biztosra és itt kell kezdeni az állam karcsúsítását”ABI 1342/A/2004

A második adatvédelmi biztosnak a klasszikus *privacy* és információszabadsággal összefüggő ügyek mellett azonban reagálnia kellett olyan új kihívásokra is, melyeknél inkább aktív szereplő, mint külső ellenőrző volt. Kiemelendő az Információs Társadalom hazai kiépítésének menetében született döntések, intézkedések, kezdeményezések sora, a Magyar Információs Társadalom Stratégia 2003. december végi megszületése és megvalósításának intenzív megkezdése - az adatvédelmi biztos és apparátusa folyamatosan közreműködésével. Új kihívást jelentett Magyarország uniós csatlakozásával az uniós jog alkalmazásának problémaköre. Ezzel kapcsolatban megjegyezhető, hogy számos állami adatkezelőnél – például társadalombiztosítási ügyekben - szinte reflexválasz az adatkezelő részéről „az új uniós elvárásra” való, sokszor megalapozatlan hivatkozás⁵⁸. Adatvédelmi szempontból – az adekvát védelmi szint biztosítására tekintettel – hazánk már 2000 júniusától uniós tagállamnak volt tekinthető, ezen a területen tehát az európai standardokhoz képest is felkészültek voltunk. Ezt támasztja alá a 2002. júniusi „Értékelő misszió (*Peer Review*)” jelentése a magyarországi adatvédelemről⁵⁹, mely a magyarországi adminisztratív infrastruktúrát értékelte az EU adatvédelmi corpusának meghonosítása szempontjából: „Lenyűgözőnek találtuk, hogy a biztos és munkatársai milyen mélységben ismerik és látják át az adatvédelem kérdéseit. Tisztelettel adózunk az előtt is, hogy milyen komolyan veszik munkájukat, és milyen óriási eredményeket értek el eddig a rendelkezésükre álló eszközök korlátozott volta ellenére.”⁵⁹

A második adatvédelmi biztos által vizsgált ügyek között kiemelt figyelmet kaptak a szcientológiai egyház adatkezelését kifogásoló állásfoglalás⁶⁰, és a 2006-os őszi zavargásokkal összefüggő adatkezelések⁶¹ (ideértve az erkölcsi érvelést is felvonultató, „hazudhat-e a miniszterelnök?” kérdésre adott

⁵⁸ Az Európai Egészségbiztosítási Kártya esetében például valójában nem volt uniós előírás az elektronikus változat bevezetésére.

⁵⁹ A *Peer Review* jelentése a magyarországi adatvédelemről in *Az adatvédelmi biztos beszámolója* 2003. 367.o.

⁶⁰ Az egyház képviselői „lélekgyötrelmek” gyógyítására a tagok nyilatkozattétele során hazugságvizsgálóhoz hasonló eszközt használnak és a szenzitív, esetleg más személyre is kiterjedő kérdéseket-válaszokat dokumentálják. Az egyház a Fővárosi Bíróságon pert indított az adatvédelmi biztos hatáskörének hiányára hivatkozva, de a bíróság megállapította az ombudsman hatáskörét. ABI 732/A/2005

⁶¹ ABI 1734/A/2006, 1713/H/2006, 1570/A/2006, 1578/K/2006, 1579/A/2006, 1580/A/2006, 1583/A/2006, 1675/A/2006

válasz.⁶²). Jogértelmezési szempontból nagyon fontos az egészségügyi adatokon végzett kutatással kapcsolatos vélemény, mely arra a kérdésre ad választ, hogy az emberen végzett orvosi kutatás definíciója az azonosítható emberi anyagon/szöveten végzett kutatás mellett vajon egyértelműen magába foglalja-e az azonosítható adatokon végzett kutatást is? Mivel az adatvédelmi biztos válasz egyértelmű igen, az egészségügyi adatokon sem lehet kutatásokat végezni etikai bizottsági engedély nélkül⁶³. Az információs szabadsággal kapcsolatos ügyek sorában kiemelendő a meteorológiai adatok nyilvánosságáról szóló (és az információs szabadság költségeinek kérdését feszegető) állásfoglalás⁶⁴, valamint a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal ellenőrzési tevékenységének nyilvánosságával kapcsolatos, hat év tapasztalatait és kilenc ügyet átfogó ajánlás.⁶⁵

- Az adatvédelmi biztos tevékenységének egyik értékmérő mutatója a Szonda Ipsos⁶⁶ 2008. február 15-21. közötti, személyes megkérdezéssel alapuló kérdőíves közvélemény-kutatása 1000 magyarországi állandó lakhelyű felnőtt személy bevonásával az ombudsmanok megítélése tárgyában. Itt különösen érdekes az 1998-as adatokkal való összehasonlítás - az adatvédelmi biztos esetében az aktív ismertség körében 4.7-szeres emelkedés volt százalékos arányban kimutatható.

⁶² „a miniszterelnök állami vezetőként köteles a pozíciójához kötődő feladatkörében a magyar társadalmat különösen foglalkoztató kérdésekben a közvélemény rendszeres, pontos és tényszerű tájékoztatására. A tájékoztatási kötelezettség különösen kiterjed az állami költségvetéssel összefüggő közérthető információk és következtetések nyilvánosságra hozatalára. Az adatoknak pontosnak és tényszerűnek kell lenniük. A nyilvánvalóan hamis vagy meghamisított információk ugyanis az állampolgárok félrevezetését, az állam működésének átláthatatlanságát eredményezik, ezáltal a jogállamiság és demokratikus alapelvek, valamint az alkotmányos jogok egyértelmű megsértésével járnak.” ABI 1443/A/2006

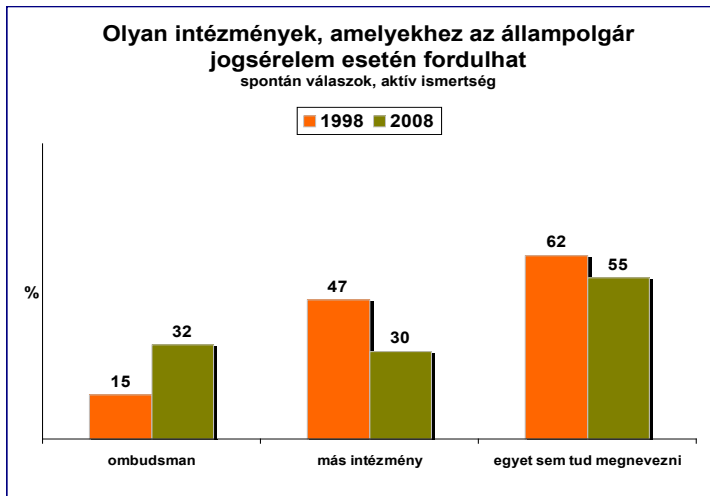
⁶³ www.obh.hu

⁶⁴ ABI 1584/A/2004

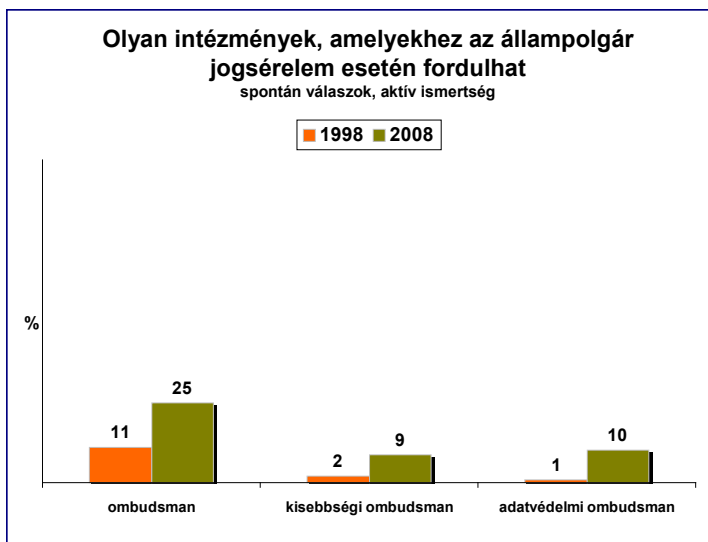
⁶⁵ ABI 2302/H/2005

⁶⁶ Szonda Ipsos kutatási jelentése az országgyűlési biztosok ismertsége és megítélése a magyar lakosságban, 2008. március, rendszeres adatközlési kötelezettsége megtalálható: www.obh.hu, 2010-03-02

15. ábra: Szonda Ipsos felmérés 1998, 2008: Mely intézményekhez fordulhat jogsérelem esetén az állampolgár? (Forrás: Szonda-Ipsos)

16. ábra Szonda Ipsos felmérés 1998, 2008: Jogsérelem esetén melyik ombudsmanhoz fordulhat az állampolgár? (Forrás: Szonda-Ipsos)

A második adatvédelmi biztos még mindig ombudsmani keretek között, de az adatvédelmi hatóság felé mutató jog- és hatáskörökkel működött. Hozzá kell tenni, hogy ez nem személyes elhatározás, hanem a törvényi szabályozás ténykérdése volt. Ombudsmani mediátori feladatokat azonban mindig szívesen és hatékonyan vállalt fel, elfogadott és „szalonképes” partner tudott lenni nemzeti és nemzetközi szintereken egyaránt. Ezt különösen fontos eredménynek értékelhető azon a területen, ahol az állami- és nem állami nagy adatkezelési rendszerek (chip-kártya, várólista stb.) szinte feltartóztathatatlan tanként „nyomulnak előre”. Az intézmény ismertsége és társadalmi elfogadottsága (de akár népszerűségről is beszélhetünk) nyilvános szerepléseinek hatására az ő hivatali ideje alatt jutott a legmagasabb fokra.

A harmadik adatvédelmi ombudsman, Dr. Jóri András (korábban rövid ideig Majtényi stábjában ügyintéző, majd pár évig ügyvéd) mandátuma félidőben véget ért, ráadásul éves beszámolót is csak hivatali idejének első két évében alkotott, így szakmai teljesítményét nehéz átfogóan értékelni. 2009-ben és 2010-ben is az adatvédelem-információs szabadság közötti új egyensúly megteremtését nevezi meg súlyponti feladatnak és az itt felvetett kérdések azóta is a két információs jogi közötti kapcsolatrendszer legérdekesebb pontjai.

A közérdekből nyilvános adat fogalmát 2003 júniusában az ún. üveg- zseb-törvény⁶⁷ vezette be az akkori Ptk. üzleti titokra vonatkozó szabályának módosításával együtt, az adatvédelmi törvénybe 2004. január 1-én került be., pontosítását pedig az Avtv. 2005. június 1-én hatályba lépett módosítás végezte el és ez a definíció került át az Infotörvénybe is. Eszerint *közérdekből nyilvános adat: a közérdekű adat fogalma alá nem tartozó minden olyan adat, melynek nyilvánosságra hozatalát, megismerhetőségét vagy hozzáférhetővé tételét törvény közérdekből elrendeli.* Eszerint a közérdekből nyilvános adat fogalmilag nem lehet sem közérdekű adat, sem védett személyes adat. Ugyanakkor a törvény 2005-től kimondja, hogy a közfeladatot ellátó szerv feladat- és hatáskörében eljáró személyek feladatkörükkel

⁶⁷ 2003. évi XXIV. törvény a közpénzek felhasználásával, a köztulajdon használatának nyilvánosságával, átláthatóbbá tételével és ellenőrzésének bővítésével összefüggő egyes törvények módosításáról

⁶⁸ Jelenleg: Infotv. 26. § (2) bek.

összefüggő személyes adatai közérdekből nyilvános adatnak minősülnek⁶⁸. Ezzel megoldódni látszódik az az alkotmányos értelmezési válság, melynek az volt az alapja, hogy a törvény előírta a közérdekű adatok széles nyilvánosságát, ugyanakkor nem adott választ azokra az esetekre, mikor a közsféra működésével kapcsolatos információk természetes személyekhez (is) voltak köthetők, így az az ő személyes adataik privátszférvédelem alá estek. Ezt a vonalat erősítette, hogy 2009-től kötelezően közzé kell tenni a köztulajdonban álló gazdasági társaságok vezetőinek és a nyilvánosan működő részvénytársaságok vezetőinek jutatásait is. Az adatvédelmi biztos több kiemelt és nagy nyilvánosságot kapott ügyben is a nyilvánosság-párti értelmezést erősítette állásfoglalásaival⁶⁹.

Jóri András – hatósági jogkörével élve – két kiemelt ügyben is határozatot hozott. Az egyikben elrendelte, hogy a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala, mint a Kormány által kezdeményezett „Szociális Konzultáció 2011” adatkezelője az állampolgároktól visszaérkezett kérdőíven szereplő személyes adatokat semmisítse meg és egyben megtiltotta a Nemzeti Konzultációs Nyilvántartás létrehozását.⁷⁰

A másik határozat a hódmezővásárhelyi polgármesteri hivatal által nyilvánosságra hozott „szégyenlistára” törlésére szólított fel. A listán a „segélyekkel visszaélő, a közmunkát elutasító” kb. 300 polgár nevét, születési idejét, pontos lakcímét tették közzé. Lázár János, Hódmezővásárhely polgármestere bíróságon támadta meg az adatvédelmi biztos határozatát, kérve annak felülvizsgálatát. A Fővárosi Bíróság 2011-ben a határozatot jogerősen jóváhagyta, a polgármesteri hivatalt a személyes adatok törlésére kötelezte. A harmadik adatvédelmi biztos mandátumának felénél az új Alaptörvény rendelkezéseinek megfelelő, az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény értelmében az adatvédelmi ombudsman intézményi struktúráját 2012. január 1-vel felváltja a klasszikus hatósági formában és hatáskörökkel működő Nemzeti Adatvédelmi Hatóság. Ennek személyi és szervezeti következményei is vannak.

⁶⁸ Jelenleg: Infotv. 26. § (2) bek.

⁶⁹ Például: 2250/H/2009 ajánlás a felsőoktatási intézmények vezetői fizetésének nyilvánosságáról vagy a köztulajdonban álló gazdasági társaságok vezetőinek juttatásainak nyilvánosságáról szóló állásfoglalások

⁷⁰ ABI-1642-9/2011/H. számú határozat, <https://naih.hu/files/A-szocialis-konzultacio-adatkezelesvel-kapcsolatos-adatvedelmi-biztosi-hatarozatot-modosito-hatosagi-hatarozat.pdf>

Az adatvédelmi biztos hivatali székéből való, idő előtti „felállítása” miatt Magyarország ellen az Európai Bizottság kötelezettségszegési eljárást kezdeményezett és C-288/12. sz. ügyben hozott ítéletében⁷¹ megállapította az uniós jog megsértését azzal az indokolással, hogy „*a személyes adatok védelméért felelős hatóságok függetlensége megköveteli, hogy a tagállamok tiszteletben tartsák e hatóságok megbízatásának időtartamát*”. 2014. július 8-án Trócsányi László akkori igazságügyi miniszter közleményben kért bocsánatot a felmentésért és egyben nyilvánosságra hozták a 69 millió forintos kártérítés összegét is. Jóri András azóta a nyilvánosság előtt nem szerepel.

Ezzel a sajnálatos és szomorú epizóddal zárult le tulajdonképpen a „kezdeti hőskorszak” – az ombudsmanos éra Magyarországon.

Az intézményt a rendszerváltozás hozta létre és annak lendületével kezdte meg munkáját, mely leginkább az alapjogvédelem és a korábbi diktatúrát követő információs kárpótlás jegyében telt. A hivatal felállításában, működésében és működtetésében egy lelkes és elkötelezett csapat vett részt, akiknek „szívügyük” volt a rászorulóknak segítése, a panaszosok sérelmeinek hatékony és rugalmas intézése.

Az intézményfejlődés a maga szervezeti önfejlődésének kényszerpályáján néhány év múlva már búcsút vett ettől a „hőskorszaktól”, elindult az állandó növekedés, hatáskör bővülés és az ezzel együtt járó kényszerű bürokratizálódás útján, melynek végpontja a GDPR alkalmazásával egyfajta egységes és standardizált uniós hatósági szervvé történő átalakulás. Ne felejtsük el azonban arról, hogy a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság – mint az adatvédelmi biztos – két alkotmányos információszabadság jog felügyeleti szerve. Az információszabadság területén pedig még mindig jellemzően ombudsmani, kevésbé formalizált vizsgálati eljárásban, sokszor a méltányosság, elvárhatóság és etika jogon kívüli szempontjait is figyelembe véve dönt és lép fel a transzparens közéleti működés érdekében.

⁷¹ <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-04/cp140053hu.pdf>

2. Dr. Péterfalvi Attila: Az adatvédelem fejlődésének történeti áttekintése Magyarországon a GDPR hatálybalépéséig

Dr. Péterfalvi Attila: a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság elnöke,
Nemzeti Közzolgálati Egyetem – egyetemi docens,
Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia
Kijevi Jogi Egyeteme - doctor honoris causa

Az adatvédelem lényege⁷²

A személyes adatok védelméhez való jogot a XIX. század végén a technikai fejlődés „hívta életre”. 1890-ben Lewis Brandeis és Sámuel Warren amerikai jogtudósok a Harvard Egyetem jogi folyóiratában nevesítették először a „háborítatlansághoz való jogot”, amit a magánélet (privacy) védelmével azonosítottak és amire veszélyt jelentett a fényképezőgép és „egyéb masinák” elterjedése. Az adatvédelem anyajoga az emberi méltóság, ami sértethetetlen és korlátozhatatlan, ahogy ezt számtalan magyar alkotmánybíró-sági határozat indokolása is kifejti.

Az adatvédelmi jogalkotás

A jog nevesítését sokára követte csak a jogalkotás. Az első európai nemzeti adatvédelmi törvények megalkotását az 1970-es években bekövetkező számítástechnikai fejlődés és az ezzel együtt bevezetésre kerülő nagy nyilvántartási rendszerek idézték elő Nyugat-Európában. Az 1980-as évektől a törvényhozás ugyanakkor már nem a technikára, hanem egyre inkább az adatalanyok védelmére kezdett koncentrálni.

A magyarországi adatvédelem kezdetei

A magyar adatvédelem kezdeteinek megismeréséhez fontosnak tartom bemutatni a Magyar Közigazgatás lapban 1991-ben megjelent „A személyiségvédelem polgári jogi szabályozásának alapelvei és rendszere” című történelmi visszpillantásomat, melyben a személyiségi jogok „szocialista” védelmének ideológiai alapját és az erre épülő jogintézményeket ismerttettem.⁷³

⁷² Dr. Péterfalvi Attila: A magyar adatvédelmi jogi szabályozás változásai, in: Állam és Jog – Kodifikációs kihívások napjainkban, Magyar Jog- és Államtudományi Társaság – Gondolat, Szeged-Budapest, 2013

⁷³ Dr. Péterfalvi Attila: A személyiségvédelem polgári jogi szabályozásának alapelvei és rendszere, in: Magyar Közigazgatás, Budapest, 1991

„A szabályozás alapját az az elvi megközelítés képezte, hogy „a személyiség bonyolult, összetett és ellentmondásos jellegű emberi valóság. Elválaszthatatlan a közösségtől, csak a közösség útján és által érvényesülhet, de viszonylag el is különül a közösségtől, s ez elkülönülés adja a személyiség sajátos, egyéni jellegét.”⁷⁴

A személyiség így egyszerre természeti, társadalmi és jogi valóság. A jogban a személyiség megjelölés azt jelenti, hogy az emberi minőség közvetlenül szerepel a jogi védelem tárgyaként.

Meg kell különböztetni azonban a jogban a személyt a személyiségtől. A személyt azt a jogalanyt jelenti, akit jogok illethetnek és kötelezettségek terhelhetnek, míg a személyiség az „emberi egyedek” sajátos társadalmi szerepét fejezi ki, a társadalom által elismert értékkel rendelkezik, s mint ilyen - jogi védelem, oltalom alatt áll.

A személyiségvédelem a jogban komplex formában jelenik meg, és a jogalkotási hierarchiának megfelelően a legfontosabb személyiségi jogokat - mint az élet, testi épség védelme, különböző szabadságjogok - a jogforrási hierarchia csúcsán álló alkotmány tartalmazza.

Egyes személyiségi jogokat az Elnöki Tanács által törvényerőre emelt nemzetközi szerződések határoznak meg. Például: az 1976. évi 8. sz. tvr-el kihirdetett nemzetközi egyezmény szerint „különösen tilos bárkit szabad hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletnek alávetni”.

Mind az Alkotmány, mind pedig a nemzetközi egyezmények által megfogalmazott jogok az egyes jogágakban a jogágra jellemző szabályozási ismérvek szerint konkretizálva kerültek részletszabályozásra.

A személyiség jogi védelmét több jogág együttesen látja el. A polgári jog mellett a büntető jog biztosítja a legszélesebb körben az alkotmányos elvek érvényesülését a személyiségvédelem terén. Kétségtelenül ezek a jogvédelem leghatékonyabb eszközei.

⁷⁴ Dr. Törő Károly: Személyiségvédelem a polgári jogban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979, 15. o.

A büntetőjogi védelem abban különül el a polgári jogi védelemtől, hogy bár konkrét jogsértések esetén kerül alkalmazásra - mégsem az egyedi szükségletkielégítés eszköze. Mindig a társadalom védelmében lép fel, még akkor is, ha konkrét személyiségi sérelem szankciójaként kerül alkalmazásra.

A polgári jogi személyiségvédelemre a polgári jogi szabályozás ismérvei a jellemzőek. A polgári jog a szükségletkielégítést egyedileg meghatározott módon szolgálja, a jogviszony mindig egymástól elkülönült, önálló, egyenrangú és egyenjogú jogalanyok között jön létre. A szankció pedig értékkiegyenlítő, reparatív jellegű, s mint ilyen az egyedi szükségletkielégítést hivatott szolgálni. Mi a jellemzője a polgári jogi személyiségvédelemnek? A polgári jogi személyiségvédelem általában abszolút szerkezetű jogviszony. Ez azt jelenti, hogy a jogosítottnal szemben meg nem határozott kötelezettek állnak. A személyiségvédelem mind a természetes személyeket, mind pedig a jogi személyeket megilleti.

A jogi személyt azonban értelemszerűen nem illetik meg azok a jogok, amelyek kizárólag az emberhez kapcsolódnak, pl. az élethez való jog.

A személyiségi jogviszonyok között megkülönböztethetünk általános és különös tartalmú személyiségi jogviszonyokat.⁷⁵ Az általános tartalmú személyiségi jogviszony teljes körben érvényesül, s feltétele csupán a személy keletkezése (az ember születése, illetve a jogi személy létrejötte), tehát a személy léte.

A különös személyiségi jogviszonyok köre bonyolultabb. A jogalanyok köre elvileg itt is nyitott, a konkrét jogviszony létrejöttének azonban feltételei vannak. (Pl. a süketnéma nem tarthat igényt hangjának védelmére, a szellemi alkotások körében a jogvédelem feltétele a mű létrejötte.)

A korábban vázolt abszolút szerkezetű jogviszonyok mellett relatív szerkezetű jogviszonyok is vannak. Ezek a jogviszonyok mindig meghatározott személyek között állnak fenn, egyedi jogviszonyok. Ezekben a jogviszo-

⁷⁵ Dr. Törő Károly: Személyiségvédelem a polgári jogban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979, 42. o.

nyokban a jogviszony tartalmának közvetlen meghatározójává a kölcsönösség válik. A jogviszony tartalma pozitív cselekvést igényel (pl. az orvos és a betege közötti kapcsolat). A személyiségi jogok esetén a személyiségi jogok érvényesítése is relatív szerkezetű jogviszony során történik.

Ha a személyiségi jog fogalmát próbáljuk definiálni megállapíthatjuk, hogy a személyiségi jog a polgári jognak az az ága, amely a személyek egyes nem vagyoni, személyi viszonyait szabályozza.

A személyiségi jogviszonyok körében két csoportot különböztethetünk meg. Az egyik csoportba azok a személyiségi jogviszonyok tartoznak, amelyek a személynek (természetes személy és jogi személy egyaránt), mint ilyennek a védelmével kapcsolatos. Ezekben a jogviszonyokban a személy mint ilyen önmagában részesül védelemben, tekintet nélkül arra, hogy fejt-e ki valamilyen tevékenységet vagy sem. Ilyen pl. az élethez, testi épséghez való jog. Ezeket a jogviszonyokat nevezzük szűkebb értelemben személyi jogviszonyoknak.

Általánosságban a személyhez fűződő jogok védelmére vonatkozó szabályokat a jogi személyekre is alkalmazni kell, kivéve, ha a védelem - jellegénél fogva - csak a természetes személyeket illelheti meg. A jogi személyeknél hiányzik a személyiség biológiai alapja. Ezért a jogi személyekre - jellegüknél fogva - nem vonatkozhatnak az élet, az egészség és a testi épség védelmét szabályozó rendelkezések. A személyhez fűződő jogok védelme nem terjed ki az államra, az állam személyisége és annak biztosítása közjogi illetve nemzetközi jogi jellegűek.

A személyiségi jogviszonyok második csoportját azok a jogviszonyok tezik ki, amelyek az egyes személyek (csak természetes személyek) szellemi alkotásaival (írói műveivel, újításaival, találmányaival, stb.) kapcsolatosak. Ezekben a jogviszonyokban a jogi védelem alapja már nem csupán az ember önmagában, így nem minden embert illet ez a védelem, hanem csak azt az embert, aki szellemi alkotást hoz létre. Ebbe a második csoportba tartozó jogviszonyokat a szellemi alkotások jogviszonyainak nevezzük. Szellemi alkotásra az ember képes, alkotói tevékenység kizárólag az emberi munka lehet. Ezért a jogi személynek szellemi alkotáshoz fűződő személyiségi jogai nincsenek.

A szellemi alkotás hasznosítására vonatkozó jogot azonban jogi személy is megszerezheti, rendelkezési jogot is szerezhet a szellemi alkotás eredménye - a mű felett. A művel kapcsolatos személyiségi jog azonban ilyenkor is az alkotót - azaz az embert - illeti.

II.

Milyen történelmi fejlődés eredményeként alakultak ki a személyhez fűződő jogok, illetve a jogvédelem polgári jogi eszközei, és miben térnek el az ún. „szocialista” alapelvek a korábbi magánjogi szabályozástól?

A személyi viszonyok jogi szabályozása történetileg a „kapitalista” fejlődés során alakult ki. A „kapitalista” jogfejlődés megteremtette a jogegyenlőséget, már nem beszél rabszolgatartóról és rabszolgáról, hűbérúrról és jobbágyról, hanem csak általában emberről, személyről. A kapitalista jog az absztrakt személy joga, melyben kialakult a személyiségnek magánjogi védelme. Ez a védelem voltaképpen az emberek egyenlőségének kimondása, a jogegyenlőség elve. A „kapitalista” jog kifejlesztette és magas színvonalra emelte a szellemi alkotások védelmének jogi eszközszerét is. Milyen változást jelent ehhez képest a „szocialista” modell? A „szocialista” társadalomban a személyiség helyzete döntően megváltozik. Ez kihat a személyiségvédelem jogi szabályozására is. Az uralkodó ideológia szerint a munkaerő áru jellegének megszűnésével a kapitalista formális jogegyenlőség helyébe a szocialista jogegyenlőség, a képesség szerint dolgozó és a javakból a munkájuk alapján részesedő emberek jogegyenlősége lép. „Ezzel megnyílik a lehetőség egyrészt a polgárok személyére vonatkozó jogi védelemnek messzemenő kiépítésére, a csökevényes kapitalista védelem teljessé tételére, másrészt a szellemi alkotások jogának továbbfejlesztésére is... A szocialista jogban ezek szerint a személyiségi jog is alapvető átalakuláson megy keresztül, teljessé válik a polgárok személyiségi jogainak mindenirányú védelme”.⁷⁶

⁷⁶ Világhy Miklós: Dologi és személyi jog JK. 52-10. 266/SzT

Az ideológiától mentesen, tényszerűen szemlélve mit jelentett a személyiségi jog alapvető átalakulása? „Gyökeres változást jelent a népi demokrácia új világot teremtő jogalkotása keretében az 1947. IV. tv., amely megszüntette a régi feudális rendszer csökevényeit: a nemesi (főnemesi) rangot, az örökös főispáni rangot, a rangjelző címeket, a tiszteletbeli tisztviselőket, a vitézi címet, a nemesi előnév, címer, jelvény használatát, társadalmi megkülönböztetésre utaló címzés használatát, stb., amelyek egyike sem fér össze a demokrácia által vallott emberi jogegyenlőséggel”.⁷⁷

Az ideológia szerint, miután a jogvédelem „kapitalista” eszközei elsősorban vagyoni jellegűek, még azokon a területeken is, ahol nem vagyoni érdeksérelemről van szó, a szocialista jog ezzel szemben elsősorban a nem vagyoni eszközöket részesíti előnyben a személyiségi jogok védelme területén.

Ezek az elvi alapokon született meg az 1959. évi IV. törvény, a Magyar Népköztársaság első Polgári Törvénykönyve, amely deklarálja, hogy a személyhez fűződő jogok a törvény védelme alatt állnak.

A személyhez fűződő jogokra vonatkozó szabályok kogens természetűek, a személyhez fűződő jogokat korlátozó szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat semmis.⁷⁸ A polgári jog a személyhez fűződő jogokat és törvényes érdekeket általánosságban részesíti védelemben, védelmet nyújt tehát a személyiségi jogok sérelmének minden formája ellen, tekintet nélkül arra, hogy a sérelem adott esetben valamely külön törvényi rendelkezésbe ütközik-e vagy sem. Az 1959. évi IV. törvényben a személyhez fűződő jogok rendszere a következő volt: névjog⁷⁹, jóhírnévhez való jog⁸⁰, levéltitokhoz való jog⁸¹, magánlakáshoz és jogi személy céljára szolgáló helyiségekhez fűződő jog⁸², képmáshoz és hangfelvételhez való jog⁸³.

⁷⁷ Dr. Dezső Gyula: Népi demokratikus magyar magánjog alapelemei (Vezérfonal az 1. évfolyami magánjogi előadások hallgatásához) Kézirat. Szeged. 1950.

⁷⁸ Ptk. 81. § (2) bekezdés

⁷⁹ Ptk. 82. § (1) bekezdés

⁸⁰ Ptk. 82. § (2) bekezdés

⁸¹ Ptk. 83. § (1) bekezdés

⁸² Ptk. 83. § (1) bekezdés

⁸³ Ptk. 83. § (2) bekezdés

A törvény alapján a személyiségi jogok megsértésének szankcióit két csoportra lehet osztani. A szankciók egyik csoportja objektív, tehát magához a sérelmet okozó cselekményhez kapcsolódik, tekintet nélkül arra, hogy a jogsértés vétkesen történt-e vagy sem.

A személyhez fűződő jogok megsértésének másik szankciója szubjektív, csak a vétkes jogsértéshez fűződik.

Akit személyhez fűződő jogában megsértettek, a jogsértő vétkességére tekintet nélkül követelheti a jogsértés megtörténtének megállapítását, a jogsértés abbahagyását és a jogsértő eltiltását a további jogsértéstől, követelheti, hogy a jogsértő nyilatkozzon vagy más módon adjon elégtételt, és hogy szükség esetén ennek megfelelő nyilvánosságot biztosítsanak, valamint követelheti a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását és a jogsértéssel előállított dolog megsemmisítését, illetőleg jogsértő mivoltától való megfosztását.⁸⁴

A személyhez fűződő jog megsértésének szubjektív - a jogsértő vétkességétől függő - szankciója a kártérítés. A kártérítés kérdésében is elvi különbség tehető a személyiségi jogok „kapitalista” és „szocialista” védelme között. A „kapitalista” jog ismeri az ún. nem vagyoni, másképpen erkölcsi vagy eszmei kár fogalmát és különböző terjedelemben elismeri a sérelmet szenvedő fél jogát a nem vagyoni kártérítéshez.

Korábbi jogunkban is voltak erre nézve tételes szabályok és általánoságban is kifejlődött olyan bírói gyakorlat, amely a nem vagyoni kártérítés követelésének lehetőségét minden személyi érdeksérelem esetében elismerte azzal a feltétellel, hogy a kártérítés az eset körülményei szerint méltányosnak mutatkozzék.

Különösen ismeretes volt a nem vagyoni kártérítés az ún. „női becsület”⁸⁵ sérelmére elkövetett cselekmények esetében, amilyenek a csábítás vagy a nemi erőszak. Ebben az esetben a kártérítést a „férjhezmenési esélyek” csökkenése miatt állapították meg.

⁸⁴ Ptk. 85. § (1) bekezdés

⁸⁵ Polgári jog és Családi jog I. kötet. Felsőoktatási és Jegyzetellátó Vállalat. Budapest, 1960.

A szocialista uralkodó ideológia szerint a nem vagyoni érdekek védelmének ez a formája a kapitalizmusnak az erkölcsi értékeket is áruvá változtató szemléletén alapul. Ezért a szocialista jog akkori felfogása szerint, az az érdeksérelem, amely nem fejezhető ki pénzben, pénzzel nem is kárpótolható. Az 1959. évi Polgári Törvénykönyv ezért a személyhez fűződő jog megsértéséért csak abban az esetben tette lehetővé kártérítés megítélését, ha a sérelem vagyoni kárt is okozott. Az ezen szemléletnek megfelelő jogi szabályokon a Polgári Törvénykönyv 1977. évi módosítása változtatott.

A személyhez fűződő jogok és a jogvédelem eszközeinek területén jelentős változást hozott a Polgári Törvénykönyv 1977. évi módosítása, az 1977. évi IV. törvény. Ez sok esetben szemléletbeli változást is jelentett. A módosítás előtt a személyiségi jogviszony abszolút szerkezetével ellentétesnek látszott, hogy a jogalanyok közül a jogi személyeknek is lehessenek az emberrel megegyező személyiségi jogai. A jogi személyeknek a jogképessége ugyanis korlátozott volt. A Polgári Törvénykönyv korábbi szabályozása szerint a jogi személy csak társadalmi rendeltetése és a szocialista együttélés követelményei által meghatározott körben volt jogképes.

Az új szabályozás szakított ezzel a megkülönböztetéssel. Általános szabály szerint a jogi személy jogképessége kiterjed mindazokra a jogokra és kötelezettségekre, amelyek jellegüknél fogva nem csupán az emberhez fűződhetnek. A személyiség megvalósítását, érvényesítését és védelmét szabályozó alanyi jogok gyakorlása a személyi minőség alapja. Ezért a jogi személy szükségszerűen rendelkezik személyi jogosultsággal.⁸⁶

Mások személyiségi jogainak és érdekeinek a tiszteletben tartására vonatkozó kötelezettség nem korlátozódhat kizárólag az emberre. Ezért a személyiségi jogviszonynak a jogi személy is kötelezettje. Így tehát a személyiségi jogviszonyok új felfogása szerint a jogi személy is alanya a személyiségi jogoknak. A személyiségi jogviszony tartalma azonban a már említett, kizárólag az emberhez kapcsolódó jogokkal kevesebb.

⁸⁶ Ptk. 75. § (2) bekezdés

A módosítás a jogalanyok körén túl a személyhez fűződő jogokat is érintette. A névviseléshez való jogot kiterjesztette a tudományos, irodalmi és művészeti vagy egyébként közszerepléssel járó tevékenység körében a felvett névre is.⁸⁷ Az összetévesztésre alapot adó névhasonlóság elkerülésére a tudományos, irodalmi és művészeti tevékenység körében, az ilyen tevékenységet korábban folytató személynek a tevékenysége révén ismertté vált nevéhez fűződő jogának védelme érdekében a módosítás lehetővé tette, hogy kérelemre kötelezni lehessen a később nyilvánosságra lépő személyt nevének megkülönböztetésre alkalmas módosítására még abban az esetben is, ha neve nem felvett név.⁸⁸

Ez nem jelent azonban teljes vagy részleges névcserét, a változtatás történhet a név bővítésével vagy rövidítésével is. A módosítás a névviselés körében a már működő jogi személyek névviseléséhez való jogát is a védelem körébe vonta azáltal, hogy megtiltja, hogy megalakuló új jogi személy olyan nevet viseljen, amely már korábban létező jogi személy nevének összetévesztésére ad alapot.⁸⁹ A módosítás a levéltitok védelmét kiterjesztette a magántitok, üzemi és üzleti titok védelmére is.⁹⁰ Ennek nyilvánvaló indoka a gazdálkodó szervezetek érdekeinek védelme volt.

1959-ben a Polgári Törvénykönyv megalkotásakor a technikai fejlettség adott szintje miatt a számítógépek alkalmazása még nem terjedt el. Az 1977-es módosítás időszakára a számítógépek széles körű alkalmazása indokoltá tette a személyiségvédelem kiterjesztését.⁹¹ A védelem kétirányú: egyrészt a nyilvántartott, feldolgozott adatokról illetéktelen személyeknek nem adható felvilágosítás és tájékoztatás, másrészt a valótlan tények és adatok helyesbítését lehet kérni. Bár a szabályozás során a számítógéppel végzett népességnylvántartásra és adatfeldolgozásra vonatkozó szabályok kiemelésre kerültek, ez nem jelenti a védelemnek ilyen körre történő leszűkítését. A más módszerrel végzett nyilvántartás és adatfeldolgozás keretében megvalósuló jogsérelem esetén is alkalmazhatók a jogvédelem eszközei.

⁸⁷ Ptk. 77. § (2) bekezdés

⁸⁸ Ptk. 77. § (4) bekezdés

⁸⁹ Ptk. 77. § (3) bekezdés

⁹⁰ Ptk. 81. §

⁹¹ Ptk. 83. §

A Polgári Törvénykönyv 1977. évi módosítása a személyhez fűződő jogok körének kiterjesztésén túl a jogsértések esetén igénybe vehető jogvédelmi eszközök körét is kiszélesítette.

Az új rendelkezés lehetővé tette, hogy a jogsértés valószínűsítése esetén ideiglenes intézkedésként a bíróság a jogsértés eszközeit bírósági zár alá vegye.⁹²

A Polgári Törvénykönyv az 1977. évi módosítása előtt nem tette lehetővé a nem vagyoni kár megtérítését. A bírósági gyakorlat azonban az ún. általános kártérítés intézményének keretében igyekezett anyagi kárpótlást nyújtani a pénzben ki nem fejezhető hátrányokért. A károsultat ért nem vagyoni hátrány kiküszöböléséhez szükséges költségek fogalma alá vonta a nem vagyoni károk enyhítéséhez, könnyebb elviseléséhez szükséges vélt kiadásokat. Az élet tehát kikényszerítette a jogunkban már korábban ismert nem vagyoni, eszmei károk megtérítésének lehetőségét.

A jogszabálmódosítás indokának kiinduló tétele az volt, hogy a károkozó cselekmény a károsult érdekeit úgy is sértheti, hogy a vagyoni káron kívüli nem vagyoni hátrányt is von maga után, amely kihatásában akár súlyosabb is lehet a vagyoni kárnál. Méltánytalan lenne tehát az ilyen súlyos hátrányt szenvedőt a kárpótlástól, elégtételtől elzárni csupán azért, mert kára vagyoni mértékkel nem mérhető. A pénzbeli kárpótlás alkalmas lehet a nem vagyoni kár enyhítésére is. Ez azonban nem jelenti azt, hogy korlátlanul, minden esetben lehetőség van a nem vagyoni kár megtérítésére.

A nem vagyoni kár megtérítésére csak az olyan súlyosabb jogsértések esetében kerülhet sor, amikor a károkozás a károsultnak a társadalmi életben való részvételét, illetőleg - akár azzal együtt, akár külön - életét tartósan vagy véglegesen megnehezíti. A kártérítés feltétele tehát a károsultnál jelentkező következményekben áll.

A körülírt esetkör és következmények jellegüknél fogva elsősorban a testi épség és az egészség károsodásához kötődnek, de az egyéb személyhez fűződő jognak a megsértése is maga után vonhatja a jogszabályban biztosított nem vagyoni kártérítés lehetőségének igénybevételét. Nem vagyoni

⁹²Ptk. 85. § (4) bekezdés

ni kárának megtérítését a természetes személyeken túl a jogi személyek is igényelhetik, amennyiben a jogi személynek a gazdasági forgalomban való részvételét hátrányosan befolyásolja.⁹³

Az 1977. évi módosítással új intézményként megfogalmazásra került a hírnév védelmének sajátos objektív helyreállító jellegű eszközeként a sajtó-helyreigazítás.⁹⁴ „A sajtó-helyreigazítás olyan sajátos személyiségvédelmi eszköz, amely a személyiségi sérelem meghatározott körére van korlátozva, és alkalmazásának külön feltételei vannak.”⁹⁵

A jogszabály alapján sajtó-helyreigazításra csak abban az esetben kerülhet sor, ha a jogsértés napilap, folyóirat (időszaki lap), rádió, televízió vagy film-híradó közlésén (híresztelésén) keresztül valósult meg.

A sajtó-helyreigazítási igény érvényesítésének egyrészt személyi, másrészt tárgyi illetve alaki feltételei vannak. Sajtó-helyreigazítási pert csak az indíthat, aki a helyreigazítás követelésére jogosított. Ilyen igényt azonban mind az ember, mind pedig a jogi személy érvényesíthet, hiszen a védelem jellegénél fogva nem korlátozódik kizárólag az ember személyéhez. Az eljárás tárgya a jogaiban sértett fél által kért helyreigazító nyilatkozat közlésének az elrendelése.

Az eljárás még a Polgári Törvénykönyv 1977-es módosítása előtt, a polgári perrendtartást módosító 1972. évi 26. számú törvényerejű rendelet - a Pp új XXI. fejezetének megalkotásával - adott lehetőséget. Ez vezette be új intézményként, és szabályozta polgári peres eljárásként a sajtó-helyreigazítás iránti igény érvényesítését.

Ezzel az elvvel összhangban szabályozta a Polgári Törvénykönyvnek az 1977. évi IV. törvénnyel meghatározott 79. §-a a sajtó-helyreigazítást sajátos személyiségvédelmi eszközként, amelyet valótlan tényállítás közlése, híresztelése, illetve való tény hamis színben feltüntetése, azaz a Polgári Törvénykönyv 78. §-ában körvonalazott hírnév sérelme orvoslásaként lehet alkalmazni. Alkalmazásának feltétele, hogy a jogsértést felróható magatartás okozza, továbbá, hogy a kártérítés címén megítélhető összeg nem áll

⁹³ Ptk. 354. §

⁹⁴ Ptk. 79. §

⁹⁵ Dr. Törő Károly: Személyiségvédelem a polgári jogban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 385. o.

arányban a felróható magatartás súlyosságával.⁹⁶ Ez a lehetőség a szerzői jog védelme körében már korábban jól bevált megoldás volt.

III.

Miután az előbbieken ismertetett szabályozás nem a piacgazdaságnak megfelelő elvi alapokon, hanem a „szocializmus” talaján állva alakult ki, célszerű lenne a személyiségvédelmet a hatályos európai normáknak megfelelően újraszabályozni. A szabályozás mellett szól az is, hogy az 1977. évi átfogó jogszabálymódosítás óta eltelt időszakban a személyiségi jogokat is érintő olyan új kérdések merültek fel, amelyekre a jogalkotás még nem reagált.

A felmerült kérdések közül a legfontosabbak egyikének az információs szabályozás és az adatvédelem körét tartom. Ennek indoka az, hogy a XX. század utolsó évtizedeiben egy új ipari forradalom ment végbe a világ fejlettebb térségében. A számítástechnika, illetve az információ szerepe jelentősen megnövekedett. Az információ-feldolgozás automatizálhatósága már eddig is jelentős hatást gyakorolt a társadalom életének számos területére. Ez potenciálisan újabb veszélyeket rejt magában.

Az információs szabályozás és ezen belül az adatvédelem az állampolgári közérzet fontos tényezője, hiszen a számítógépesített államban „adattá” válhat a magánélet legintimebb szférája is, így „fennáll annak a veszélye, hogy az adatok illetéktelenek tudomására jutnak, vagy nem az adatgyűjtés eredeti rendeltetésének megfelelően használják fel őket.”⁹⁷

Az információs szabályozásnak nyíltan ellentétes érdekeket kell képviselnie, hiszen a társadalom hatékony működéséhez hozzátartozik a szabad információáramlás, ugyanakkor számtalan olyan politikai, gazdasági, üzleti és egyéb érdek van, amely az információ nyilvánosságra hozatala ellen hat; az információhoz való jog ellentétbe kerülhet az információs önrendelkezési joggal.

⁹⁶ Ptk. 84. § (2) bekezdés. Felhasználásáról külön jogszabály, a 14/1978. (VIII.8.) PM számú rendelet rendelkezik

⁹⁷ Kilényi Géza: Informatika, közigazgatás-jogi szabályozás, Valóság, 1986. november.

A problémakör jelentőségére rávilágít az Alkotmánybíróság is állásfoglalásában a személyi számmal kapcsolatban. Az ellentétek feloldását a jogi szabályozásnak kell megoldania. Előrehaladott állapotban van az információszabályozásra vonatkozó kodifikációs munka. A hatályos nyugat-európai törvénykezést figyelembe véve a készülő törvény feladata az, „hogy egyértelműen meghatározza az információszerzés, -feldolgozás és áramlás szabadságát, illetve korlátait, hogy a személyek információs önrendelkezése és az információ nyilvánosságához való jog konfliktusában eldöntse az elsőbbséget, valamint hogy az állam információs politikájának erre vonatkozó alapelveit nem csak nyilvánossá és kötelezővé tegye, hanem ezek alakításában megfelelő beleszólást is biztosítson az érintetteknek.”⁹⁸

A fenti alapelveknek megfelelő, a kialakult nemzetközi joggyakorlatot is figyelembe vevő törvény jelentős lépés lehet a piacgazdaság igényeinek megfelelő átfogó kodifikációs munkában.⁹⁹

A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény módosításai – 1995-2005

A rendszerváltást követő 1989-es köztársasági Alkotmány emelte az alkotmányos alapjogok sorába a személyes adatok védelméhez valamint a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő jogot. Ezt követően három év kellett az adatvédelmi törvény megalkotására és hat év az alkotmányos alapjogok védelme felett őrködő biztosok hivatalba iktatására. Noha az adatvédelmi törvény előkészítésének folyamata már a nyolcvanas évek közepén elkezdődött, és a kormány 1989. januárjában kötelezte az igazságügy-minisztert a tervezet 1990. december végéig történő betérjesztésére, a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvényt (a továbbiakban Avtv.) csupán 1992. november 17-én hirdették ki. A biztosok megválasztására kijelölt határidő (1993. október 1.) eredménytelenül telt el. Bár a köztársasági elnök meghallgatta a jelölteket, a parlamenti választás sikertelen volt. Az országgyűlési biztosokat az Országgyűlés végül 1995. június 30-án iktatta hivatalba.

⁹⁸ Sólyom László: Adatvédelem és személyiségi jog, Világosság, 1988. január.

⁹⁹ Dr. Péterfalvi Attila: A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény módosításai, in: Tízéves az Adatvédelmi Biztos Irodája, Adatvédelmi Biztos Irodája, 2006

Az adatvédelmi törvény szabályozási koncepciójával kapcsolatban mindig hangsúlyosan emeljük ki azt, hogy Európában egyedülálló módon az adatvédelmet és információszabadságot egy törvény tartalmazza, valamint hogy e jogok védelmét egy szakombudsman látja el. A kodifikációs munka során elsősorban az Európa Tanács 1981-es, Az egyének védelméről a személyes adatok gépi feldolgozása során címet viselő egyezménye szolgált mintaként. Az adatvédelmi biztos 1997-es beszámolójában némi kritikai élel írja, hogy nem egészen érthető, miért húzódott ilyen sokáig az egyezmény ratifikációja, illetve miért késik a kihirdetése, hiszen alapvető jogharmonizációs kérdések fel sem merülnek. A csatlakozás elhúzódásában az is szerepet játszott, hogy a hazai jogalkotó a szektorális adatvédelmi törvények megalkotására/elfogadására várt. Így az a sajátos helyzet állt elő, hogy a Magyar Köztársaságot nemzetközi jogi kötelezettség terhelte az egyezmény alkalmazására, ám a hazai jogalanyokat kötelező magyar jogszabály kihirdetése nem történt meg. Erre csak 1998-ban került sor.¹⁰⁰

1995-1999

1995-ben az EU tagországaiban kötelezően alkalmazandó irányelvet fogadtak el Brüsszelben.

Az irányelv¹⁰¹ elfogadásával a cél annak megteremtése volt, hogy az unió határain belül biztosítsa a személyes adatok szabad áramlását és azok azonos védelmi szintjét. Ennek megfelelően a tagállamoknak három év állt rendelkezésre az irányelvet jogerőre emelő törvényhozási kötelezettség teljesítésére és alkalmazására. Az irányelv korlátozza a nem uniós, harmadik országokba továbbított adatforgalmat, azt csak akkor minősíti jogszerűnek, ha a harmadik ország megfelelő védelmi szintet biztosít. Az 1997-es beszámolóban az adatvédelmi biztos felteszi a kérdést, hogy hányadik ország leszünk? *„Noha feltehető, hogy az EU tagság eléréséig Magyarország a jelenlegi jogvédelem bázisán valószínűleg számíthat a »jól nevelt harmadik ország státuszára«, ez még mindig elég kényelmetlen helyzetet fog eredményezni, remélhető ezért, hogy a csatlakozással mihamarabb megszabadulunk*

¹⁰⁰ A Magyar Köztársaság az 1988. évi VI. törvénnyel hirdette ki az Egyezményt, amely 1998. február 1-jén lépett hatályba

¹⁰¹ Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (Az Európai Parlament és Tanács 95/46/EC számú, 1995. október 24-én elfogadott irányelve: Az egyének a személyes adatok feldolgozásával kapcsolatos védelméről és ezeknek az adatoknak a szabad áramlásáról)

a harmadik ország címkéjétől... Nem látom akadályát annak sem, hogy egy húszárvágással Magyarország elébe menjen a csatlakozási követelményeknek.”

Már az 1995-1996. évi beszámoló tartalmazza azokat az Avtv. módosítására vonatkozó észrevételeket, amelyeket az irányelvtől történő megfeleltetés érdekében meg kell valósítani. Az egyik lényeges pont, és egyben a magyar jogi szabályozás egyik legfőbb hiányossága, hogy nem tesz különbséget adatkezelő és adatfeldolgozó között. Személyes adatok külső feldolgozása - az adatalányok beleegyezésének hiányában - jogellenes. A direktíva által alkalmazott különbségtétel célja annak biztosítása, hogy az adatkezelő külső közreműködőt vehessen igénybe, akinek tevékenységéért természetesen ő felelős. Az adatfeldolgozó a direktíva alapján csakis az adatkezelő utasításának megfelelően és az adatbiztonság követelményeit betartva dolgozhatja fel az adatokat. Amennyiben ettől eltér, polgári jogi felelőssége megállapítható. Az irányelv etikai szabályzatok megalkotását is szorgalmazza a különféle adatkezelési ágazatok/szektorok számára, továbbá kívánatosnak tartja, hogy az adatkezelők szabályzataikat mutassák be az adatvédelmi hatóságnak. A magyar adatvédelmi szabályozás csupán a tisztességes és törvényes adatkezelés elvét tartalmazza. Szükséges a különleges adatok kezelésére vonatkozó szabályozást is kiegészíteni, mivel az irányelv alapján ilyen adat akkor is kezelhető, ha az az adatalány vagy más természetes személy létfontosságú érdekeinek védelméhez szükséges, és az adatalány a hozzájárulását fizikai vagy jogi cselekvőképességének hiánya miatt nem tudja megadni. Az irányelv tartalmazza az előzetes ellenőrzés fogalmát is, azaz a polgár jogainak védelme érdekében egyes adatkezeléseket még megkezdésük előtt vizsgálni kell. Az eddig ismertettekből is látszik, hogy az Avtv. EU-konformmá tételének sarkalatos (és kívánatos) pontjai már a biztosi intézmény létrejöttétől ismertek voltak. A jogalkotás kissé lassabban reagált, hiszen az Avtv. nem egyszeri átfogó, hanem többszöri módosításon esett át és ez a folyamat közel tíz évig tartott. A biztos 1998. évi beszámolójában ismételten sürgeti a csatlakozási folyamat előkészítésével összefüggő jogharmonizációs feladatok mielőbbi véghezvitelét, az Avtv. hozzáigazítását az EU irányelvéhez.

Az adatvédelmi törvény első jelentősebb módosítása 1995-ben történt. Ekkor lépett hatályba az államtitokról és a szolgálati titokról szóló 1995. évi LXV. törvény (Ttv.), valamint a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény (Ltv.). A Ttv. ki-

egészítette a biztos jogosítványait azzal, hogy kezdeményezheti az állam-, valamint a szolgálati titokkörben meghatározott adatfajták szűkítését vagy bővítését, indokolatlan titokkörü minősítés esetén pedig felszólíthatja a minősítőt annak megváltoztatására vagy megszüntetésére. A biztos intézkedésével szemben bírósági jogorvoslatnak van helye, a minősítő a Fővárosi Bírósághoz fordulhat, amely soron kívül, zárt tárgyaláson jár el. Az Ltv. a közérdekű adat definícióját módosította. *„Egyrészt szélesebbé vált a törvény hatálya alá vont szervek köre, másfelől pedig a szokásos »gumiszabály«, a minden szabályt relativizáló »törvényben meghatározott kivételek [...] « formula elhagyásával konkrétabbá, zártabbá is vált a rendelkezés. Ennek megfelelően a korábban felsoroltak mellett az adatkezelés elrendelésére jogosultságot kapott a jogszabályban meghatározott egyéb közfeladatot ellátó szerv és személy is. A 19. § (2) bekezdése kiegészítése számos későbbi, nehezen feloldható jogvita kialakulásának vette elejét. Eszerint az e szervek hatáskörében eljáró személyek neve és beosztása - ha törvény másként nem rendelkezik - bárki számára hozzáférhető, nyilvános adat.”*¹⁰² Ugyanezen paragrafus kiegészült két új bekezdéssel is. A fenti rendelkezést kiterjeszti a hivatalos minőségében eljáró személy minden, a közfeladatával összefüggő személyes adatára, továbbá kimondja, hogy a belső használatra készült, valamint a döntéselőkészítő adat a keletkezését követő harminc éven belül nem nyilvános.

Az adatvédelmi törvény következő módosítására 1999-ben került sor. Hét törvény adatkezeléssel kapcsolatos szabályait módosította a polgárok személyi adatainak kezelésével összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 1999. évi LXXII. törvény. Az Avtv. kiegészült azzal a szabályozással, mely szerint az adatkezelő az adatfeldolgozással - természetesen megfelelő garanciák mellett - megbízhat mást is. Ezzel a módosítással az adatkezelő és adatfeldolgozó felelősségi körének elhatárolásával, az adatfeldolgozás és adatfeldolgozó fogalmának törvénybe foglalásával a jogalkotó - részben - az irányelv szabályaihoz igazította az Avtv.-t. Később a jogi szakirodalomban ezt a rendelkezést kritika is illette: *„Az alany (az adatfeldolgozó) fogalmának törvénybe való bevezetésével egyidejűleg a jogalkotó - eltérve az irányelv definíciórendszerétől - szükségét látta az adatfeldolgozó*

¹⁰² Az adatvédelmi biztos beszámolója 1995-1996, 13. o.

által végzett tevékenység meghatározásának is, amely az adatvédelmi biztos megszorító jogértelmezésén és annak a 2003. évi novellára történő hatásán keresztül oda vezetett, hogy mára az adatfeldolgozó tevékenységi köre a magyar jogban igen szűkén behatárolt. ... Az irányelv [tehát] nem ismeri az »adatfeldolgozás« kategóriáját. Az abban használt fogalomrendszer pontosan tükrözi azt a helyzetet, hogy egy tevékenységről van szó (data processing, melyet magyarul adatkezelésnek fordítunk), az e tevékenységet megbízás alapján végző személy a »data processor«, az a személy pedig, aki az adatkezelés célját és módját meghatározza, a »data controller« - nem is szükségszerűen két alany, inkább két funkció szétválasztásáról van szó.”¹⁰³

A törvény tervezetét az adatvédelmi biztos többször véleményezte, észrevételeit nagyrészt el is fogadták. Ennek ellenére több olyan rendelkezés a törvény része maradt, amely indokolatlanul terjeszti ki a személyes adatok kötelező kezelését. *„Ilyen cél nélküli rendelkezés például az, mely szerint a személyiadat- és lakcímnnyilvántartást kötelező értesíteni arról, ha a személyazonosító igazolványt az érintett őrizetbe vétele során elvették. Az Avtv. módosításával egyidejűleg változott a jogosulatlan adatkezelést szabályozó - a büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvényi (Btk.) - tényállás. Feltehetően jogszabályszerkesztési hiba folytán a Btk. módosított 177/A. §-a szerint a jogosulatlan adatkezelés elkövetője - a többi bűncselekményi tényállási szabálytól eltérően - nem büntetendő, hanem csak büntethető.”¹⁰⁴*

Az 1999. év jelentős volt a tekintetben is, hogy az Európai Unió Adatvédelmi Munkabizottsága ekkor véleményezte a magyarországi adatvédelmi rendelkezéseket, a törvények által biztosított adatvédelmi szintet. *„A munkacsoport a személyes adatok harmadik országba történő továbbításáról szóló munkatanulmányában ismertette a direktíva azon követelményeit, amelyeknek meg kell felelni, és felsorolta azokat a konkrét elemeket, amelyeket meg kell valósítani a megfelelő védelmi szint meglétének megítélésékor. A direktíva és a magyar jog szabályainak összevetéséből az következik, hogy a magyar jog - amely alkalmazza a gépi és kézi adatfeldolgozás rendelkezéseit, amely figyelembe veszi az előbb hivatkozott európa tanácsi dokumentum*

¹⁰³ dr. Jóri András: Adatvédelmi kézikönyv, Osiris kiadó; Budapest, 2005, 154., 157. o.

¹⁰⁴ Az adatvédelmi biztos beszámolója 1999, 157. o.

alapelveit - olyan alapelvek szerint működik a személyes adatok védelme és mechanizmusai tekintetében, amelyek biztosítják az alapelvek hatékony alkalmazásának szintjét.”¹⁰⁵ Mindezek alapján a munkacsoport ajánlása az volt, hogy az Európai Bizottság és Tanács állapítsa meg, Magyarország biztosítja a direktíva által előírt adekvát védelem szintjét.

A munkabizottság értékelését és ajánlását az Európai Bizottság 2000. július 26-án hozott határozatával elfogadta és - adatvédelmi szempontból - az uniós tagállamokkal egyenlő elbírálás alá tartozónak tekintve Magyarországot, szabad utat adott a személyes adatok magyarországi továbbítása számára. A megfelelő védelem meglétét az általános és szektorális szabályokat figyelembe véve, a jogrendszer és az adattovábbítási műveletek értékelésével határozták meg. A bizottság megállapította, hogy a hatályos magyarországi szabályozás kiterjed a természetes személyek adatvédelmének adekvát szintjéhez szükséges összes alapelv megfogalmazására. A személyes adatok védelmét az Alkotmány és az adatvédelmi törvény biztosítja, a szektorális törvények szintén tartalmaznak adatvédelmi rendelkezéseket. A törvényi rendelkezések végrehajtását garantálja a jogérvényesítési lehetőség, valamint az Országgyűlés által választott adatvédelmi biztos intézménye. Az tehát, hogy Magyarország adekvát védelmet biztosító országnak minősül és az uniós tagállamokkal egyenlő elbírálás alá esik, jelentős elismerése a hazai adatvédelmi jog rendszerének és intézményének.

2001-2002

Az adatvédelmi törvény következő - jelentős - módosítását előirányzó kodifikációs munka 2001-ben kezdődött. A kormány jogharmonizációs programja alapján 2001. második félévi törvényalkotási programjában szerepelt az Avtv. felülvizsgálata az irányelvnek történő maradéktalan megfeleltetés érdekében. A törvényjavaslat előkészítése során született szakmai anyagot 2001. március végén küldte meg az előkészítésért felelős minisztérium az akkor még hivatalban lévő első adatvédelmi biztosnak. Tekintettel arra, hogy nem kidolgozott törvénytervezetről volt szó, a biztos nem

¹⁰⁵ 6/99. számú, 1999. szeptember 7-én elfogadott Vélemény, a személyes adatok védelmének szintjéről Magyarországon

tett észrevételeket. Időközben Dr. Majtényi László megbízatása megszűnt. Az Igazságügyi Minisztérium 2001. július végén az adatvédelmi biztost helyettesítő jogkörben eljáró állampolgári jogok országgyűlési biztosának megküldte „*a személyes adatok védelméről, valamint a közérdekű adatok és információk nyilvánosságáról szóló*” törvényjavaslatok tervezetét. Az előterjesztés alapvető koncepcióváltást tartalmazott. Két külön törvénybe kívánta foglalni a személyes adatok védelmének és a közérdekű adatokhoz való hozzájutásnak a szabályait, a személyes adatok kezelésével kapcsolatban új fogalmakat vezetett be, az adatvédelmi biztos számára számos új feladatot határozott meg (részvétel az automatizált egyedi döntések elbírálásában, a biztos kötelező, hatósági jellegű döntései (jogosulatlanul kezelt adatok zárolása, törlése, megsemmisítése), ezek végrehajtásának kikényszerítése, a döntések bírói felülvizsgálati eljárásában való részvétel, az előzetes ellenőrzés, tájékoztatás a közérdekű adatok nyilvánosságát érintő új jogi szabályozásról, bírósági és egyéb döntésekről).

Az előterjesztő a következő indokok alapján javasolta két önálló törvény megalkotását: az Avtv. módosítása az uniós jogharmonizációs kötelezettségek miatt szükséges; az adatvédelem és az információszabadság tartalmilag különböző és egymással esetenként versengő alapjog. A magyar szabályozás alapelvként kimondja, hogy a személyes adat nem minősül közérdekűnek. Ennek az alapelvnek a következetesebb végigvitelét célozza a két alapjog külön törvényben történő szabályozására vonatkozó javaslat; a közérdekű információk nyilvánosságának önálló törvényben történő szabályozása elősegíti azt, hogy erre az alapjogra a korábrinál nagyobb hangsúly helyeződjön; a különválasztást indokolja az is, hogy - az azonos fogalmak miatt - az eltelt tíz év alatt sem alakult ki a közérdekű információkkal kapcsolatos jog egyértelmű értelmezése, különösen a titokvédelemmel összevetésben.

Az adatvédelmi biztos irodájának munkatársai elkészítették a javaslattal kapcsolatos észrevételeket, amelyeket az illetékes parlamenti bizottság előtt az állampolgári jogok országgyűlési biztosának általános helyettese ismertetett. A hatályos Avtv. kettébontása nem indokolt, az önálló törvényi szabályozásnak egy alapjog érvényesülése szempontjából nincs jelentősége. „*A jogértelmezés egységesítése sem a külön törvényi szabályozáson múlik, hanem az Alkotmánybíróság, az adatvédelmi biztos és a bíróságok értelmező tevékenységének elemzése alapján kialakított törvényszöveg preci-*

zításán. Az adatvédelmi biztos joggyakorlata egységes és következetes, az Alkotmánybíróság vonatkozó határozatainak is megfelel |...|¹⁰⁶

A javaslat tartalmazott olyan elemeket is, amelyek nem feleltek meg az alapjogi korlátozás alkotmányos elveinek, az Alkotmánybíróság határozataiban foglaltaknak, illetve a szabályozás tárgyát tekintve nem az adatvédelmi törvénybe, hanem szektorális törvényekbe kellene foglalni a rendelkezéseket. A javaslat főbb tézisei - az adatvédelmi biztos eljárási jogosítványainak, hatáskörének bővítésével, de anyagi és személyi feltételek hiányában - e formában akkor nem tűntek elfogadhatónak és megalapozottnak. A biztos 2001. évi beszámolójában megállapítja, hogy „a majd tíz éve hatályos Avtv. a jelen viszonyok közt időtálló, és más országok törvényalkotói számára is példamutató törvénytűnek mondható, mindazonáltal a személyes adatok védelme és a közérdekű adatok nyilvánossága szempontjából kedvező, hogy az összegyűlt jogalkalmazói tapasztalatok alapján és az EU-csatlakozás követelményeire tekintettel megindult az Avtv. újraszabályozásának előkészítése.”¹⁰⁷

2001-ben az adatvédelmi biztos az adatvédelem és információszabadság érvényesülése szempontjából fontos törvényi szabályozásra tett javaslatokat a jogalkotónak.

„Az adatvédelmi biztos közel hat éves tapasztalatait összegezve állapította meg, hogy a személyes adatok védelméhez való jog, valamint az információszabadság büntetőjogi védelme a szabályozás hiányosságaiból következően nem érvényesül a kívánt mértékben. A büntető törvénykönyv ezen két alappal összefüggő rendelkezései ugyanis egyrészt túlságosan tágra húzzák meg a büntethetőség határát, vagyis olyan cselekményeket is büntetni rendelnek, amelyek elleni fellépés nem igényli a büntetőjog eszközeit, másrészt olyan fogalmakat használnak, amelyek nem pontosan felelnek meg az adatvédelmi jog dogmatikai rendszerének”.¹⁰⁸ A biztos ajánlással fordult az igazságügy-miniszterhez, melyben felkérte, hogy csak azokat a jogellenes adatkezeléseket szankcionálja a Btk., amelyek esetében ez feltétlenül indokolt. A büntethetőség köréből így kikerülő magatartások minősüljenek szabálysértésnek. Az egységes joggyakorlat megteremtése érdekében

¹⁰⁶ Idézet az Adatvédelmi Biztos Irodája által készített Észrevételekből

összhangba kell hozni az Avtv. és a Btk. terminológiáját, javasolta továbbá, hogy a személyes és közérdekű adatokkal elkövetett bűncselekmények ne egy szakaszon belül kerüljenek elhelyezésre. Ezt követően a jogalkotó enyhítette a büntetőjogi tényállás túlzott szigorát, nem teremtette meg azonban a büntetendő köből kikerülő magatartások szabálysértési szankcionálásának jogi feltételeit. A biztos ezért 2003-ban ismételten a belügyminiszterhez fordult jogszabálmódosítást kezdeményezve, melynek értelmében a személyes adatok védelmének kisebb tárgyi súlyú megsértése esetén legyen lehetőség szabálysértési jogi fellépésre. Az internettel összefüggő adatkezelések vizsgálata során a biztos azt javasolta a jogalkotónak, hogy az Avtv. módosításával harmonizálja a külföldre történő adattovábbítás szabályozását a 95/46/EK sz. irányelv rendelkezéseivel. Az elektronikus információszabadság megteremtése érdekében írja elő, hogy a közérdekű adatok meghatározott körét kötelező közzé- vagy elérhetővé tenni elektronikus formában is. Meg kell teremteni a hackerek elleni védekezés jogi lehetőségét, a kényszerű üzleti célú üzenetekre vonatkozó szabályozást, valamint a formális adatok jogszerű kezelésének kereteit.

A kormány 2002. második félévi munkatervében¹⁰⁹ ismét szerepel az Avtv. felülvizsgálata, az Irányelvvvel történő harmonizálása. Az első változatot - széleskörű szakmai egyeztetés után - számos ponton átdolgozták, azonban az eddigi egy törvény helyett még mindig két külön törvényben javasolja az előterjesztő szabályozni a két alapjog érvényesülését. A tervezet véleményezése során az adatvédelmi biztos álláspontja az volt, hogy *„Az előkészítés alatt álló törvénytervezetek fogalmi kultúrája és egyes szabályai biztosan jogfejlesztő hatással lesznek, azonban a tervezet nem ad érdemi választ arra a kérdésre, hogy miért kell a személyes adatok és a közérdekű adatok nyilvánosságára vonatkozó szabályokat két külön törvénybe foglalni, megszüntetve ezáltal a magyar szabályozás bevált, nemzetközileg elismert módját: azt, hogy az adatvédelmet és az információszabadságot egy törvényben, egymásra tekintettel szabályozza. Ugyancsak kifogásoltuk, hogy a tervezet a vonatkozó közösségi irányelvet félreértve szakítani kíván az Avtv. eddigi, az alapjogi korlátozás alkotmányos feltételeit szem előtt tartó szabályozási logikájával, mely szerint a személyes adatok kezeléséhez az adatfajtákat és az*

¹⁰⁷ Az adatvédelmi biztos beszámolója 2001, 150. o.

¹⁰⁸ Az adatvédelmi biztos beszámolója 2001, 153. o.

¹⁰⁹ 2099/2002. (III. 29.) Korm. határozat

adatalanyokat meghatározó szektorális törvény vagy az érintett személy hozzájárulása teremthet jogalapot.”¹¹⁰

A két külön törvény megalkotásának ideája egészen 2003-ig szerepelt az Avtv. módosításáról szóló különböző tervezetekben. Noha az Adatvédelmi Biztos Irodája, majd 2002-től az adatvédelmi biztos sem tartotta ezt indokoltnak és jogilag megalapozottnak, mégsem az érvek és elkészített szakmai anyagok győzték meg a jogalkotót. A két külön törvény megalkotásához olyan alapos - ebből következően időigényes - kodifikációs munkára lett volna szükség, amelyet az uniós csatlakozással összefüggő feladatok sokasága és a szorító határidők nem tettek lehetővé. Azt is meg kell azonban említeni, hogy főbb vonalaiban ez a törvényjavaslat volt az alapja és kiindulópontja mindannak, amely végül 2003-ban az Avtv. jelentős módosítását eredményezte.

2003-2005

2003 - már ami a jogalkotást illeti - az adatvédelem és információszabadság éve volt. Hosszas előkészítő munkát és többszöri egyeztetést, átdolgozást követően megszületett az adatvédelmi törvény módosítása, szintén több éves jogalkotási folyamat eredményeként a titoktörvény, valamint hatályba lépett az úgynevezett üvegzséb törvény.

A módosított adatvédelmi törvény¹¹¹ elsősorban a személyes adatok kezelésére, valamint az adatvédelmi biztosra vonatkozó fejezeteket bővítette ki új fogalmakkal és szabályokkal. Az irányelv rendelkezéseinek figyelembevételével indokolt volt az Avtv. személyi, tárgyi és területi hatályát pontosan meghatározni. Így a törvény hatálya minden Magyarországon folytatott adatkezelésre és adatfeldolgozásra kiterjed, függetlenül az adatkezelő/feldolgozó állampolgárságára, lakó- vagy székhelyére. A törvény rendelkezéseit a számítástechnikai eszközzel és a manuális módon végzett adatkezelésekre egyaránt alkalmazni kell, nem terjed ki a hatálya azonban a természetes személyeknek a saját céljait szolgáló adatkezeléseire.

¹¹⁰ Az adatvédelmi biztos beszámolója 2002, 128. o.

Az Avtv. új rendelkezései folytán a különleges adatok köre az - adatvédelmi biztos joggyakorlata alapján már eddig is ide sorolt - érdekképviselői szervezeti tagsággal egészült ki, hiszen ez politikai véleményre is utalhat. A különleges adatok második csoportjában (egészségi állapotra, kóros szenvedélyre, szexuális életre vonatkozó adatok) az Európa Tanács Adatvédelmi Bizottságának álláspontját figyelembe véve a büntetett előéletre vonatkozó különleges adat helyett bűnügyi személyes adatról szól az új törvény. E körbe tartoznak a büntetőeljárás lefolytatására, a bűncselekmények felderítésére jogosult szerveknél, a büntetésévrehajtás szerveinél keletkezett, az érintettel kapcsolatba hozható, valamint a büntetett előéletre vonatkozó adatok.

Új fogalomként került a törvénybe a közérdekből nyilvános adat, amely azokat a közérdekű adat fogalma alá nem tartozó adatokat jelenti, amelyek természetes vagy jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet kezelésében vannak, és nyilvánosságra hozatalukat törvény közérdekből elrendeli.

Az Avtv. főszabályként az érintett hozzájárulásához vagy törvény rendelkezéséhez köti a személyes adatok kezelését, a hozzájárulással, nyilatkozattétellel kapcsolatban viszont nem tartalmazott semmilyen útmutatást. Az adatvédelmi biztos esetjogában következetesen érvényesítette és alkalmazta az irányelv azon szabályát, amely szerint az adatalany adatkezeléshez történő hozzájárulásának önkéntesnek, határozottnak és tájékozott beleegyezésen alapulónak kell lenni. A módosítás során ez a rendelkezés bekerült a törvénybe. Az érintettet megilleti a tiltakozás joga, kifogásolhatja adatai kezelését, és kérheti annak megszüntetését vagy törlését.

Meghatározza a törvény, hogy különösen mikor tekinthető azonosíthatónak az érintett: közvetlenül vagy közvetve név, azonosító jel, egy vagy több fizikai, fiziológiai, mentális, gazdasági, kulturális vagy szociális azonosságra jellemző tényező alapján. A módosítást követően a jogszerű adatkezeléssel szemben támasztott további követelmény, hogy a kötelezően elrendelt adatkezelések esetében törvényben vagy önkormányzati rendelet-

¹¹¹ 2003. évi XLVIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény módosításáról

ben meg kell határozni a kezelt adatok körét és azok megismerhetőségét, az adatkezelés célját, feltételeit, időtartamát és az adatkezelő személyét is. Az irányelvnek történő megfeleltetés érdekében 2004. január 1-jétől személyes adat - ideértve a különleges adatokat is - akkor is kezelhető, ha az az adatalany vagy más személy létfontosságú érdekeinek védelméhez, katasztrófa vagy sürgősségi helyzet elhárításához szükséges, és az adatalany fizikai cselekvőképességének hiánya miatt hozzájárulását nem adhatja meg. Lehetőséget teremt a törvény arra is, hogy az érintett az adatkezelővel kötött szerződésben rögzítsen minden lényeges tényt és körülményt, amely adatai kezelésére, annak módjára, időtartamára, céljára vonatkozik. A szerződésnek félreérthetetlen módon kell tartalmaznia az érintett írásos hozzájárulását az adatkezeléshez.

Az Avtv. módosítását követően az adatkezelő és adatfeldolgozó közötti - adatfeldolgozásra vonatkozó - megbízási szerződést írásba kell foglalni. A szerződés tartalmát illetően figyelembe kell venni az Európai Unió Bizottsága által megállapított általános szerződési feltételeket, különösen az uniótól kívüli adatfeldolgozó megbízása esetén. További fontos szabály, hogy az adatvédelmi törvény hatálya kiterjed azokra a megbízásokra is, amikor az unió területén kívüli adatkezelő magyarországi adatfeldolgozót bíz meg. Ezekben az esetekben kötelezően ki kell jelölnie magyarországi képviselőt.

Az Avtv. az irányelvnek megfelelően kiegészült azzal az általános felsorolással, amely tartalmazza, hogy mely esetekben lehet a célhoz kötött adatkezelés követelményének betartásával személyes adatokat kezelni. Így különösen ha közérdekű feladat vagy törvényi kötelezettség teljesítéséhez, az adatkezelő hivatalos feladatának gyakorlásához, az érintett létfontosságú érdekeinek védelméhez, az érintett és az adatkezelő között létrejött szerződés teljesítéséhez vagy társadalmi szervezetek jogszerű működéséhez szükséges.

Az irányelvben foglalt követelmények teljesítése érdekében a törvény előírja, hogy bűnüldözési és bűnmegelőzési, valamint közigazgatási és igazságszolgáltatási célból kezelt bűnügyi adatokat, továbbá szabálysértési, polgári peres és nemperes ügyekre vonatkozó adatállományokat kizárólag állami vagy helyi önkormányzati szerv kezelhet.

Az érintettet megilleti az önrendelkezés joga adatai felett, azok kiszolgáltatásáról maga dönt, kérheti pontatlanul nyilvántartott adatai helyesbítését - és bizonyos kivételekkel -,törlését. Az Avtv. módosítása után az adatvédelmi biztos (valamint a bíróság is) elrendelheti a személyes adatok törlését. A helyesbítésről és a törlésről az érintettet értesíteni kell. Az értesítés akkor mellőzhető, ha ez az adatkezelés céljára tekintettel az érintett jogos érdekét nem sérti. Az érintett jogait csak törvény korlátozhatja. Magyarország uniós csatlakozását követően, törvény elrendelheti az érintettek jogainak korlátozását, az Európai Unió jelentős gazdasági vagy pénzügyi érdekének védelme érdekében.

Az irányelvvel történő összhang megteremtése érdekében új rendelkezésként került a törvénybe az adatkezelés, illetve adattovábbítás elleni tiltakozás. Ez akkor lehetséges, ha az adatkezelés kizárólag az adatkezelő vagy adatátvevő harmadik személy érdekét szolgálja; direkt marketing, közvélemény-kutatás vagy tudományos kutatás céljára történik az adatok felhasználása/továbbítása; törvény lehetővé teszi a tiltakozás jogának gyakorlását. A tiltakozási jog gyakorlásának szabályaival is kiegészült az Avtv., meghatározza az eljárási határidőket, valamint az adatkezelő kötelezettségeit. Amennyiben az érintett nem tudja az adatkezelővel szemben jogait érvényesíteni, bírósághoz fordulhat.

Habár korábban is volt arra példa, hogy az adatkezelők tevékenységük megkezdése előtt kikérték a biztos véleményét, 2004. január 1. után az adatvédelmi törvény 31. §-ában meghatározott esetekben ez kötelező. A törvény egyes nagy adatkezelők számára (az állampolgárok széles körét érintő, országos hatósági, munkaügyi és bűnügyi nyilvántartások, a piaci szféra szereplői közül a pénzügyi szervezetek, közüzemi és távközlési szolgáltatók ügyfeleikre vonatkozó adatállományai esetében) előírja, hogy új adatállomány feldolgozása vagy új adatfeldolgozási technológia alkalmazása előtt 30 nappal ezt be kell jelenteni az adatvédelmi biztosnak, aki - ha úgy dönt - ellenőrizheti az adatkezelést annak tényleges megkezdése előtt. Az ellenőrzés alapján a kezelendő adatok körének, illetve az adatfeldolgozás módszerének megváltoztatására hívhatja fel az adatkezelőt. Amennyiben a biztos vizsgálatát követően jogellenesnek minősíti az adatkezelést, és azt az adatkezelő nem szünteti meg, elrendelheti az adatok zárolását, törlését vagy megsemmisítését, megtilthatja a jogosulatlan

adatkezelést vagy adatfeldolgozást, és felfüggesztheti az adatok külföldre továbbítását. Az érintett adatkezelő vagy adatfeldolgozó a biztos döntése ellen bírósághoz fordulhat, a bíróság döntéséig az adatkezelést fel kell függeszteni, és az adatokat zárolni kell.

A törvény több fontos kérdést azonban megválaszolatlanul hagy. Nincsenek meghatározva azok az eljárási szabályok, amelyek alapján a biztos hatósági jogkörét gyakorolja. Sem tartalmi, sem formai előírások nincsenek arra vonatkozóan, hogy az elrendelés, megtiltás, felfüggesztés milyen módon és formában történjen. Márpedig ez egy kvázi hatóság esetében elengedhetetlen. Az is kérdéses, mi történik akkor, ha az adatkezelő nem szünteti meg a jogellenes adatkezelést, és bírósághoz sem fordul, hiszen a biztosnak az elrendelésen túl további jogosítványa nincs (bírság kiszabása, végrehajtás elrendelése). A törvény nem rendelkezik arról sem, hogy a bíróság milyen eljárás keretében tárgyalja az ügyet. 2004-ben két esetben fordult az adatkezelő bírósághoz. Az egyik adatkezelő a keresetétől utóbb elállt, a másik ügyben az eljárás jelenleg is folyamatban van. A per a polgári perrendtartásról szóló törvény általános szabályai szerint, személyhez fűződő jogok megsértése miatt indult meg; az adatkezelővel a felperesi, míg az érintettek jogait védő adatvédelmi biztossal az alperesi pozícióban. Ezen rendelkezés felülvizsgálata és módosítása mindenképpen szükséges oly formában, hogy ezekben az esetekben a közigazgatási per szabályai szerint folyjék a bírósági eljárás.

Az Avtv.-ben felsorolt szervezeteknek, társaságoknak kötelező belső adatvédelmi felelőst kinevezni és adatvédelmi szabályzatot készíteni. Adatvédelmi szabályzatot azoknak az állami és önkormányzati adatkezelőknek is kötelező készíteni, akiket az adatvédelmi nyilvántartásba történő bejelentési kötelezettség terhel.

2003. áprilisában a parlament elfogadta a 19 törvényt módosító törvény-csomagot, közkeletű nevén üvegseb törvényt.¹¹² A törvény célja a közpénzek felhasználásának, a köztulajdon használata nyilvánosságának, átláthatóvá tételének és ellenőrzésének biztosítása. A többfordulós szakmai vita során az adatvédelmi biztos valamennyi érdemi észrevételét beépítették a tervezetbe. A törvény (és végrehajtási rendelete) jelentős előrelépést jelentett az információszabadság területén, hiszen a törvényhozó feloldot-

ta az üzleti titok védelme és a közérdekű adatok nyilvánossága közötti el-
lentmondást; a közérdekből nyilvános adat intézményének bevezetésével
az információszabadságot kiterjesztette a magánszférának az államház-
tartással pénzügyi, illetve üzleti kapcsolatot létesítő szervezeteire is, az ál-
lamháztartással összefüggő közérdekű adatok széles körére vonatkozik az
internetes honlapon történő közzétételi kötelezettség; az államháztartás
körébe tartozó valamennyi szervezet kötelessége, hogy a közérdekű ada-
tok közzétételével kapcsolatos feladatok ellátására megfelelő szakértelemmel
bíró személyt vagy szervezetet bízjon meg.

A miniszterek és fejezetgazdák kötelesek intézkedési tervet készíteni az
állampolgárok hiteles és közérthető tájékoztatására, a rendelkezésre álló
adatok közzétételi lehetőségének vizsgálatára; javaslatot kell tenni
azon jogszabályok módosítására, amelyekben indokolt előírni meghatáro-
zott közérdekű adatok közzétételi kötelezettségét, végül e feladatok vég-
rehajtásához szükséges kiegészítő pénzügyi támogatásról egyeztetniük
kell a pénzügyminiszterrel.¹¹³

Több éves szakmai előkészítő munka eredményeképpen 2003-ban ha-
tályba lépett az állam- és szolgálati titokról szóló törvény módosítása.¹¹⁴
Az uniós csatlakozással összefüggésben szükségessé vált a titokmi-
nősítés rendszerének átalakítása, így a négy szintű, káralapú minősítési
rendszer bevezetése, a minősítési automatizmusok kiiktatása, az EU mi-
nősítési jelzéseinek a magyar jogrendbe történő befogadása. Nagy meny-
nyiségű, magas szinten minősített adat befogadását az EU nem tartotta
indokoltnak, ezért hatályon kívül kellett helyezni mindazon jogszabály-
helyeket, amelyek ilyen minősítési automatizmust sugallnak. A négy-
szintű káralapú minősítési jelölési rendszer bevezetésével nem változik
a titokfajták száma, azonban több védelmi szint áll majd rendelkezésre,
az államtitokhoz a „Szigorúan titkos!” minősítési jelölés társul. A minősítő
dönt az adat állam- vagy szolgálati titokká minősítéséről, valamint arról,
hogy a védelmi intézkedéscsomagból a védendő adat értékéhez legin-
kább indokolt minősítési jelölést válassza, így a költségarányos védelem

¹¹² A közpénzek felhasználásával, a köztulajdon használatának nyilvánosságával, átláthatóbbá tételével
és ellenőrzésének bővítésével összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2003. évi XXIV. törvény

előírásához rugalmasabb eszköz áll rendelkezésére. Az adatvédelmi biztos álláspontja szerint a normaszöveg egyes módosításai, amelyek szinten az utolsó pillanatban kerültek megfogalmazásra, a közérdekű adatok nyilvánossága szempontjából kifogásolhatóak, illetve a titokszabályozás belső ellentmondásához vezetnek. „A titokszabályozás korrekciójának koncepcionális eleme volt a minősítési automatizmust előíró törvényhelyek hatályon kívül helyezése. Ez a helyes cél azonban csak részben valósult meg. A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvényben (Nbtv.) maradtak »ex lege« titokminősítést eredményező részek. Az 30. § (4) bekezdése, a 42. § (1) bekezdése, továbbá az Nbtv. mellékletében nemzetbiztonsági ellenőrzéshez használatos kérdőív mintája ilyen.

A titoktörvény melléklete feleslegesen határoz meg az államtitokhoz rendelt »Szigorúan titkos!« minősítési jelölés alkalmazásához irányadó szempontokat, mert ezt - és csakis ezt - a minősítési jelölést minden államtitokra alkalmazni kell. Jogalkalmazási problémákhoz vezethet, hogy az államtitok minősítési jelölésénél irányadó szempontok nincsenek összhangban az államtitok törvényi meghatározásával. A szabályozás belső koherenciazavara olyan adatok államtitokká minősítését akadályozhatja meg, amelyek esetében fennállnak a nyilvánosság korlátozásának alkotmányos feltételei.

Kétséges, hogy a szolgálati titok alkalmas-e a törvényalkotó koncepciója szerint neki szánt »gyenge államtitok« szerepének betöltésére, hiszen az államtitok és a szolgálati titok között továbbra sem fokozatbéli, hanem - az eltérő közvetlen védelmi tárgyra tekintettel - minőségi különbség van.¹¹⁵

2005-ben az adatvédelmi törvény módosításának egyik oka a „belső használatra készült, valamint döntéselőkészítéssel összefüggő adat” szabályozásával kapcsolatban megállapított alkotmányellenes mulasztás, illetve annak korrekciója volt. Az Alkotmánybíróság 12/2004. (IV. 7.) AB határozatában megállapította, hogy a törvényhozó nem biztosította azokat a jogállami garanciákat, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a döntéselőkészítő és a

¹¹³ Az üvegzszeb törvény hatálybalépését követően a kormány megalkotta az államháztartás működési rendjéről szóló 217/1998. (XII. 30.) Korm. rendelet módosításáról szóló 95/2003. (VII. 15.) Korm. rendeletet, valamint a közpénzek felhasználásáról, a köztulajdon használatának nyilvánosságáról, átláthatóbbá tételéről és ellenőrzésének bővítéséről szóló üvegzszeb törvényből eredő és az államháztartás információs és működési rendszer korszerűsítését szolgáló egyes feladatokról szóló 1096/2003. (IX. 11.) Korm. határozatot

¹¹⁴ Az államtitokról és a szolgálati titokról szóló 1995. évi LXXV. törvény, valamint azzal összefüggésben más törvények módosításáról szóló 2003. évi LIII. törvény.

belső használatú anyagokkal kapcsolatban csak az alkotmányosan elfogadható mértékben korlátozza a jogalkotó a közérdekű adatok megismeréséhez való alapjogot. Az Alkotmányban biztosított közérdekű adatokhoz való hozzáférésnek a döntéselőkészítés érdekében történő korlátozása az ügyekkel összefüggő iratok többségében a döntés meghozatalával már nem indokolt. Az adatvédelmi törvényben szereplő „*döntéselőkészítéssel összefüggő*”, illetve „*belső használatra készült*” fogalom és adatkör pontatlan és meghatározatlan, alkalmazása az információszabadság mint alkotmányos alapjog szükségtelen és aránytalan korlátozását jelenti. Ezzel kapcsolatban az Alkotmánybíróság kifejtette, hogy a törvényalkotó a döntéselőkészítéssel kapcsolatos adatokkal összefüggésben nem tett különbséget a nyilvánosságnak a döntéshozatalt megelőző, illetve azt követő korlátozása között, hiszen az adatkezelőnek elegendő azt állítania, hogy az adat döntéselőkészítéssel kapcsolatos, illetve belső használatra készült. Önmagában az a tény, hogy egy adat a közfeladatot ellátó szerv mindennapi munkája során, illetve a szerv döntésének előkészítésével kapcsolatban keletkezett, még nem indokolja megfelelően a közérdekű adat elzárását a nyilvánosságtól. A belső használatra készült iratok/anyagok megítélésénél szubjektív szempontok is felmerülhetnek, hiszen az adatot nem tartalmánál, hanem keletkeztetőjének szándékánál fogva védi. *„A korlátozás egyfelől akkor indokolt, ha azt az Avtv. 19. § (1)-(3) bekezdése lehetővé teszi, másfelől akkor, ha a közérdekű adat nyilvánosságra hozatala veszélyezteti a közfeladat ellátását, állami feladat külső befolyástól mentes gyakorlását. A közfeladatot ellátó szervek és személyek kényelmi szempontjai nem élvezhetnek elsőbbséget egy alapvető joggal szemben. Az Avtv. 19. § (5) bekezdése csak akkor felel meg az Alkotmány követelményeinek, ha a jogalkotó világossá teszi az információszabadság korlátozásának célját, indokolt mértékűre szorítja a nyilvánosság elől elzárható adatok körét, s a közérdekű adatok megismerését csak szükséges és arányos mértékben korlátozza.”*¹¹⁶ További probléma, hogy az Avtv. 19. § (5) bekezdése szerint a nyilvánosságkorlátozás határozatlan ideig fenntartható, mert annak időtartama az adat kezelésétől számítható (az adat folyamatos tárolása is adatkezelésnek minősül). Határozatában az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a jogalkotó nem biztosította a nyilvánosságkorlátozás feletti tényleges tartalmi felülvizsgálatot, a ha-

¹¹⁵ Az adatvédelmi biztos beszámolója 2003, 165. o.

¹¹⁶ 12/2004. (IV. 7.) AB határozat

tékony bírói jogorvoslat lehetőségét. Az Avtv. alapján ugyanis a bírói felülvizsgálat csak a törvényi rendelkezésben rögzített formális szempontok felülvizsgálatára terjed ki. *„A nyilvánosságkorlátozás kényszerítő indokainak, illetve az annak felülvizsgálatára irányuló jogorvoslatnak a hiánya a közérdekű adatok megismerésének, vagyis a közérdekű adatok nyilvánosságára vonatkozó alkotmányos jognak az adatkezelő szerv diszkrecionális döntésétől függő, indokolatlan korlátozását teszi lehetővé.”*

Az adatvédelmi törvény 2005-ben történt módosítását¹¹⁷ az Alkotmánybíróság hivatkozott határozata, a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megszüntetése indokolta. Ugyanakkor alkalom adódott arra is, hogy a közérdekű adatok kezelésével/megismerhetőségével kapcsolatos fogalmi pontosítások, az adatvédelmi biztos hatáskörére, eljárási jogosultságaira vonatkozó szabályok átvezetésre kerüljenek.

A törvény pontosította a közérdekű adat definícióját. Világossá tette, hogy bármilyen ismeret, rögzített információ, legyen bármilyen adathordozón is - függetlenül az adatkezelés módjától, az adat önálló vagy gyűjteményes jellegétől -, közérdekű adatnak minősül. Változott a közérdekből nyilvános adat fogalma: a közérdekű adat fogalma alá nem tartozó minden olyan adat, amelynek nyilvánosságra hozatalát vagy hozzáférhetővé tételét törvény elrendeli.

A közérdekű adatok megismeréséhez való jog a bírósági eljárásra tekintettel korlátozható, az Avtv. módosítását követően ez a korlátozás a közigazgatási hatósági eljárásra is kiterjed.

A törvénymódosítást követően az Avtv. a közfeladatot ellátó személyek feladatkörükkel összefüggő személyes adatát közérdekből nyilvános adattá minősíti, és a közérdekű adatokhoz hasonlóan bárki számára hozzáférhetővé teszi. Ugyanakkor a köztisztviselők, közalkalmazottak esetén egyes adatkörök továbbra sem megismerhetőek (például a közszolgálati, közalkalmazotti nyilvántartás). Ennek oka, hogy a közérdekből nyilvános adat meghatározásában szereplő „törvény” nem az Avtv.-t jelenti, és ezen adatok nyilvánosságá-

¹¹⁷ A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény módosításáról szóló 2005. évi XIX. törvény

gáról/hozzáférhetővé tételéről sem a Ktv., sem a Kjt. nem rendelkezik.

A törvény tartalmi meghatározást ad az automatikus nyilvánosságkorlátozás alá eső adatok körére, amikor a közfeladatot ellátó szerv vagy személy feladat- és hatáskörébe tartozó döntés meghozatala előtt készített, a döntés megalapozását szolgáló adatok esetében tíz évig ad lehetőséget azok megismerésének korlátozására. A döntés megalapozását szolgáló fordulat az adat készítése vagy rögzítése céljára utal, így alkalmazhatósága nem függ attól, hogy ténylegesen születik-e döntés az azt megalapozó adatok alapján. A döntés meghozatalát követően a megismerésre irányuló igény elutasítására a szerv vezetőjének a törvény szerint csak akkor van lehetősége, ha bizonyítani tudja, hogy az adat megismerése a szerv törvényes működési rendjét vagy feladat- és hatáskörének illetéktelen külső befolyástól mentes ellátását veszélyeztetné.

A törvény alapján közérdekű adat megismerésére bárki, bármilyen formában (szóban, írásban, elektronikus úton) igényt nyújthat be. Elektronikusan közzétett közérdekű adatok megismerését regisztrációhoz nem lehet kötni, csak a technikailag elengedhetetlen mértékű személyes adat kezelhető. Igénylés esetében - a célhoz kötött adatkezelés elve alapján - csak annyi személyes adat kezelhető, amennyi a költségek megfizetéséhez, az igény teljesítéséhez szükséges.

A törvény az adatvédelmi biztos hatáskörét is pontosította, az Avtv. alapján képviseli a Magyar Köztársaságot az Európai Unió közös adatvédelmi felügyelő testületében. A törvénymódosítással egyértelművé vált az az eddig nem rendezett eljárási kérdés, hogy az adatvédelmi biztos a jogosulatlanul kezelt személyes adatokkal kapcsolatos vizsgálatát követően határozatot hoz, amelynek bírósági felülvizsgálatát a polgári perrendtartásról szóló törvénynek a közigazgatási perekre vonatkozó szabályai szerint lehet kezdeményezni.

A 2005. évben az elektronikus információszabadság törvényi szabályozásával¹¹⁸ (Eit.) megvalósult annak a lehetősége, hogy az állampolgárok minél egyszerűbben és hatékonyabban hozzáférhessenek a közérdekű adatokhoz. A törvény rögzíti a közérdekű és közérdekből nyilvános adatok elektronikus közzétételének kötelezettségét és annak tartalmát, az internet segítségével nyitottabbá teszi a jogalkotást, megismerhetővé teszi a

jogszabályok digitális változatát, valamint megteremti a Legfelsőbb Bíróság és az ítéltáblák anonimizált határozatai megismerhetőségének lehetőségét.

Az Eit. rendelkezései fokozatosan lépnek hatályba azért, hogy minden - a törvényben kötelezett szerv/szervezet - számára kellő idő álljon a felkészülésre. A törvényben nevesített szervezetek kötelezettsége internetes honlap fenntartása, az ott közzétett közérdekű információk naprakészen tartása. Az elektronikus közzétételnek mindazon adatokra ki kell terjednie, amelyek a közfeladatot ellátó szervezetekkel való kapcsolatfelvételt, szolgáltatásaik igénybevételét, működésük/gazdálkodásuk átláthatóságát szolgálják. A közzétételi kötelezettség természetesen nem mentesíti a közfeladatot ellátó szervezetet az alól, hogy egyedi, közérdekű adat kiadására vonatkozó igény esetén a kért adatot a kérelmező rendelkezésére bocsássák.

A jogalkotás nyilvánosságának megteremtése érdekében a törvény előírja, hogy a jogszabálytervezeteket az előkészítő minisztérium - az egyeztetés állapotának megjelölésével - honlapján közzétegye. Vannak olyan szabályozási tárgykörök, illetve a jogalkotás nyilvánosságánál fontosabb érdekek ahol a közzététel mellőzhető, ezeket a törvény nevesíti. Az internetet használó állampolgártól nem várható el az a jártasság, hogy tudja, melyik törvénytervezetet melyik minisztérium készíti elő, ezért a kormányzati portálon kell közzétenni a jogszabálytervezetek adatbázisát.

Az Eit. által szabályozott harmadik terület a jogszabályok nyilvánosságának biztosítása, amely úgy valósul meg, hogy a jogszabályok hiteles szövege az interneten keresztül bárki számára elérhető. A törvény előírja a Magyar Közlöny és a tárcaközlönyök internetes közzétételének kötelezettségét. A közzétett jogszabályok gyakorlati alkalmazása, a Legfelsőbb Bíróság és az ítéltáblák joggyakorlatának megismerése érdekében, az előttük folyamatban volt ügyek érdemi határozatait elektronikusan elérhetővé kell tenni (egyes határozatokat a törvény kivesz a közzétételi kötelezettség alól). A közzétett határozatokhoz való hozzáférés nem korlátozható, azonban az információs önrendelkezési, illetve személyiségi jogok védelme érdekében a közzétett határozatokat anonimizálni kell.

¹¹⁸ 2005. évi XC törvény az elektronikus információszabadságról

Adatvédelem és információszabadság az emberi jogok tükrében - 2007

2007-ben az Emberi Jogok Napján (december 10.) az adatvédelmi biztosi ciklusom lezárásaként az Országgyűlésben az információs jogok új típusú megközelítéséről tartottam előadást¹¹⁹ az *Adatvédelem és információszabadság az emberi jogok tükrében* címmel:

„Természetesen a személyes adatok védelméhez fűződő jogról, valamint a közérdekű adatok nyilvánosságához való jogról, végső soron az adatvédelemről és az információszabadságról mint emberi jogról húsz percben teljes körű áttekintést adni lehetetlen vállalkozás, így csak a legfontosabb „bizonyítékokat” lehet az állítás igazolása mellett felvonultatni. Mindenekelőtt engedjék meg, hogy a címben szereplő két emberi jog gyökereire visszapillantsunk, ugyanis az egyén és a közösség tiszteletének megfogalmazása a régmúlt óta foglalkoztatja a közgondolkodást.

Mózes törvényei, a Teremtőtől kapott Tízparancsolat az ember-ember közötti viszony alapvető, máig kikezdehetetlen szabályait tartalmazzák. Az Újszövetségben Máté fogalmazza meg evangéliumában a klasszikus, arany-szabályként is emlegetett igazságot: „Amit akartok azért, hogy az emberek tiveletek cselekedjenek, mindazt ti is úgy cselekedjétek azokkal”.

A római jogi tudósok között Ulpianus és Iustinianus szerint a jog parancsa: tisztességesen élni, senkit meg nem sérteni és mindenkinek megadni azt, ami őt megilleti.

Cicero határozottan hirdeti, hogy az erkölcsi rendet a természeti törvény szabályozza. „A józan értelem valóban törvény, mely megfelel a természetnek, mindenkire kiterjed, állandó, örök, parancsolva a kötelesség teljesítésére hív, tiltásaival visszariaszt a csalástól. (...) Ezt a törvényt sem cserélni, sem abból valamit kihagyni, sem teljesen eltörölni nem lehet.”

¹¹⁹ Dr. Péterfalvi Attila: Adatvédelem és információszabadság az emberi jogok tükrében, in: Az ombudsman intézménye és az emberi jogok védelme Magyarországon, 29-38. o., Országgyűlési Biztos Hivatala, Budapest, 2008

Az erkölcsi természettörvény (lex naturalis) fogalma már az ókori görög filozófiában megjelent. A szofisták különböztették meg először a tételes emberi törvényt a természet által jogosnak tartott törvénytől. „Legfőbb célunk az - írta Khrüszipposz hogy a természettel, azaz mind a sajátunkkal, mind a mindenségével összhangban éljünk, nem követve el olyasmit, amit tiltani szokott a közös törvény, azaz a mindent átható helyes logosz.”

Szent Ágoston a természeti törvény eszméjét és az erkölcsi rendet szabályozó természeti törvényt az örök törvényre, Istenre vezeti vissza. A természeti törvény alapelvei a Szabad Akaratról szóló művében mindenki számára ismertek: „mindenkinek megadni a magáét, a silányabbat az értékesebbnek alárendelni, az igazságosságot tisztelni”.

„A természetes törvény nem más, mint az értelem Istentől be-lénk árszott fénye. E fénynek köszönhetően ismerjük föl, hogy mit kell tennünk és mit kell elkerülnünk. Ezt a fényt és ezt a törvényt Isten a teremtéskor adta nekünk.” Ez utóbbi gondolat már Aquinói Szent Tamástól származik, ami aztán a katolikus egyház katekizmusában is megjelenik, a természetes erkölcsi törvényről szóló tanítása szerint „A természetes törvény (...) bele van írva és bele van vésve minden egyes emberi lélekbe, mert ez maga az emberi értelem, mely kötelez a jó megtételére és tiltja a bűnt. Az emberi értelem ezen előírása azonban nem bírna törvény erejével, ha nem egy magasabb értelem hangja és tolmácsa volna, akinek értelmünket és szabadságunkat alá kell rendelnünk.”

Ilyen előzmények után a Corpus Iuris Canonici is kimondja, hogy „senki-nek nem szabad a jóhírnevét, amely őt megilleti, jogellenesen megsérteni, sem a magánélet védelméhez való jogát korlátozni”.

Mindez a lelki-szellemi örökség végigkíséri a későbbi jogi gondolkodást, hogy aztán az általános elvárások évszázadokkal később alkotmányokban, emberi jogi chartákban öltsenek testet. Bár a személyes adatok védelme és az információszabadság kimondottan nem szerepelt a legkorábbi ilyen dokumentumokban, azok csírái mindenképpen megtalálhatók. A hazai jogfejlődés is egy nagyon fokozatos kibontakozást mutat ezen a téren.

Noha az adatvédelem egy redukált formában - mely szerint a számítógépes adatfeldolgozás nem sértheti a személyhez fűződő jogokat - a polgári

törvénykönyvben már 1977-ben helyet kapott, a jogvédelem nem vált élő gyakorlattá. Mindenesetre ráirányította a figyelmet arra, hogy a számítógép elterjedése új veszélyeket is rejt magában.

A rendszerváltozás után a magyar társadalomnak újra meg kellett ismerkednie, illetve jószerivel előről kezdve meg kellett ismerkednie az alapvető jogokkal. Számos alapvető jog hiányát a bőrükön érezték az emberek, így például a külföldre utazás korlátozását, az egyesülés és gyülekezés lehetőségének drákói szigorral való visszaszorítását.

A rendszerváltást követően Kelet-Európa is rátért az alkotmányos demokrácia útjára. A letűnt kommunista diktatúra helyére demokratikus jogállamiság lépett, melynek belső rendjét az ország legfőbb törvénye, az alkotmány határozza meg. Az alapjogok alkotmányba foglalása esetében az állam címzettként és egyben kötelezettként, garantálóként jelenik meg, mert egyrészt az egyén szabadságát védi az állam jogtalan beavatkozásával szemben, másrészt megfelelő orientációt biztosít a jogrend kialakításához. A két funkció között sokrétű a kölcsönhatás.

A klasszikus liberális felfogás szerint az alapjogok mindenek-előtt védelmi jogok, melyek az államot negatív cselekvésre, pontosabban minden akciótól való tartózkodásra kötelezik. A liberális állam szociális állammá alakulásának folyamatával azonban párhuzamosan növekszik a közösség számára fontos alapjogok pozitív jellegének hangsúlyozása. Az alanyi közjogi ún. védekezési jogok az állammal és nem-állammal szemben is megvédik az alapjoghordozó személyiséget. Az államhatalmi monopóliuma ugyanis az egyes embert - a jogos önvédelem konkrét esetétől eltekintve - megfosztja a hatékony védelem lehetőségétől.

Az, hogy a személyiségvédelem központi kategóriájává a privátszféra vált, nem véletlen, hiszen a modern korban ez az a terület, mely az egyén fennhatósága alatt maradt és amelyet védeni igyekszik minden külső behatástól.

A két szabadságjog magyar szabályozásának kapcsolata megfelel a fent említett pozitív és negatív szabadságeszme elméletének, melyet úgy pontosíthatunk, hogy a privacy, a személyes adatok védelme a negatív, a

valamitől való szabadság védelmét jelenti, míg az információszabadság a pozitív, a valamire való szabadságra vonatkozik.

A személyes adatok védelméhez való jog „párja”, kiegészítője a közérdekű adatok nyilvánosságának elve. A korszerű jogi szabályozás azért köti össze ezt a két területet, hogy egyfelől kifejezze összetartozásukat és közös szerepüket egy demokratikus információs egyensúly fenntartásában, másfelől pedig azért, hogy az egyik jog gyakorlása ne nyújthasson hivatkozási alapot a másik kivételeire való hivatkozásnál, ha ez ellentétes a szabályozás céljával és szellemével. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a személyes adat az egyén adata, a közérdekű adat pedig mindenki adata. Az első esetben a védelem, a másodikban pedig a hozzáférés joga magától értetődik.

Az Alkotmánybíróság 34/1994. (VI.24.) AB-határozatában az információszabadságról kimondja, hogy „ez az alapjog tehát - az alkotmányos korlátok megítélésével összefüggésben - legalább annyi alkotmányos védelmet élvez, mint az »anyajog«, a véleménynyilvánítás szabadságjoga. A nyílt, áttetsző és ellenőrizhető közhatalmi tevékenység, általában az állami szervek és a végrehajtó hatalom nyilvánosság előtti működése a demokracizmus egyik alapköve, a jogállami államberendezkedés garanciája. A nyilvánosság próbája nélkül az állam polgáraitól «elidegenedett gépezetté», működése kiszámíthatatlanná, előreláthatatlanná, kifejezetten veszélyessé válik, mert az állam működésének átláthatatlansága fokozott veszélyt jelent az alkotmányos szabadságjogokra.”

Átlátható polgár - átláthatatlan állam modellje érvényesült a szocializmus éveiben, ennek tökéletes fordulatára volt szükség. Ez vezetett az Avtv. elfogadásához.

Új jogok jelentek meg a rendszerváltáskor a láthatáron. Az alapjogi katalógus tanulmányozását előről kellett kezdenünk. A szovjet megszállás ideje alatt a vasfüggönyön túl ez a katalógus folyamatosan bővült, és olyan jogokkal egészült ki, amelyek a keleti blokkban a jogtudomány elméleti művelőin kívül gyakorlatilag mindenki számára ismeretlenek voltak.

A társadalomnak tehát új jogokkal kellett megismerkednie, így például az adatvédelemmel és az információszabadsággal. Azt, hogy ezek valójában mit változtatnak majd az emberek hétköznapi életében, apránként kellett megtapasztalnunk.

A személyes adatok védelméhez fűződő jogot az emberi méltóságból vezette le az Alkotmánybíróság. A jogot információs önrendelkezési jogként definiálta, tehát a személyes adatok védelméhez fűződő jog lényege abban áll a testület értelmezése szerint, hogy az érintett maga rendelkezik személyes adataival. Törvény kivételesen elrendelheti személyes adatok kötelező jellegű kezelését, erre azonban csak szigorú alkotmányossági kereteken belül kerülhet sor. Ebben a sajátos kontextusban talán a legjobban úgy fogalmazhatjuk meg az emberi méltóság védelmének követelményét, ha megköveteljük, hogy az adatalany, az érintett mindvégig alanya, és nem tárgya a hozzá kötődő adatok kezelésének. Ez az adatkezelő oldalán tájékoztatási kötelezettséget, tisztességes joggyakorlást követel meg, az adatalanyt pedig az adatkezelésről való tájékozódás joga, a helytelenül nyilvántartott adatok helyesbítéséhez való jog illeti meg, továbbá a jogellenesen tárolt adatok törlését kezdeményezheti az adatkezelőnél.

Az információs szabadság alapjogi helyének definiálása először az Alkotmánybíróság 1992-es határozatában szerepel, eszerint: „a véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen »anyajoga« többféle szabadságjognak, az ún. »kommunikációs« alapjogoknak. Ebből eredő külön nevesített jogok a szólás- és a sajtószabadság, amely utóbbi felöleli valamennyi médium szabadságát, továbbá az informáltsághoz való jogot, az információk megszerzésének szabadságát”.

Ahogy Kerekes Zsuzsa kollégám megfogalmazta: „a tájékozódáshoz való jog, vagyis az információs szabadság anyagi és eljárási garanciáit az állam elsősorban másutt, az adatokhoz való hozzájutásnál építi ki, nem sajátosan a sajtóra, hanem bárkire nézve”. Itt csírájában megjelenik a gondolat, hogy a sajtószabadság és az információs szabadság különböző alkotmányos jogok, hiszen míg az előbbi klasszikus szabadságjog (szabadság az állami beavatkozástól), addig az utóbbi: jog valamihez, jog az állam kezében lévő információk megismeréséhez. E különbség tartalmi kibontására az Alkotmánybíróság későbbi gyakorlatában azonban nem került sor. A törvény hatálybalépése óta Magyarországon az információs szabadság azt jelenti, hogy mindenkinek alanyi joga a közérdekű adatok megismerése.

Az adatvédelmi törvény elfogadása éppen azért jelentett radikális változást a közügyek nyilvánosságában, mert megszüntette a sajtó információs

monopóliumát, mégpedig azzal, hogy a felsorolt szervek számára kötelezővé tette a közérdekű adatok közlését bárki kérelmére. Minthogy azonban e jog mindenkit megillet, a sajtószabadság korlátozása járhat a véleménynyilvánításhoz való jog korlátozásával, de nincsen összefüggésben az információszabadsággal, vagyis a közérdekű adatok megismeréséhez való joggal.

Az információszabadság tehát az állam átláthatóságának követelményét, míg az adatvédelem a polgároknak az állammal és másokkal szembeni védelmét biztosítja. Ma mindkét érték egyaránt építőköve a modern alkotmányos állami berendezkedésnek.

Milyen szerepe van ebben az adatvédelmi biztosnak, és funkciója hogyan változott az intézmény megszületése óta?

Ahogy Sólyom László a 2006-ban Budapesten rendezett Európai Adatvédelmi Hatóságok Tavasz Konferenciájára írt köszöntőjében megfogalmazta, „a magyarországi adatvédelem jogállami letéteményese és fejlesztője a mindenkorin adatvédelmi biztos volt. Ez a szerv vállalta fel a legtöbb konfliktust az állami szervekkel, illetve más hatalmasságokkal, és járult hozzá minden ilyen harccal az adatvédelem és az aktanyilvánosság jogának tudatosításához az emberekben, s tette nyilvánvalóvá e szabadságjogok fontosságát”. Az adatvédelmi biztos a többi biztos között egy különösen is aktív szerepet kell, hogy felvállaljon, amelyet a köztársasági elnök úgy fogalmaz meg, hogy „még a jogállami, konszolidált viszonyok között is az adatvédelem és információszabadság területén képes tovább élni a jogok kikényszerítésének az a szenvedélyes akarása, amely a demokráciát megelőző hőskort annyira jellemezte. Vagy ellenkező oldalról megfogalmazva: itt él tovább a leginkább leplezetlenül, sőt öntudatosan az az attitűd, amely csakis a saját hivatali vagy üzleti érdekére van tekintettel, s vélt igazságotában nem vesz tudomást az emberek alapvető jogáról az emberi méltósághoz, amelyből pedig az adatvédelmi és információhoz való hozzáférési jogok közvetlenül erednek”.

Az idézett megfogalmazás a gyakorlat tapasztalatait látva született, pedig eredetileg az adatvédelmi biztosnak is egy klasszikus ombudsmani szerepet szántak. Ez azonban már a kezdetek kezdetén megdőlt, ugyanis addig, amíg a többi ombudsman csupán a hatóságok munkáját vizsgálhatja, ad-

dig az adatvédelmi biztos minden adatkezelést ellenőrizhet. A „minden” lefedi a közigazgatást és a magánszféra egészét is.

A jogszabálytervezetek véleményezése a kezdetektől az Iroda feladatai közé tartozott. Ugyanakkor itt is egy jelentős kibontakozásról lehet beszélni, a véleményezett tervezetek száma folyamatosan nő, ezzel e tevékenység jelentősége is erősödik. A fent említett köszöntésben a Köztársasági Elnök is kiemelte, hogy „a magyar adatvédelmi biztos ajánlásából Magyarországon - ahol konkrét ügyekben nem létezik alkotmánybírósági kontroll - egy olyan esetjog keletkezett, amely részletes eligazítást ad az adatvédelem és információszabadság alapjogának értelmezésében. A biztos véleményezi a működési körét érintő jogszabályok tervezetét is. Ez a tevékenysége az alkotmánybírósági előzetes normakontrollal állítható óvatos párhuzamba”.

Az adatvédelmi biztos feladatainak további erősítését uniós csatlakozásunk is szükségessé tette. Az uniós adatvédelmi irányelv előírja, hogy a személyes adatok védelméhez fűződő jog érvényesülését egy független hatóság kísérelje figyelemmel. Előírja továbbá azt, hogy amennyiben szükséges, az állampolgárok jogának védelme érdekében hatósági határozattal szerezhessen érvényt döntésének. Abban az esetben, ha a határozat címzettje önként nem tesz eleget a határozatban foglaltaknak, úgy az adatvédelmi biztos határozata a többi közigazgatási határozathoz hasonlóan kikényszeríthető, illetve akár bíróság előtt is megtámadható.

Sajátos szereppel állunk itt szemben, ugyanis az adatvédelmi biztos, illetve az Adatvédelmi Biztos Irodája ezáltal egy közigazgatási jellegű hatáskörrel is felruházott hatósággá vált, amely nem szerepel az ombudsman eredeti fegyvertárában. Meg kell említenünk, hogy ilyen határozatból mindössze kettő született az elmúlt években, nem vált tehát valósággá, hogy az adatvédelmi ombudsman munkája hatósági jelleget öltött volna.

Annak illusztrálására, hogy az adatvédelmi biztos feladata az eredeti elképzelésekhez képest milyen mértékben megváltozott, hadd utaljak a schengeni övezethez való csatlakozás velejáróira.

Schengen kis luxemburgi bortermelő városka közel a német- francia-luxemburgi hármashatárhoz. Neve akkor vált ismertté, mikor 1985. június

14-én a városkán átfolyó Mosel folyón az épp ott horgonyzó Princesse Marie-Astrid fedélzetén az NSZK, Franciaország és a Benelux államok aláírták a Schengeni Egyezményt, mely akkor az aláíró országok viszonylatában a vám- és személyforgalom határellenőrzésének teljes megszűnéséről és a közösségi vívmányokhoz képest többlet-szabadságjogok bevezetéséről szólt.

A megállapodást 1990. június 19-én kibővítették a Schengeni Végrehajtási Egyezménnyel, mely meghatározta a kiteljesedés folyamatát.

Az 1992-es Maastrichti Szerződésnek köszönhetően a bel- és igazságügy is az Európai Unió politikájának részévé vált, az 1997-es Amszterdami Szerződés pedig korrigálta a nehézkes döntési folyamatot és számos kérdéskört áthelyezett a közösségi pillérbe, ekkor vált a schengeni kooperáció is közösségi politikává, ugyanakkor a Schengeni Információs Rendszer (a szakzsargonban csak SIS-ként emlegetik) továbbra is kormányközi keretek között marad.

A SIS olyan személy- és tárgnyilvántartási, körözési rendszer, amely a tagállamok egymástól független, nemzeti adatbázisára épülve európai hálózatot alkot. A rendszerből bármely tagállam lekérdezhet információkat, de nem változtathatja, módosíthatja más tagállamok bejegyzéseit, adatait.

Az általános adatvédelmi elveknek megfelelően a Schengeni Végrehajtási Egyezmény elismeri a személyek, vagyis az adatalanyok jogát arra nézve, hogy

- tájékozódjanak a SIS-ben tárolt, rájuk vonatkozó adatokról,
- a hibás adat kijavítását vagy törlését kérjék,
- bírósághoz vagy az illetékes hatósághoz forduljanak, kérve az adatok javítását, törlését vagy kártérítés megállapítását.

2007. november 14-én az Európai Parlament megszavazta Magyarország (és másik nyolc uniós tagállam) csatlakozását az ezzel 3,6 millió négyzetkilométerre bővülő schengeni övezetbe, így december 21-től Magyarország felelős az övezet közép-keleti határa védelmének 15 százalékáért.

Néhány hét múlva így hazánkban is megvalósul a „határok eltűnésével” leírható schengeni vívmány, mely esemény kiemelkedő jelentőségű mind a polgárok, mind a kormányzati szervek, mind pedig az Adatvédelmi Biztos Irodájának szempontjából.

Magyarország schengeni csatlakozásától kezdődően, amennyiben bárki tájékoztatást kíván kapni arról, hogy adatai szerepelnek-e a SIS-ben, vagy a SIS-ben található adatok helyesbítését, törlését kéri, kérésével vagy az Országos Rendőr-főkapitányság SIRENE irodáját, vagy az adatvédelmi biztost kell megkeresnie. Ha úgy ítéli meg, hogy a SIRENE irodától kapott tájékoztatás nem megfelelő, ebben az esetben is az adatvédelmi biztost tud segítséget nyújtani.

Ami az adatvédelmi biztosi intézmény jövőjét illeti, a klasszikus ombudsmani szerep ellátása mellett várhatóan egyre inkább a döntési folyamat részesévé válik, ha nem is közvetlen döntések meghozatala révén, hanem sokkal inkább egyfajta tanácsadó jelleggel. Ez nagyobb lélegzetű programok, mint például az e-kormányzat esetében több mint kívánatos is, hiszen az adatvédelmi jogi kockázatokat már a tervezés, előkészítés fázisában fel kell tárni és garanciákat kell találni a jogsértések megelőzésére.

Az adatvédelmi biztos hatáskörének további bővítése ugyanakkor nemigen várható, amit nem is tartok szükségesnek, hiszen a meglévő eszközök megfelelő mozgásteret biztosítanak, a jelenleg rendelkezésre álló hatáskörrel kell hatékonyan élnünk. Meggyőződésem ugyanakkor, hogy az adatvédelmi biztos a személyes adatok védelme, valamint a közérdekű adatok nyilvánossága érdekében akkor tud eljárni a jövőben is sikerrel, ha ombudsmani tekintéllyel tud fellépni, és az érintett szereplőkkel együttműködve munkálkodik a rá bízott jogok védelméért.”

A magyar adatvédelmi jogi szabályozás változásai - 2011¹²⁰

2011-ben az új Alaptörvény már nemcsak a jogokról, hanem a jogvédő intézményről is rendelkezett:

¹²⁰ Dr. Péterfalvi Attila: A magyar adatvédelmi jogi szabályozás változásai, in: Állam és Jog – Kodifikációs kihívások napjainkban, Magyar Jog- és Államtudományi Társaság – Gondolat, Szeged-Budapest, 2013, 99-115. o.

„VI. cikk

- (1) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák.
- (2) Mindenkinek joga van személyes adatai védelméhez, valamint a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez.
- (3) A személyes adatok védelméhez és a közérdekű adatok megismeréséhez való jog érvényesülését sarkalatos törvénnyel létrehozott, független hatóság ellenőrzi.”

Az Alaptörvényt pedig követte a második magyar adatvédelmi és információszabadság törvény, az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (a továbbiakban: Infotv.). A második adatvédelmi kódex nagy hangsúlyt helyez a hatósági jogvédelemre. A korábbi és az új törvény közös kiindulópontja az ember méltóságának, személyiségének a védelme. Az adatvédelem alapvető célkitűzése, hogy az egyén rendelkezheszen adatai felett, megfelelő védelem illesse meg, és ilyen módon kialakuljon az adatkezelő és az adatalany között egy sajátos, jogszabályon alapuló bizalmi viszony, amely része a tisztességes adatkezelés követelményének. Az adatvédelem azt is célul tűzi ki, hogy minden állampolgár számára jogorvoslatot és jogbiztonságot szavatoljon. Az adatok védelme azonban nem csupán az adatalanyokat, hanem azon keresztül az adatkezelő szervezetnek az érdekét, jó hírnevét is szolgálja, ami a gazdasági viszonyokban oly fontos bizalmi tőke, a „goodwill” egyik eleme. A személyes adatok megfelelő védelme azon túl, hogy a jogi szabályozásnak való megfelelést, a „compliance”-t biztosítja, a szervezetet is védi, és külső megítélését, elfogadottságát növeli. Ezen túlmenően a gazdasági tevékenység elősegítése céljából a határon átnyúló adatmozgás feltételeinek, szabályainak a meghatározása is az adatvédelmi szabályozás egyik sarkalatos kérdése. Az új törvény a személyes adatok védelmét és a közérdekű adatok nyilvánosságát szolgáló hatályos szabályok megújításával az érintettek számára kiszámítható és hatékony jogvédelmet, az adatkezelők számára átlátható és követhető szabályokat, az állami szervek számára a hatékony és jogszerű működés kereteit biztosítja.

Jogvédő intézmény

2011-ben az Országgyűlés új Alaptörvényt fogadott el, mely úgy rendelkezik, hogy a személyes adatok védelméhez és a közérdekű adatok megismeréséhez való jogok érvényesülését sarkalatos törvénnyel létrehozott, független hatóság ellenőrzi.

Magyarországon az Alaptörvény hatálybalépésével az ombudsmani rendszer is gyökeresen átalakult. A négy egyenrangú országgyűlési biztos (egy általános és három külön biztos) rendszerét felváltotta az úgynevezett „egybiztosos” rendszer. Az alapvető jogok biztosa intézményének megalapítása mellé társult a korábban két külön biztosi (nemzetiségi jogok védelme és a jövő nemzedékek jogai) kiemelt feladatkör megtartása helyettesi pozícióban. Az adatvédelmi biztos mint speciális ombudsman tisztsége jogutód nélkül megszűnt, és feladatait az Alaptörvény szerint létrehozandó, független szervezet, a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (továbbiakban: NAIH, Hatóság) vette át.

Az uniós irányelv is előírja a tagállamoknak, hogy a személyes adatok kezelésére vonatkozó jogszabályok alkalmazását teljes függetlenségben eljáró hatóság felügyelje. Azt ugyanakkor semmilyen norma nem tartalmazza, hogy a hatóság a parlament ellenőrző szerve legyen, vagy az ellenőrző szerv vezetőjét az Országgyűlésnek kellene választania. A biztosi intézmény működése során bebizonyosodott, hogy mára már az ombudsmani hatáskör, eljárási rend és eszköztár nem teremt elegendő mozgásteret és lehetőséget az adatvédelmi jogsértések kivizsgálására és szankcionálására. Az információtechnológia elterjedése, az ennek nyomán változó társadalmi szokások (internetezés, közösségi oldalak, elektronikus levelezés, digitalizáció, szélessávú mobilkommunikáció) folytán, illetve a globalizáció által teremtett új helyzetben a '90-es évek közepén létrehozott ombudsmani rendszernél lényegesen hatékonyabb és határozottabb fellépésre van szükség, tekintettel arra is, hogy az alapvető jogokat érintő veszélyforrások száma tovább nőtt, és az állampolgárok még kiszolgáltatottabb helyzetbe kerültek. Az újabb technológiák széles körű elterjedése folytán az ember olyan digitális lenyomatot hagy maga után, melynek nincs és nem is lehet tudatában, és ez kizárja azt a lehetőséget, hogy a felhasználó öntudatosan szerezhessen érvényt jogainak. Erre az új kihívásra megfelelő

választ kell találni, és ez a válasz Magyarországon egy új szervezeti forma, az adatvédelmi hatóság, amely egyaránt magába olvasztja a mediátori funkciókat, közvetít az állampolgárok és az állami gazdasági szektor szereplői között, ugyanakkor, ha szükséges, hatékonyan kényszeríti ki döntéseit. Az ombudsmani intézmény helyett tehát szükség volt az új kihívásokkal szembenézni, és az arra megfelelő válaszokat adni képes nemzeti hatóságot kialakítani.

A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság függetlensége

A Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság független, mert az Alaptörvényben meghatározottak és a rá vonatkozó törvényi szabályozás alapján

- szervezetileg és eljárásában csak a törvényeknek alárendelt, feladatot számára kizárólag törvény állapíthat meg,
- feladatkörében nem utasítható,
- minden év március 31-ig kell elkészítenie és nyilvánosságra hoznia a tevékenységéről szóló beszámolót, melyet meg kell küldenie az Országgyűlésnek is (e kötelezettségének már 2012-ben is maradéktalanul eleget tett),
- az államigazgatás rendszerében szervezetileg is elkülönült,
- fejezeti jogosítványokkal felruházott központi költségvetési szerv,
- az Országgyűlés költségvetési fejezetén belül önálló címet visel, költségvetésének kiadási, bevételi főösszegei csak az Országgyűlés által csökkenthetők,
- a Hatóság elnökének kilenc évre történő kinevezése is garanciája annak, hogy több kormányzati cikluson keresztül, hosszú távon, politikai, gazdasági vagy más befolyástól mentesen végezhesse munkáját,
- a NAIH munkatársainak felvételére, felmentésére a NAIH elnöke kizárólagos jogosultságokkal rendelkezik (a szervezet létszámát 59 főben maximalizálta az Országgyűlés; újítás továbbá, hogy a hatóság elnöke a köztisztviselői létszámhoz mérten, magasabb szakmai követelményeket igénylő, magas színvonalú feladatellátás érdekében kiemelt feladatokkal és javadalmazással társuló vizsgálatokat nevezhet ki legfeljebb a létszám 20 százalékának erejéig; a hatóság vizsgálói kivétel nélkül, a vezetők, az adatvédelmi szakértők és az adminisztrá-

tív munkatársak pedig döntő többségben a megszűnt Adatvédelmi Biztos Irodájának korábbi köztisztviselői közül kerültek ki).

A Hatóság eljárásai

Az Infotv. a Hatóság eljárásai között szabályozza a vizsgálati eljárást, az adatvédelmi és a titokfelügyeleti hatósági eljárást, a Hatóság perindítási jogát, az adatvédelmi nyilvántartás vezetését és az adatvédelmi audit lefolytatását. Ezenkívül a VI. fejezet tartalmaz egyes, a Hatóság eljárásaihoz kötődő egyéb szabályokat is, mint például az adatkezelésre, titoktartásra vonatkozó rendelkezéseket. Az egyes eljárástípusok - amelyeket a törvény összefoglalóan a Hatóság eljárásai megnevezéssel illet - egymástól elkülönülnek, eltérő jellegűek, és csak részben kapcsolódnak össze egymással. Első helyen kell említeni a tulajdonképpeni „alapeljárást”, a kizárólag bejelentés alapján, elsődlegesen megindítható vizsgálati eljárást. Az ombudsmani jellegű, mindkét információs jogra kiterjedő, de a bírósági kikényszeríthetőség és a nyilvános jelentés készítésének lehetőségével kiegészített eljárási rendre nem irányadó a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló törvény. A Hatóság vizsgálatát bárki - tehát nemcsak az érintett - kezdeményezheti. Főszabály szerint minden bejelentést kötelező érdemben megvizsgálni a törvény által meghatározott esetek kivételével. Ez utóbbi esetek közé tartozik mindenekelőtt az, ha a bejelentés alapjául szolgáló ügyben bírósági eljárás van folyamatban, vagy az ügyben korábban jogerős bírósági határozat született. Ha az érintettnek közvetlenül is van lehetősége a jogsérelem miatt bírósághoz fordulni, ő maga dönthet, hogy melyik fórumot választja jogos érdekeinek védelmére, de a bírósági eljárással párhuzamosan a Hatóság nem járhat el. Mindenképpen a NAIH mellett szóló döntést alátámasztó érv lehet, hogy a NAIH eljárása teljesen költségmentes, gyors, a megindítása rendkívül egyszerű, formailag kötetlen és nem igényel jogi képviseletet vagy speciális szaktudást.

Az ombudsmani típusú eszközök minden olyan esetben a Hatóság rendelkezésére állnak, amikor a személyes adatok kezelésével, illetve a közérdekű adatok vagy a közérdekből nyilvános adatok megismeréséhez fűződő jogok gyakorlásával kapcsolatos jogsérelem vagy annak közvetlen veszélye áll fenn. Ezekkel az eszközökkel élve a Hatóság az adatkezelőt, vagy - ha rendelkezik ilyennel - annak felügyeleti szervét a jogsérelem orvoslására,

illetve a jogsérelem közvetlen veszélyének megszüntetésére szólíthatja fel. Emellett ajánlást tehet a jogszabályalkotásra jogosult szervnek is.

Ha a bejelentést megalapozottnak tartja, az ombudsmani típusú eszközök alkalmazása helyett az adatvédelem és a titokfelügyelet területén közigazgatási eljárást is folytathat. Fontos feltétel, hogy adatvédelmi hatósági eljárás kizárólag hivatalból indulhat. A törvény meghatározza azokat az eseteket, amelyekben kötelező az ilyen típusú eljárás megindítása: a személyek széles körét, szenzitív adatokat érintő vagy nagy kárveszéllyel, illetve nagy érdeksérelemmel járó ügyekben indokolt a szigorúbb fellépés. A határozat ellen ugyanakkor közvetlen bírósági jogorvoslatnak van helye (mint ahogy azt a magyar alapjogvédelem logikája minden esetben rendeli). A törvény újításai közé tartozik, hogy a Hatóság személyes adatok jogszerűtlen kezelésének megállapítása esetén akár tízmillió forintig terjedő bírságot is kiszabhat. A bírság, amennyiben az adatkezelő nem tesz eleget a határozatnak, akár többször is kiszabható. Mindazonáltal kijelenthető, hogy a Hatóság nem „bírsággár”, és nem a központi költségvetés bevételeinek növelése a célja, hanem az adatkezelőkkel, adatfeldolgozókkal, az állampolgárokkal, az állami és a civil szervezetekkel történő nyitott, a jogok védelmét szolgáló párbeszéd és együttműködés.

A törvény szerint a közérdekű adatok vagy a közérdekből nyilvános adatok megismeréséhez fűződő jogokkal kapcsolatban - ha az nem függ össze a nemzeti minősített adat jogellenes minősítésével - a Hatóság hatósági eljárást nem folytathat le. Ezekben az ügyekben csak ombudsmani típusú vizsgálódásra van lehetősége, illetve annak sikertelensége esetén jelentés készülhet, vagy végső soron bírósághoz fordulhat a Hatóság. Emellett a közérdekű és közérdekből nyilvános adatok megismeréséhez fűződő jogait a törvény szerint az igénylő közvetlenül a bíróságnál is érvényesítheti.

A szabályozás újításai

A fogalmak az adatvédelmi jogban az európai konszenzusnak megfelelően stabilak, viszonylagosan állandóak, és az Infotv. kapcsán sem ez játszotta a főszerepet a módosítások terén. Az értelmező rendelkezések körében új elemként találkozunk az érintett fogalmával. A jogalkotó az érintett és a személyes adat definícióját szétválasztotta, ez a kettősség azonban a

jogalkalmazást nem zavarja, és a gyakorlatban ugyanazzal a személyes adat-fogalommal találkozunk, mint a korábbi Avtv. alkalmazása során.

Különös figyelmet érdemel a személyes adat fogalmának változása: a fogalommeghatározások között tekintettel kell lenni az Infotv. 4. § (3) bekezdésére, amely szerint a „személyes adat az adatkezelés során mindaddig megőrzi e minőségét, amíg kapcsolata az érintettel helyreállítható. Az érintettel akkor helyreállítható a kapcsolat, ha az adatkezelő rendelkezik azokkal a technikai feltételekkel, amelyek a helyreállításhoz szükségesek.” Ez a szabály sokak számára meglepetést jelent, hiszen úgy tűnhet, hogy szűkíti a személyes adat fogalmát, ezáltal pedig az Infotv. védelme alá tartozó adatkört, ám az új meghatározást sem lehet úgy értelmezni, hogy azt teljesen kiszakítjuk az adott kontextusból. Ha az adatokon végzett műveletek célja az, hogy meghatározott természetes személyekre nézve vonjanak le következtetéseket, hozzanak döntéseket, akkor az adatok kezelője nem hivatkozhat a szűkebb szabályra, hiszen a művelet célja az egyén helyzetét érintő döntés meghozatala, előkészítése. Ha ezeket az eseteket kivonnánk a törvény hatálya alól, akkor az egyén kerülne védtelenebb, kiszolgáltatottabb helyzetbe. Ez nyilvánvalóan nem lehetett jogalkotói cél.

Az adatkezelés elveihez kapcsolódóan az Infotv. - elsőként kiemelve az adatminőség elvével összevontan - rögzíti a célhoz kötöttséget, amely az adatkezelésre vonatkozó egyik legfontosabb, nemzetközileg kimunkált alapelv. Az alapelv tiszteletben tartásával csupán olyan személyes adatok kezelhetőek, amelyek az adatkezelő feladatainak, hatásköreinek ellátásához elengedhetetlenül szükségesek. Az adattakarékosság elve szavatolja, hogy az adatkezelés céljára tekintettel csupán a legszűkebb, indokolt adatkör kezelésére kerülhet sor, ehhez kapcsolódóan biztosítani kell, hogy az adatok alapján az adott személy azonosítására csak a tárolás céljához szükséges ideig legyen lehetőség. A célhoz kötöttség és adattakarékosság követelménye az adatkezelés valamennyi szakaszára kiterjed. Ez a rendelkezés kizárja a készletezésre történő adatkezelést is.

Általában az új jogalapokat kíséri a legnagyobb figyelem, és ebben várnak a szakmai körök világos iránymutatást: mi az, amit ennek alapján meg lehet tenni, és mi az, ami az új jogalapok határát jelenti. Az Info tv. 6. § (1) bekezdése értelmében: „személyes adat kezelhető akkor is, ha az érintett

hozzájárulásának beszerzése lehetetlen vagy aránytalan költséggel járna, és a személyes adat kezelése a) az adatkezelőre vonatkozó jogi kötelezettség teljesítése céljából szükséges, vagy b) az adatkezelő vagy harmadik személy jogos érdekének érvényesítése céljából szükséges, és ezen érdek érvényesítése a személyes adatok védelméhez fűződő jog korlátozásával arányban áll". Ezzel a szabályozással kapcsolatban fel kell hívni a figyelmet, hogy annak alkalmazhatóságára csak viszonylag szűk körben, alapos megfontolást követően van lehetőség, és az új jogalpok alkalmazása nem mentesíti az adatkezelőt az alól, hogy minden lehetséges módon tájékoztassa az állampolgárokat az adatkezelés körülményeiről, illetve hogy konkrét kérelem esetén az érintett jogainak gyakorlását köteles lehetővé tenni. Itt kell megemlíteni azt is, hogy az új szabály szerint a 16. életév betöltése után önállóan rendelkezhet a személyes adatai kezeléséről a kiskorú személy, ezt korábban csupán 18 éves kortól, azaz a nagykorúság elérésétől tette lehetővé a törvény.

Az adatbiztonság elvének érvényesülését konkrétabb követelmények megfogalmazásával biztosítja a jogalkotó. Az alapelvek között megjelenik a „privacy by design” alapelve is, amelynek alapján már a tervezés folyamatába be kell építeni az adatvédelmi szempontok érvényesülését. Adatbiztonsági követelmény a jogosulatlan adatbevitel megakadályozása, az automatikus adatfeldolgozó rendszerek jogosulatlan személyek általi, adatátviteli berendezés segítségével történő használatának megakadályozása, vagyis a hackelés és a cracking megakadályozása, az adattovábbítás ellenőrzése, az események naplózása, üzembazarnál a helyreállíthatóság, az automatizált feldolgozás során fellépő hibák esetén jelentési kötelezettség (adatvédelmi incidensek belső dokumentálása).

Az állampolgárok jogai tekintetében az új szabályozás inkább áttekinthetőséget, semmint újat hoz. A hatósági működés azonban a jogok érvényesíthetősége terén is új távlatokat nyit, erősítve ezzel az érintettek helyzetét. Az érintett jogai kapcsán a törvény a korábbi szabályozásnál részletesebb előírásokat állapít meg az előzetes tájékoztatás kötelezettségét illetően. Az érintettet az információs önrendelkezési jog alapján megillető egyéb jogosultságok és a jogérvényesítés lehetőségei - kiegészülve az adatvédelmi hatósági eljárás lehetőségével - továbbra is fennmaradtak.

Az információs önrendelkezés akkor gyakorolható, ha az adatfelvétel az

érintettől és az érintett tudtával történik. A tudomás nem azonos a beleegyezéssel, és különösen nem azonos a tájékoztatás utáni beleegyezéssel. Ezért függetlenül attól, hogy az adatszolgáltatás önkéntes-e vagy kötelező, az érintett megalapozott döntést csak úgy hozhat, ha tisztában van az adatszolgáltatás megtagadásának következményeivel. Ezért a törvény egyértelműen rögzíti, hogy az adatkezelőt előzetes tájékoztatási kötelezettség terheli, amelynek keretében meg kell jelölni az adatszolgáltatásra vonatkozó jogszabályt, az adatkezelés célját és az adatkezelő személyét is. Az érintettet tájékoztatni kell arról, hogy ki az adat kezelője, és továbbítás útján mely adatkezelők jutnak hozzá az adathoz. Az adatkezelő tájékoztatási kötelezettsége az érintett jogainak érvényesítését szolgálja. A tájékoztatást közérthető formában kell megadni. A törvény speciális, egyszerűséget és életszerű szabályozást szolgáló rendelkezéseket állapít meg a tájékoztatás vonatkozásában kötelező adatkezelés esetére, illetve a személyes tájékoztatás lehetetlenségére vagy aránytalan költségeire tekintettel.

A közérdekű adatok megismerése kapcsán életszerűbbé válik a szabályozás: a korábbi, teljesíthetetlen igényekkel szemben védelmet nyújt annak érdekében, hogy egy szervezet működését ne lehessen kérelmek tömeges benyújtásával megbénítani. Továbbra is lehetséges, hogy a minősített adatok esetén túlmenően, egyes speciális célokra tekintettel a jogalkotó törvényi szinten korlátozhassa a közérdekű adatok megismerhetőségét. A törvény a jogszerű korlátozást engedő célok körét kibővítette a környezet- vagy természetvédelmi érdekekkel, valamint a szellemi tulajdonhoz fűződő joggal. A döntéselőkészítő adatok megismerhetőségével kapcsolatban a törvény megtartja a régi rendszert. E szerint a döntés megalapozását szolgáló adat főszabály szerint keletkezésétől számított maximum tíz évig nem ismerhető meg, az adatkezelő azonban egyedi esetekben engedélyezheti az adat megismerését. Ha azonban a kérdéses adat alapján döntés született, akkor az adatkezelő csak a törvényben felsorolt indokok alapján utasíthatja el az adat hozzáférhetővé tételét, és ebben az esetben rá hárul a bizonyítás kötelezettsége az elutasítás indokainak megalapozottsága tekintetében. A megtagadás alapját szűkén kell értelmezni.

Alapvető jelentőségű változások az adatvédelemben

A Hatóság megalakulását követően az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló törvény kapcsán egy jelentős módosítás történt 2015-ben: a 2015. évi CXXIX. törvény és a 4/2015. (II. 13.) AB határozatban megállapított mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenesség megszüntetése érdekében a titokfelügyeleti hatósági eljárás szabályait megváltoztatta és kibővítette. Emellett az Országgyűlés még néhány esetben módosította az Infotv-t, azonban ezek a módosítások zömmel az információszabadságot érintették olyan új jogintézmények bevezetésével, mint a költségtérítés megállapításának szabályai, valamint a számlaszintű ellenőrzésre vonatkozó szabályok.

Az adatvédelem területén alapvető jelentőségű változást hozott a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló, 2016. április 27-i (EU) 2016/679 európai parlamenti és tanácsi rendelet (általános adatvédelmi rendelet), amely a különböző tartalmú nemzeti szabályozások rendszerét felváltva egységes szabályozást hozott létre az EU-ban.

A GDPR csak egyik eleme az új európai uniós adatvédelmi rezsimnek, emellett a Bizottság és a Tanács elfogadta a bűnüldözési célból kezelt személyes adatok védelmére vonatkozó irányelvet (2016/680/EU irányelv – bűnügyi irányelv) is. Míg a GDPR 2018. május 25-től EU-szerte közvetlenül alkalmazandó lett, addig az irányelvet a tagállamoknak 2018. május 6-ig kellett átültetniük nemzeti jogszabályaikba.

A reform harmadik eleme – az elektronikus hírközlési (ePrivacy) rendelet – azonban a mai napig nem került elfogadásra.

3. Dr. Bendik Tamás: A GDPR keletkezése és a magyar jogrendszerre gyakorolt hatása

Dr. Bendik Tamás: Szakmai pályafutását az Igazságügyi Minisztériumban kezdte, 2012 és 2018 között Magyarországot képviselte az Európai Unió Tanácsának adatvédelmi munkacsoportjában, valamint az Európai Bizottság adatvédelmi szakértői csoportjában. Jelenleg a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság stratégiai elnöki főtanácsadója.

1. A GDPR szabályozási környezete¹²¹

1.1. Az adatvédelmi reform előzményei

Az uniós adatvédelmi jog szabályozási előzményeinek egyrészt az 1970-es években megkezdődött tagállami adatvédelmi jogi kodifikáció (az első átfogó adatvédelmi szabályozást Hessen tartományban fogadták el 1970-ben, ezt követte 1973-ban Svédországban, 1976-ban szövetségi szinten a Német Szövetségi Köztársaságban, 1977-ben Franciaországban, majd 1984-ben az Egyesült Királyságban megalkotott szabályozás), majd az ezzel részben párhuzamosan folyó, az 1980-as években az alapjogok védelmére fokozott hangsúlyt helyező nemzetközi szervezetek keretei között elfogadott nemzetközi jogi aktusok tekinthetőek, az ezekben rögzített alapelvek és szabályozási irányok képezték a közösségi (uniós) jogharmonizáció alapjait [ld. egyrészt a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) 1980-ban elfogadott iránymutatásait¹²², valamint az egyének védelméről a személyes adatok gépi feldolgozása során, Strasbourgban, 1981. január 28. napján kelt egyezményt (a továbbiakban: az ET adatvédelmi egyezménye). Az OECD irányelvek 2013-ban - első alkalommal - módosításra kerültek.¹²³].

A közösségi jogalkotás elsődleges motivációja - az európai integráció alapvetően gazdasági jellegű célkitűzéseiből fakadóan - nem elsősorban az

¹²¹ Dr. Bendik Tamás: A GDPR szabályozási környezete. In: Péterfalvi Attila-Révész Balázs-Buzás Péter (szerk.): Magyarázat a GDPR-ról. Budapest, 2018, Wolters Kluwer Kiadó, 25-35. o. (Kézirat lezárva: 2018. szeptember 1.)

¹²² <http://www.oecd.org/sti/ieconomy/oecdguidelinesontheprotectionofprivacyandtransborderflowsofpersonaldata.htm>

¹²³ A módosított tartalmú irányelvek tekintetében ld. The OECD Privacy Framework. OECD Publishing, 2013. http://www.oecd.org/internet/ieconomy/oecd_privacy_framework.pdf

alapjogok védelmének erősítése, hanem a belső piac működését korlátozó akadályok lebontása volt {vö. az Európai Parlament és Tanács 1995. október 24-i 95/46/EK irányelve (a továbbiakban: adatvédelmi irányelv) megalkotásának jogalapjául szolgáló rendelkezéssel [az Amszterdami Szerződés 2. cikk 54. pontjával megállapított, az Európai Közösséget létrehozó szerződés (a továbbiakban: EK Sz) 100a. cikk], valamint az adatvédelmi irányelv (9) preambulumbekzdésével}. Ebből fakadt a közösségi jogalkotó azon célkitűzése is, hogy a személyes adatok tagállamok közötti szabad - azaz a nemzeti jogrendszerekben meghatározott különböző jellegű és tartalmú adatvédelmi követelmények által nem akadályozott - áramlását előmozdítsa. Ezen szabályozási szükséglet vezetett az adatvédelmi csomag elfogadását megelőzően a személyes adatok védelmére vonatkozó európai uniós rezsim központi és a jogterület történetileg is első jelentős uniós jogi aktusa, az adatvédelmi irányelv megalkotásához.

A jelzett gazdasági célkitűzés mellett ugyanakkor az uniós jogalkotó azon szándékára is lehet következtetni, hogy az adatvédelmi irányelv - a jogharmonizációs célkitűzése mellett is - elismerte és támogatta azon nemzeti jogalkotási intézkedéseket, amelyek az érintettek magánszférájának magasabb védelmi szintet biztosítottak az abban rögzítettekhez képest. Az adatvédelmi irányelv (10) preambulumbekzdése ugyanis rögzíti, hogy a nemzeti jogszabályok „közelítése nem vezethet az általuk nyújtott védelem szintjének csökkenéséhez, sőt, magas védelmi szintet kell biztosítson a Közösségen belül”.

Az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban: EUB vagy Bíróság) azonban ennek ellenére arra a következtetésekre jutott a Lindqvist (2003. november 6-i Lindqvist-ítélet, C-101/01, ECLI:EU:C:2003:596, 99.) és az ASNEF és FECEMD egyesített ügyekben (2011. november 24-i ASNEF és FECEMD egyesített ügyekben hozott ítélet, C-468/10 és C-469/10, ECLI:EU:C:2011:777, 32.) hozott ítéletekben, hogy az adatvédelmi irányelv alapvetően - így különösen az adatkezelés jogalapjai tekintetében - teljes jogegységesítést valósított meg, nem biztosítva teret a tagállami jogalkotónak az attól való eltérésre. Mindez azonban nem akadályozta meg a tagállamokat abban, hogy az adatvédelmi irányelv rendelkezéseit a saját jogrendszerükbe adott esetben tagállamonként lényeges tekintetben különböző tartalommal és eltérő védelmi szintet biztosítva ültessék át, mely eltérések és azok jogi és

gazdasági hatásai később az adatvédelmi reform egyik fő motivációjaként jelentek meg.

Az adatvédelmi irányelv jelentős vívmányaként értékelhető továbbá a tagállamok kötelezettsége az irányelv előírásainak független felügyeleti hatóság általi ellenőrzésének biztosítására, amely jogintézmény később mintaként szolgált az Európa Tanács adatvédelmi rezsimje továbbfejlesztéséhez is, így erősítve az Európai Unió és az Európa Tanács keretei között létrehozott adatvédelmi rezsimek kölcsönös egymásra hatását és konvergenciáját [az 1998. évi VI. törvénnyel kihirdetett, a személyes adatok gépi feldolgozása során az egyének védelméről szóló egyezmény (a továbbiakban: ET adatvédelmi egyezmény) és annak a 2005. évi LIII. törvénnyel kihirdetett, a felügyelő hatóságokról és a személyes adatok országhatárokat átlépő áramlásáról szóló kiegészítő jegyzőkönyve (a továbbiakban: az ET adatvédelmi egyezmény kiegészítő jegyzőkönyve)].

Az adatvédelmi irányelv címzettjei a tagállamok voltak, ebből fakadóan az Unió működését szolgáló, adminisztratív feladatokat ellátó - így személyes adatokat kezelő - intézmények és szervezetek tevékenysége annak személyi-szervi hatályán kívül esett. Emellett az uniós intézmények adatkezelési műveletei intézményesített felügyeletének feltételei sem voltak biztosítottak az adatvédelmi irányelv keretein belül.

A szabályozási hiátust ugyan az Amszterdami Szerződés részben kezelte [az EK Sz konszolidált szövegének 286. cikk (1) bekezdése alapján „1999. január 1-jétől a személyes adatok kezelése tekintetében a természetes személyek védelmére és az ilyen adatok szabad áramlására vonatkozó közösségi jogi aktusokat alkalmazni kell az e szerződés által vagy az e szerződés alapján felállított intézményekre és szervekre“], az adatkezelők és adatfeldolgozók kötelezettségeinek egyértelmű rögzítéséhez és az érintettek jogai védelmének hatékony érvényesítéséhez azonban további - másodlagos uniós jogi aktusban foglalt - előírások megalkotása is nélkülözhetetlennek bizonyult [az ezen jogalkotásra vonatkozó kötelezettséget maga az EK Sz 286. cikk (2) bekezdése is rögzítette].

A személyes adatok közösségi intézmények és szervek által történő feldolgozása tekintetében az egyének védelméről, valamint az ilyen adatok sza-

bad áramlásáról szóló, 2000. december 18-i, 45/2001/EK európai tanácsi és parlamenti rendelet elfogadására ezen előzményeket követően került sor. E rendelet legfőbb vívmánya, hogy létrehozta az uniós intézmények és szervek adatkezelési műveleteit felügyelő Európai Adatvédelmi Biztos intézményét, amely szerv napjainkban is az uniós adatvédelmi jogalkotást és jogalkalmazást alapjaiban meghatározó tevékenységet lát el. Az adatvédelmi reformot megelőzően e rendeletet egészítette ki - a lényegi tartalmát a címében jelző - az európai adatvédelmi biztos feladatainak el látására vonatkozó szabályokról és általános feltételekről szóló, 2002. július 1-jei 1247/2002/EK európai parlamenti, tanácsi és bizottsági határozat is.

A Maastrichti Szerződéssel létrehozott pillérstruktúra az európai integráció további elmélyítésével immár olyan területekre is kiterjesztette az Európai Unió feladat- és hatásköreit, amelyek tekintetében az adatvédelmi irányelv nem volt alkalmazandó. A tagállamok a harmadik pillért képező bel- és igazságügyi együttműködés (büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködés) keretein belül folytatott információcseréje személyes adatok továbbításának hiányában nem volt megvalósítható, ezen adatcsere tekintetében azonban érdemi akadályt jelentett a tagállami jogrendszerek személyes adatok kezelésére vonatkozó - az uniós jog által nem szabályozott - eltérő feltételrendszere.

Ezen érdemi akadály lebontását célozta az uniós adatvédelmi jogharmonizáció következő, a pillérstruktúra kialakítását csak másfél évtizeddel követő állomása, amely a harmadik pillérbe tartozó tevékenységek vonatkozásában is meghatározta a személyes adatok kezelésére vonatkozó alapvető előírásokat: a büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködés keretében feldolgozott személyes adatok védelméről szóló, 2008. november 27-i 2008/977/IB tanácsi kerethatározat.

A 2008/977/IB kerethatározat vonatkozásában kiemelendő annak hatálya és e hatály meghatározásának következményei. A kerethatározat ugyanis kizárólag azon személyes adatok kezelésére volt alkalmazandó, amelyek a tagállamok más tagállamokkal, illetve uniós intézményekkel folytatott információcseréjének tárgyát képezték, azon adatok kezelésére tehát nem terjedt ki a hatálya, amelyeket a tagállamok bűnüldöző szervei ezen információcserétől függetlenül a kerethatározat tárgyi hatálya alá tartozó tevé-

kenységük során gyűjtöttek és kezeltek [2008/977/IB kerethatározat 1. cikk (2) bekezdés, továbbá a (7) és a (9) preambulumbekendés].

Az adatvédelmi irányelvvel ellentétben mindemellett a kerethatározat normatív szinten is egyértelműen rögzítette annak minimumharmonizációs jellegét, azaz azt, hogy a tagállamok alkothattak és alkalmazhattak az uniós adatvédelmi előírásokhoz képest magasabb védelmi szintet biztosító rendelkezéseket is [2008/977/IB kerethatározat 1. cikk (5) bekezdés, továbbá a (10) preambulumbekendés].

Az előzőekben említett jogi aktusok az európai uniós adatvédelmi rezsimek csupán a gerincét, a - jelzetek szerinti tárgyi hatályra korlátozódo - horizontális előírások forrását képezték.

A személyes adatok kezelésének egyes alapjogviszonyokhoz kapcsolódó járulékos jellege ugyanis, csakúgy, mint a tagállami jogrendszerekben, az Európai Unió jogában is szükségessé tette egyrészt különös adatvédelmi előírások beillesztését a személyesadat-kezelést is megvalósító tevékenységeket szabályozó uniós jogi normákba [ld. pl. a Bűnüldözési Együttműködés Európai Unió Ügynökségéről (Europol), valamint a 2009/371/IB, a 2009/934/IB, a 2009/935/IB, a 2009/936/IB és a 2009/968/IB tanácsi határozat felváltásáról és hatályon kívül helyezéséről szóló, 2016. május 11-i európai parlamenti és tanácsi 2016/794/EU rendelet (a továbbiakban: Europol rendelet) VI. fejezet], másrészt olyan önálló ágazati aktusok - mint az adatvédelmi irányelvhez képest *lex specialis* aktusok - megalkotását is, amelyek kifejezetten a szabályozott szektor tevékenységével összefüggő adatkezelési, adatvédelmi rezsime megalkotását célozták.

Ez utóbbiak közül az uniós adatvédelmi jogfejlődésben betöltött szerepét tekintve kiemelkedő jelentőségű a személyes adatoknak az elektronikus hírközlési ágazatban történő feldolgozásáról és magánjellegének védelméről szóló, 2002. július 12-i 2002/58/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv. Ezen irányelv a „nyilvánosan elérhető hírközlési szolgáltatások nyilvános hírközlő hálózaton történő nyújtásával összefüggő személyes adatok kezelésének” sajátosságait szem előtt tartva tartalmaz ágazatspecifikus adatvédelmi előírásokat, köztük a szolgáltatások - így a személyes adatok - biztonságával kapcsolatos követelményeket, amely előírások az

általános adatvédelmi rendelet, vagyis a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló, 2016. április 27-i 2016/679/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet (a továbbiakban: GDPR) szabályozásának előképéül is szolgáltak. Ágazati normaként részben ezen tárgykörhöz, részben a harmadik pillérhez (bűnüldözési tevékenységhez) kapcsolódott a nyilvánosan elérhető elektronikus hírközlési szolgáltatások nyújtása, illetve a nyilvános hírközlő hálózatok szolgáltatása keretében előállított vagy feldolgozott adatok megőrzéséről és a 2002/58/EK irányelv módosításáról szóló 2006. március 15-i 2006/24/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv (adatmegőrzési irányelv) is. Ezen irányelv alapján a nyilvánosan elérhető elektronikus hírközlési szolgáltatások nyújtói vagy a nyilvános hírközlő hálózatok szolgáltatói kötelesek voltak megőrizni a forgalomra vonatkozó adatokat, a helymeghatározó adatokat, valamint az előfizető vagy a nyilvántartott felhasználó azonosításához szükséges kapcsolódó adatokat, annak érdekében, hogy azok a későbbiekben a bűnüldöző szervek által tevékenységük során felhasználhatóak legyenek. Az irányelv rendelkezései azonban nem feleltek meg az Európai Unió Bírósága által a személyes adatok védelméhez fűződő jog jogalkotási intézkedés útján történő korlátozásával szemben támasztott követelményeknek, így azt a Bíróság 2014. április 8-i ítéletében érvénytelenné nyilvánította (ld. Az EUB 2014. április 8-i Digital Rights Ireland és Seitlinger és társai ítélete, C-293/12 és C-594/12, ECLI:EU:C:2014:238, 6-7.).

Végül, az adatvédelmi reformot megelőző szabályozási rendszer fontos részét képezték a felhatalmazáson alapuló és végrehajtási - az Európai Bizottság által kibocsátott - jogi aktusok, így különösen a harmadik országokban biztosított megfelelő védelmi szint megállapítására szolgáló határozatok, amelyek felett az Európai Unió Bírósága által gyakorolt kontroll ugyancsak meghatározó volt az adatvédelmi reform későbbi tartalma vonatkozásában [lásd az EUB 2015. október 6-i Schrems-ítéletét, C-362/14, ECLI:EU:C:2015:650 (a továbbiakban: Schrems-ítélet), amely az Egyesült Államok Kereskedelmi Minisztériuma által kiadott „biztonságos kikötő” adatvédelmi elvek által biztosított védelem megfelelőségéről és az ezzel kapcsolatos gyakran felvetődő kérdésekről szóló, 2000. július 26-i 2000/520/EK bizottsági határozat érvénytelenségét állapította meg].

1.2. Az adatvédelmi reform

1.2.1. A Lisszaboni Szerződés hatásai az uniós adatvédelmi szabályozásra

Az előzőekben ismertetett, 2018 májusáig alkalmazandó európai uniós adatvédelmi rezsim reformjának kiindulópontjaként a Lisszaboni Szerződés hatálybalépése és az alapítószerződések ennek rendelkezései alapján történő módosulása tekinthető. Ezen módosulások több szempontból is jelentősen érintették a személyes adatok védelmére vonatkozó uniós szabályozást.

Mindenekelőtt kiemelendő, hogy noha az Európai Unió Alapjogi Chartája (a továbbiakban: Charta) formálisan nem vált az alapítószerződések részévé, de a Lisszaboni Szerződéssel elfogadott módosítások azt az alapítószerződésekkel megegyező jogi kötőerővel ruházták fel [az Európai Unióról szóló szerződés (a továbbiakban: EUSz) 6. cikk (1) bekezdés]. Ennek jelentősége az, hogy a Charta 8. cikke önálló alapjogként biztosítja a személyes adatok védelméhez fűződő jogot, és meghatározza az ahhoz kapcsolódó alapvető elveket és követelményeket.

Másrészt, a Lisszaboni Szerződés az alapítószerződésekben is rögzítette a személyes adatok védelméhez fűződő jogot, és rendes jogalkotási eljárás keretei között felhatalmazást adott a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek másodlagos jogi aktus megalkotására. A felhatalmazás biztosította az adatvédelmi csomaggal elfogadott jogi aktusok jogalapját [az Európai Unió működéséről szóló szerződés (a továbbiakban: EUMSz) 16. cikk].

Harmadrészt, a Lisszaboni Szerződés megszüntette az uniós politikák pillérekké tagolásán alapuló rendszert, ezzel a korábban a második és harmadik pillérekbe tartozó uniós politikák - így a 2008/977/IB kerethatározat által szabályozott tárgykör is - szabályozására szolgáló korábbi jogforrások megalkotásának lehetősége is megszűnt, helyettük az egykori első pillér jogforrásai váltak a szabályozás eszközeivé (rendelet, irányelv, határozat). A Lisszaboni Szerződés és a Charta alapítószerződési rangra emelése az uniós adatvédelmi jog tekintetében tehát mindeddig példátlan esélyt és lehetőséget teremtett a tagállami adatvédelmi rezsimek összehangolására, a jogegységesítésre. Ezen egységes rezsim kialakításának lehetőségeit

azonban árnyalja, hogy egyrészt maga az EUMSZ 16. cikk (3) bekezdése és az EUSz 39. cikke rögzíti azt, hogy a közös kül- és biztonságpolitika (korábbi második pillér) területén sajátos szabályok megalkotása szükséges, kizárólag a Tanácsot felhatalmazva - határozati jogforrásban - a jogalkotásra, másrészt a Lisszaboni Szerződést elfogadó kormányközi konferencia zárónyilatkozatához csatolt, a büntetőügyekben folytatott igazságügyi, valamint a rendőrségi együttműködés területén a személyes adatok védelméről szóló 21. sz. nyilatkozatban a tagállamok rögzítették, hogy ezen, az egykori harmadik pillérbe tartozó tárgykörben - e területek sajátos természetéből adódóan - a személyes adatok védelmére és a személyes adatok szabad áramlására vonatkozóan különös szabályok válhatnak szükségessé.

1.2.2. Az adatvédelmi csomag előkészítése és előterjesztése

Az uniós adatvédelmi rezsím érdemi felülvizsgálatának jogi feltételeit az előzőekben bemutatott módon a Lisszaboni Szerződés megteremtette, így e felülvizsgálat szükségességének politikai szintű megfogalmazására is hamarosan sor került. Ennek egyik jelentősebb mérföldkövének tekinthető a Stockholmi Program¹²⁴, amelyben az Európai Tanács felkérte a Bizottságot az uniós adtavédelmi szabályozás értékelésére, és ezen értékelés eredményének függvényében „jogalkotási és nem jogalkotási” kezdeményezések benyújtására. Az Európai Tanács egyúttal célkitűzés-ként rögzítette azt is, hogy „[g]lobális szinten az Uniónak vezető szerepet kell vállalnia a személyes adatok védelmére vonatkozó nemzetközi normáknak a vonatkozó uniós adatvédelmi eszközök és a személyes adatok gépi feldolgozása során az egyének védelméről szóló, 1981. évi Európa tanácsi egyezmény alapján történő kidolgozásában és előmozdításában, valamint a vonatkozó két- és többoldalú nemzetközi eszközök elfogadásában”, amely célkitűzés az Európa Tanács adatvédelmi előírásainak - az alábbiakban részletezett - korszerűsítése iránti tárgyalások során és azok eredménye tekintetében is meghatározóvá vált.

Az uniós adatvédelmi *acquis* felülvizsgálata irányának és tartalmának tisztázása érdekében a jogalkotási javaslat előkészítéséért felelős Európai Bizottság ezt követően általános és egyes szakterületekre, szakmai szer-

¹²⁴ A stockholmi program – A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa, HL C 115., 2010.5.4., 10. o.

vezetekre összpontosító konzultációkat és konferenciákat szervezett, a jogalkotási eljárásban érintett uniós intézményekkel is egyeztetést folytatott, továbbá hatásvizsgálatot készített a szabályozási alternatívák vizsgálatára (a hatásvizsgálat összefoglalását ld. a Bizottság javaslata a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletről [COM(2012) 11 final]¹²⁵ (a továbbiakban: GDPR javaslat) 2-5.).

Mindezen előzményeket követően az Európai Bizottság 2012. január 25-én terjesztette elő jogalkotási javaslatcsomagját, az ún. „adatvédelmi csomagot”. Az adatvédelmi csomag részét képezte egy, a szabályozással elérendő célkitűzéseket ismertető szakpolitikai közlemény (a Bizottság közleménye a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak: A magánélet védelme az összekapcsolódó világban 21. századi európai adatvédelmi keret [COM(2012) 9 final]¹²⁶), továbbá két, eltérő jogforrásban megalkotandó jogi aktusra, egyrészt a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre (általános adatvédelmi rendelet) irányuló, másrészt a személyes adatoknak az illetékes hatóságok által a bűncselekmények megelőzése, nyomozása, felderítése, büntetőeljárás lefolytatása vagy büntetőjogi szankciók végrehajtása céljából végzett feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról szóló európai parlamenti és tanácsi irányelvre irányuló javaslat (GDPR javaslat; és a Bizottság javaslata a személyes adatoknak az illetékes hatóságok által a bűncselekmények megelőzése, nyomozása, felderítése, büntetőeljárás lefolytatása vagy büntetőjogi szankciók végrehajtása céljából végzett feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról szóló irányelvről [COM(2012) 10 final]¹²⁷ (a továbbiakban: bűnügyi irányelv javaslat)).

1.2.3. Az adatvédelmi csomag tárgyalásának menete

Az EUMSz 16. cikk (2) bekezdése alapján mindkét jogalkotási javaslatot a Lisszaboni Szerződést követően általánossá vált, rendes jogalkotási eljárásban kellett tárgyalni és elfogadni. Ennek megfelelően a Bizottság a

¹²⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012SC0073&from=HU>

¹²⁶ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0009&from=HU>

¹²⁷ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012PC0011&from=HU>

javaslatokat a társjogalkotók, az Európai Parlament és a Tanács részére is megküldte, a tárgyalások ezen intézményekben párhuzamosan folytak. A jogalkotási javaslatokkal kapcsolatban véleményt bocsátott ki az Európai Adatvédelmi Biztos (Opinion of the European Data Protection Supervisor on the data protection reform package)¹²⁸, a Régiók Bizottsága¹²⁹, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság¹³⁰, valamint az Európai Alapjogi Ügynökség (Opinion of the European Union Agency for Fundamental Rights on the proposed data protection reform package)¹³¹ is.

A tanácsi tárgyalások szakértői szinten a Tanács „információcserével foglalkozó és adatvédelmi munkacsoportjában” (DAPIX), a dán elnökség vezetésével kezdődtek meg. A javaslatok kiemelt jelentőségét jelzi, hogy a tárgyalási eredményekkel kapcsolatos beszámolók, valamint a szakmai szintet meghaladó, koncepcionális-elvi iránymutatások szükségessége miatt a javaslatok a jogalkotási eljárás folyamata során rendszeresen a Tanács illetékes politikai-döntéshozatali fórumának, a Bel- és Igazságügyi Tanács napirendi pontjait képezték¹³². Az Európai Parlamentben az adatvédelmi csomag elemeinek részletes vizsgálatára az Állampolgári Jogi, Bel- és Igazságügyi Bizottságban került sor, a Parlament első olvasatos álláspontját 2014. március 12-i plenáris ülésén fogadta el¹³³. Az Európai Parlament döntését követően a Tanácsra háruló politikai nyomás a tárgyalások befejezésére fokozódott, ennek ellenére a tagállamok kormányai a rendeletre irányuló javaslat vonatkozásában csak a 2015. június 5-6-i, az irányelvre irányuló javaslat vonatkozásában pedig a 2015. október 8-9-i Bel- és Igazságügyi Tanács keretei között jutottak megegyezésre

¹²⁸ https://edps.europa.eu/sites/edp/files/publication/12-03-07_edps_reform_package_en.pdf, a vélemény összefoglalója magyar nyelven: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=OJ:C:2012:192:TOC>; az Európai Adatvédelmi Biztos második, a társjogalkotók által kialakított politikai kompromisszummal kapcsolatos álláspontja: https://edps.europa.eu/sites/edp/files/publication/15-10-09_gdpr_with_addendum_hu.pdf.

¹²⁹ HL C 391., 2012.12.18., 127–133. o.

¹³⁰ HL C 229., 2012.7.31., 90–97. o.

¹³¹ <http://fra.europa.eu/en/opinion/2012/fra-opinion-proposed-eu-data-protection-reform-package>

¹³² Ld. ezzel összefüggésben a Tanács sajtóközleményeit a Bel- és Igazságügyi Tanács ülésein megtárgyalt napirendi pontokról, pl: a Tanács 17315/12 sz. dokumentuma: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-12-509_hu.htm?locale=hu; a Tanács 7215/13 sz. dokumentuma: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7215-2013-INIT/hu/pdf>

¹³³ Az általános adatvédelmi rendeletre irányuló javaslat vonatkozásában ld. HL C 378., 2017.11.9., 399–492. o.; a bünygyi adatvédelmi irányelvre irányuló javaslat tekintetében ld. HL C 378., 2017.11.9., 496–545. o.

és fogadták el az ún. általános megközelítést.¹³⁴

Ezen megegyezés birtokában megkezdődhetnek a társjogalkotók közötti, a Bizottság részvételével zajló egyeztetések a jogalkotási javaslatokhoz kapcsolódóan előterjesztett módosítások - a jogalkotási aktusok végleges tartalmának - kialakítása érdekében. Az intenzív tárgyalási folyamat nyomán 2015. végére létrejött a politikai megegyezés¹³⁵ a társjogalkotók között. A jogi aktusok jogász-nyelvészi felülvizsgálatát és korrekcióját követően a Tanács az első olvasatos álláspontját formálisan 2016. április 8-án írásbeli eljárásban fogadta el,¹³⁶ ezzel lehetővé téve, hogy az Európai Parlament 2016. április 14-i plenáris ülésén, a jogalkotási folyamatot lezárva, döntsön az adatvédelmi csomag elemeit képező jogi aktusok elfogadásáról.

1.3. Az új adatvédelmi acquis

A több mint négy évig tartó jogalkotási eljárás eredményeképp az Európai Unió adatvédelmi reformjának részeként megalkotott jogi aktusok az Európai Parlament elnöke és a Tanács elnöke általi, 2016. április 27-én történő aláírásukat és az Európai Unió Hivatalos Lapjában 2016. május 4-én történő kihirdetésüket követően az alábbiak szerint váltak az uniós *acquis* részévé:¹³⁷

- a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló, 2016. április 27-i 2016/679/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet (általános adatvédelmi rendelet);
- a személyes adatoknak az illetékes hatóságok által a bűncselekmé-

¹³⁴ Ld. a Tanács által elfogadott dokumentumokat, az általános adatvédelmi rendeletre irányuló javaslat vonatkozásában: 9398/15 sz. dokumentum: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9398-2015-INIT/hu/pdf>; a bűnügyi adatvédelmi irányelvre irányuló javaslat tekintetében: 12555/15 sz. dokumentum: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-12555-2015-INIT/hu/pdf>

¹³⁵ Ld. a Tanács 5455/16 sz. dokumentumát: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CONSIL:ST_5455_2016_INIT&from=EN

¹³⁶ A szavazás eredményét ld. a Tanács 7920/16 sz. dokumentumában: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CONSIL:ST_7920_2016_INIT&from=EN

¹³⁷ HL C 58., 2018.2.15., 252–252. o.

¹³⁷ Megjegyzendő, hogy a Hivatalos Lapban kihirdetett jogi aktusok címét és szövegét érintően több ízben is helyesbítést tettek közzé, ld. a magyar nyelvi változatot érintően az általános adatvédelmi rendelet tekintetében a HL L 314., 2016.11.22., 72. o., HL L 127., 2018.5.23., 2–6. o., a bűnügyi adtavédelmi irányelv tekintetében a HL L 127., 2018.5.23., 7. o.

nyek megelőzése, nyomozása, felderítése, a vádeljárás lefolytatása vagy büntetőjogi szankciók végrehajtása céljából végzett kezelése tekintetében a természetes személyek védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 2008/977/IB kerethatározat hatályon kívül helyezéséről szóló, 2016. április 27-i 2016/680/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv (a továbbiakban: bűnügyi irányelv).

A GDPR 2016. május 24-én lépett hatályba, de a tagállami jogrendszerben csak kétéves felkészülési időt követően, 2018. május 25-étől vált alkalmazandóvá. A bűnügyi irányelv 2016. május 5-én lépett hatályba, a tagállami jogalkotónak pedig ugyancsak két év állt rendelkezésére, hogy az irányelv rendelkezéseit a tagállami jogba átültesse [GDPR 99. cikk (1)-(2) bekezdés; bűnügyi irányelv 63. cikk (1) bekezdés és 64. cikk].

Az adatvédelmi csomag elfogadását követően továbbra is kiemelt gyakorlati jelentősége lesz a GDPR-t kiegészítő, így az abban foglalt felhatalmazásokon alapuló és végrehajtási aktusoknak, többek között az adatkezelő és az adatfeldolgozó közötti általános szerződési feltételeket, a harmadik országok és nemzetközi szervezetek részére történő adattovábbítások jogszerűsége feltételeit megállapító, illetve a magatartási kódexeket, a tanúsítást érintő, az Európai Bizottság által megalkotott előírásoknak [pl. GDPR 28. cikk (7) bekezdés, 40. cikk (9) bekezdés, 43. cikk (8)-(9) bekezdés, 45. cikk (3) és (5) bekezdés, 46. cikk (2) bekezdés c)-d) pont, 92. cikk, illetve bűnügyi irányelv 36. cikk (3) és (5) bekezdés, 50. cikk (8) bekezdés].

Noha a jelzett felhatalmazásokon alapuló és végrehajtási jogi aktusokkal kapcsolatos jogalkotásra még nem került sor, megjegyzendő, hogy az adatvédelmi reformot megelőzően elfogadott felhatalmazáson alapuló és végrehajtási jogi aktusok többsége a GDPR alkalmazandóvá válását követően is hatályban marad [GDPR 45. cikk (9) bekezdés].

1.4. Az Európai Unió adatvédelmi szabályozásának jövője

Noha az uniós adatvédelmi reform első szakasza az adatvédelmi csomag elfogadásával és hatálybalépésével lezárult, az uniós adatvédelmi *acquis* felülvizsgálata továbbra is az uniós jogalkotó napirendjén szerepel.

Annak érdekében, hogy az uniós *acquis* az uniós polgárok személyes adatainak védelméhez fűződő jogát egységesen és koherens szabályozás alapján biztosítsa, a Bizottság 2017. január 10-én előterjesztette a 45/2001/EK rendelet felülvizsgálata eredményeként elkészített jogalkotási javaslatát, a személyes adatoknak az uniós intézmények, testületek, hivatalok és ügynökségek által történő kezelése tekintetében a természetes személyek védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 45/2001/EK rendelet, továbbá az 1247/2002/EK határozat hatályon kívül helyezéséről szóló rendelet tervezetét {a Bizottság javaslata az egyéneknek a személyes adatok uniós intézmények, szervek, hivatalok és ügynökségek általi kezelése tekintetében való védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 45/2001/EK rendelet és a 1247/2002/EK határozat hatályon kívül helyezéséről szóló rendeletről [COM(2017) 8 final]}¹³⁸. A javaslat elsődleges célja az adatvédelmi csomag vívmányainak az uniós intézmények és szervek által folytatott adatkezelésekre történő kiterjesztése, az egységes követelményrendszert alkalmazó jogi rezsim kialakítása.

A jogalkotási eljárás érdemét tekintve 2018 júniusára lezárult ¹³⁹, a társjogalkotók megegyezésre jutottak, így - kihirdetését követően - a 45/2001/EK rendelet, valamint a 1247/2002/EK határozat szabályozását felváltó, az adatvédelmi csomag vívmányaihoz igazodó új rendelet válik alkalmazandóvá az uniós intézmények és szervek adatkezelésére és ezen adatkezelések felügyeletére. Az új szabályozás nívuma, hogy az annak hatálya alá tartozó adatkezelési jogviszonyok köre bővül, önálló fejezet tartalmazza majd azon szabályokat, amelyek az EUMSZ Harmadik Rész V. cím 4. (Igazságügyi együttműködés büntetőügyekben) és 5. (Rendőrségi együttműködés) fejezetében szabályozott tevékenységet végző uniós szervek ún. operatív adatainak kezelésére *lex generalis* jelleggel alkalmazandóak.

Folyamatban van továbbá az elektronikus hírközlés során a magánélet tiszteletben tartásáról és a személyes adatok védelméről, valamint a 2002/58/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló európai parlamenti és tanácsi rendelet megalkotására irányuló jogalkotási eljárás is, amely javaslatot az

¹³⁸ Az Európai Bizottság COM(2017) 8 final sz. dokumentuma: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017PC0008&from=HU>

¹³⁹ Ld. a Tanács 9296/18 sz. dokumentumát és az abban foglalt normatervezetet: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CONSIL:ST_9296_2018_INIT&from=EN

Európai Bizottság 2017. január 11-én terjesztette elő {a Bizottság javaslata az elektronikus hírközlés során a magánélet tiszteletben tartásáról és a személyes adatok védelméről, valamint a 2002/58/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló rendeletről (elektronikus hírközlési adatvédelmi rendelet) [COM(2017) 10 final]¹⁴⁰}. A javaslat célja az elektronikus hírközlési szektor adatkezelési tevékenységének a GDPR-hoz igazodó, de ahhoz képest lex specialis normaként történő újraszabályozása. Csakúgy, mint a GDPR vonatkozásában, a bizottsági jogalkotási javaslat a jogterületre vonatkozó korábbi szabályozás irányelvi jogforrása helyett a tervezett szabályozást immár közvetlenül hatályosuló és alkalmazandó formában, a tagállami jogalkotói mozgástér mérséklésével, rendeleti jogforrásban javasolja kialakítani.

A javaslat tárgyalása folyamatban van, első olvasatos álláspontját még az Európai Parlament sem fogadta el, így az új szabályozás elemeinek végleges tartalma, az új rendelkezések hatálybalépésének és alkalmazandóvá válásának időpontja még nem ismert.

Várhatóan a közeljövőben az uniós *acquis* részévé válik az ET adatvédelmi egyezménye is. Az egyezmény „korszerűsítésére” irányuló tárgyalások ugyanis az uniós adatvédelmi reformmal lényegében egyidejűleg zajlottak, aminek eredményeképp az Európa Tanács tagállamai megállapodtak az egyezményt módosító kiegészítő jegyzőkönyv szövegében¹⁴¹, azt az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2018. május 18-án elfogadta, és az 2018. június 25-től aláírható¹⁴².

A kiegészítő jegyzőkönyv célja, hogy az abban foglalt módosítások hatálybalépésével az ET adatvédelmi egyezmény biztosítson egy korszerű, a XXI. századi technológiai kihívások kezelésére is alkalmas, általános, minden adatkezelési műveletre kiterjedő tárgyi hatályú - ún. *omnibus*, tehát az uniós jog hatályán kívüli jogterületekre, így pl. a nemzetbiztonsági adatkezelésekre is alkalmazandó - nemzetközi jogi kötőerővel rendelkező megállapodást.

¹⁴⁰ Az Európai Bizottság COM(2017) 10 final sz. dokumentuma: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017PC0010&from=HU>

¹⁴¹ A kiegészítő jegyzőkönyv szövegét ld. az Európa Tanács CM(2018)2-final sz. dokumentumban: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168089ff4e

¹⁴² Ld. a Miniszteri Bizottság által 2018. május 18-ai ülésén hozott döntést. Az Európa Tanács CM/Del/Dec(2018)128/5 sz. dokumentum:

Noha már a hatályos ET adatvédelmi egyezmény kötelező hatályát is több, Európán kívüli állam is elismerte (pl. Tunézia, Szenegál, Uruguay)¹⁴³, a kiegészítő jegyzőkönyv nemzetközi jogi hatályba lépése megnyitja annak a lehetőségét is, hogy a „korszerűsített” egyezményhez nemzetközi szervezetek is csatlakozzanak, mely csatlakozási szándékát az Európai Unió Tanácsa már a kiegészítő jegyzőkönyv tárgyalásához az Európai Bizottság részére adott mandátum¹⁴⁴ elfogadásával is egyértelművé tette.

Figyelemmel arra, hogy az adatvédelmi csomag és a kiegészítő jegyzőkönyv szövegének kialakítására párhuzamosan került sor, továbbá arra, hogy a kiegészítő jegyzőkönyvvel kapcsolatos tárgyalásokon az Európai Unió tagállamai mellett az Európai Bizottság is részt vett, az adatvédelmi csomag és a kiegészítő jegyzőkönyv egymással összhangban álló követelményrendszert tartalmaz, így a módosított egyezményhez történő uniós csatlakozás az uniós adatvédelmi reform keretei között elfogadott jogi aktusok tartalmát nem érinti, azok módosítását vagy kiegészítését várhatóan nem fogja szükségessé tenni.

Az Európai Unió adatvédelmi reformjának keretei között mindeddig megtett jogalkotási lépések alapján nyilvánvalóvá vált, hogy az uniós adatvédelmi *acquis* szerkezete érdemben nem változik a korábbiakhoz képest. Továbbra is külön jogi aktus fogja tartalmazni a tagállamokban folytatott adatkezelési jogviszonyok általános követelményrendszerét, a tagállami bűnüldöző szervek adatkezelésére vonatkozó előírásokat, valamint az uniós intézmények és szervek által alkalmazandó adatvédelmi normarendszert annak ellenére is, hogy ezen normák az EUMSz azonos jogalapján alapulnak, így ugyanazon jogi aktusban történő szabályozásuk jogi feltételei is fennálltak.

Noha az uniós adatvédelmi reform a korábbi szabályozáshoz képest ambiciózusabb a jogegységesítés vonatkozásában, a GDPR-ban a tagállami jogalkotó részére biztosított mozgástér, a bűnügyi irányelv minimumhar-

¹⁴³ Az ET adatvédelmi egyezményt aláíró, illetve annak kötelező hatályát elismerő államok listája elérhető: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/108/signatures>

¹⁴⁴ Ld. a tárgyalási mandátumot meghatározó tanácsi határozat szövegének nyilvánosságra hozott 1. cikkét tartalmazó 7234/3/13 REV 3 EXT 1 sz. tanácsi dokumentum 3. o.: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7234-2013-REV-3-EXT-1/hu/pdf>

monizációs jellege továbbra is a tagállamonként eltérő követelményrendszer lehetőségét hordozzák magukban.

E tekintetben különösen hangsúlyos lesz az Európai Adatvédelmi Testület jogalkalmazó-jogértelmező tevékenysége, amellyel szemben immár jogi követelmény is a GDPR-ban biztosított együttműködési és egységességi mechanizmus útján az Uniószerte egységes jogalkalmazás kialakítása.

Az egységes jogalkalmazás másik letéteményese természetesen továbbra is az Európai Unió Bírósága marad. Szerepe kiemelkedő a tagállami jogi aktusok és a GDPR összhangjának megteremtésében, különösen azért mert a GDPR számos tekintetben potenciálisan eltérő jogkövetkezmények alkalmazására vezető jogértelmezésre módot kínáló megfogalmazással él.

2. A tagállami jog és a GDPR viszonya - az Infotv. szerepe a megváltozott szabályozási környezetben¹⁴⁵

2.1. Az adatvédelmi szabályozás jogforrási keretei

A GDPR megalkotásából fakadó alapvető változás nem a jogi aktus tartalmának, hanem az uniós jogalkotó által a szabályozás eszközüül választott jogforrás jogi természetének a következménye. A rendeleti jogforrás az abban szabályozott jogviszonyok tekintetében közvetlenül hatályosul és alkalmazandó a tagállami jogrendszerekben (EUMSz 288. cikk), így az - tipikus esetben - teljes egészében egységes jogi szabályozást eredményez a hatálya alá tartozó minden címzett vonatkozásában.

Az, hogy az uniós jogalkotó a rendeleti jogforrás mellett döntött, elsősorban azon meggyőződéséből fakadt, hogy a tagállami adatvédelmi előírások egymástól való lényeges eltérésének egyik legfontosabb kiváltó oka a jogforrás jellegében volt keresendő [GDPR (9) preambulumbekzdés].

Az adatkezelési jogviszonyok egyes alapjogviszonyokhoz képest járulékos, ugyanakkor a jog- és életviszonyok túlnyomó többségét érintő jellege olyan eltérő jogfejlődési pályákat eredményezett az egyes tagállami jogrendszerekben, hogy a jogalkotási javaslatban tükröződő bizottsági szándék - a személyes adatok védelmére vonatkozó uniós jogi előírások lehető

¹⁴⁵ Dr. Bendik Tamás: A tagállami jog és a GDPR viszonya - az Infotv. szerepe a megváltozott szabályozási környezetben. In: Péterfalvi Attila-Révész Balázs-Buzás Péter (szerk.): Magyarázat a GDPR-ról. Budapest, 2018, Wolters Kluwer Kiadó, 37-47. o. (Kézirat lezárva: 2018. szeptember 1.)

legteljesebb egységesítése - az alábbiakban részletesen kifejtett okokból a megalkotott rendeletben nem realizálódott maradéktalanul.

A bűnügyi irányelv jogforrása tekintetében a korábbi, a 2008/977/IB kerethatározat szabályozásához képest az adatvédelmi reform nem eredményezett érdemi változást. Jellemét tekintve ugyanis a kerethatározati és az irányelvi jogforrás között - az abban foglalt előírások hatályosulása vonatkozásában - eltérés nincs. A korábbi jogi keretek irányelvi formában történő szabályozásának indoka pusztán az, hogy a Lisszaboni Szerződés hatálybalépését, így a pillérstruktúra felszámolását követően kerethatározati jogforrás megalkotására az elsődleges uniós jog már nem ad lehetőséget. Fenntartotta emellett az uniós jogalkotó a jogterület szabályozásának minimumharmonizációs jellegét is, amely biztosítja a tagállami jogalkotó számára azon lehetőséget, hogy az irányelvben meghatározottakhoz képest magasabb alapjogvédelmi szintet és szigorúbb adatkezelési feltételeket állapíthasson meg [bűnügyi irányelv 1. cikk (3) bekezdés].

A 2008/977/IB kerethatározathoz képest azonban lényegi változást jelent az, hogy a bűnügyi irányelv alkalmazandó nem csupán a tagállami adatcsere tárgyát képező személyes adatok kezelésére, hanem minden, a tagállamok „illetékes hatóságai” által közbiztonsági, bűnmegelőzési, bűnfelderítési, bűnüldözési, büntetőeljárás és büntetés-végrehajtási célból végzett adatkezelési tevékenységre, függetlenül a kezelt adatok forrásától [bűnügyi irányelv 1. cikk (1) bekezdés és 2. cikk (1) bekezdés].

2.2. Szuverenitás-transzfer és a tagállami jogalkotás

2.2.1. Az uniós jog hatályán kívül eső jogviszonyok

Az Európai Unió alapjait és működését meghatározó jogi aktusok - az alapítószerződések - nemzetközi jogi szempontból nemzetközi szerződéseknek minősülnek [vö. az 1987. évi 12. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a szerződések jogáról szóló, Bécsben 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés 2. cikk 1. bekezdés a) pontjában, továbbá a nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárásról szóló 2005. évi L. törvény 2. § a) pontjában foglalt fogalommeghatározással]. Ezen nemzetközi szerződések megkötésével az Unió tagállamai abban állapodtak meg, hogy egyes, a joghatóságuk alá tartozó kérdésekben őket megillető hatásköreiket a szerződéses

felekkel - a többi tagállammal - közösen, az alapítószerződésekben meghatározott mechanizmusok, intézmények útján gyakorolják [ezen ún. szuverenitás-transzfer vagy hatáskör-átruházás tekintetében a felhatalmazást Magyarország tekintetében az Alaptörvény, annak *E) cikke* adja meg]. Következésképpen azon tárgykörök, amelyek tekintetében az uniós tagállamok szuverenitásuk gyakorlását nem ruházták át az uniós intézményekre, nemzeti jogalkotási és jogalkalmazási hatáskörben maradtak.

A személyes adatok védelme vonatkozásában is korlátozott az Európai Unió jogalkotási hatásköre. Azon tárgykörökben, amelyek nem tartoznak az uniós jog hatálya alá, sem a Charta, sem az alapítószerződések, sem az azok alapján megalkotott másodlagos uniós jogi aktusok nem alkalmazandóak. Noha az az elsődleges uniós jogból is következik, ezen korlátozott hatályt maguk az adatvédelmi csomagban elfogadott uniós jogi aktusok is rögzítik [GDPR 2. cikk (2) bekezdés *a*) pont, bűnügyi irányelv 2. cikk (3) bekezdés *a*) pont].

A tagállami jogalkotónak tehát uniós jogi szempontból lehetősége - és tipikusan a személyes adatok védelméhez fűződő jog alapvető jogi jellegeből fakadóan alkotmányos kötelezettsége - az, hogy azon tárgykörök, tevékenységek adatkezelési jogviszonyait szabályozza, amelyek az uniós jog hatályán kívül esnek.

Ezen területek meghatározása azonban túlmutat egy egyszerű jogalkalmazói-jogértelmezési lépésen. Sem maguk az uniós alapítószerződések, sem a másodlagos uniós jogi aktusok nem tartalmaznak olyan taxatív felsorolást, amely az uniós jog hatálya alá tartozó vagy éppen annak hatálya alá nem tartozó tárgyköröket pontosan és kimerítő módon azonosítaná. A GDPR és a bűnügyi irányelv preambulumbekkezdései is csupán a nemzetbiztonsággal kapcsolatos tevékenységet mint egy példát említik ezen tárgykörök vonatkozásában [GDPR (16) preambulumbekkezdés; bűnügyi irányelv (14) preambulumbekkezdés].

A tagállami jogalkotónak így ugyan van lehetősége szabályokat alkotni az uniós jog hatályán kívüli jogterületek adatkezelési tevékenységei vonatkozásában, ha azonban e hatáskörét kiterjesztően értelmezi és ezen értelmezése nem egyezik az Európai Unió Bíróságának jogértelmezésével, abban

az esetben e szabályozása az uniós joggal nem lesz összeegyeztethető. Kétségtelen, hogy e helyzet jogbizonytalanságot okoz, ezzel kapcsolatban a tagállamok és a Bizottság közötti jogvitákra megalapozottan lehet számítani, különösen azon határterületeken, amelyek az uniós jog hatálya alá tartozó adatvédelmi jogviszonyoknak az uniós jogon kívüli célokból (pl. nemzetbiztonság, honvédelem) történő szabályozására irányulnak.

2.2.2. Az uniós jogalkotó önkorlátozása

A belső piac és az alapjogok tekintetében az Európai Unió és a tagállamok a Lisszaboni Szerződés hatálybalépése óta ún. *megosztott hatáskörökkel* rendelkeznek [EUMSZ 4. cikk (2) bekezdés a) és j) pont]. Ez azt jelenti, hogy az Európai Unió mellett e területeken a tagállamok is rendelkeznek jogalkotási hatáskörrel (szemben az EUMSZ 3. cikkében szabályozott, ún. kizárólagos hatáskörökkel), azonban csak abban az esetben, ha az Unió hatáskörét nem gyakorolta, vagy kifejezetten eltekint annak gyakorlásától.

Csakúgy, mint az adatvédelmi irányelv, mind a GDPR, mind a bünyügyi irányelv saját tárgyi hatályát korlátozza a „személyes adatok részben vagy egészben automatizált módon történő kezelésére, valamint azoknak a személyes adatoknak a nem automatizált módon történő kezelésére, amelyek valamely nyilvántartási rendszer részét képezik, vagy amelyeket egy nyilvántartási rendszer részévé kívánnak tenni” [adatvédelmi irányelv 3. cikk (2) bekezdés, GDPR 2. cikk (1) bekezdés, bünyügyi irányelv 2. cikk (2) bekezdés].

Tekintettel arra, hogy sem a Charta, sem a másodlagos jogalkotási aktusok jogalapjául is szolgáló EUMSZ 16. cikke ilyen korlátozást nem tartalmaz, megalapozottan kérdőjelezhető meg, hogy az adatvédelmi csomagban elfogadott aktusok e tekintetben az elsődleges uniós joggal maradéktalanul összhangban vannak-e azzal, hogy az érintettek alapjogainak védelmét e tárgyi hatályon kívül eső területen nem biztosítják.

Kérdésként merül fel az is, hogy azon, az uniós jogalkotás során kitűzött és az adatvédelmi csomag egyik értékeként hangsúlyozott és a GDPR (15) preambulumbekkezdésében is kifejezetten rögzített célnak, hogy az ún. technológiasegleges szabályozást foglaljon magába, vajon mennyiben felel meg egy kifejezetten olyan rendelkezés, amely az alkalmazandó

rendelkezések tekintetében különbséget tesz az adatkezeléshez használt eszközök alapján (vö. pl. az Európai Bizottságnak az adatvédelmi csomag elfogadását követően kiadott sajtóközleményében¹⁴⁶ írottakkal).

Noha nyilvánvaló, hogy a jelzett önkorlátozásból fakadóan a másodlagos uniós jog által nem szabályozott adatkezelési műveletek jelentősége csekély, ezen műveletek közé ugyanis kizárólag a manuális eszközökkel végzett olyan műveletek (pl. kézzel írt feljegyzések, levelek) tartoznak, amelyek eredményeképp a személyes adat nem válik egy nyilvántartási rendszer részévé, és azt nem is kívánják ilyen rendszer részévé tenni, nem vitatható azonban megalapozottan az a feltevés, hogy még egy ilyen típusú adatkezelési művelet is okozhat olyan jogsérelmet az érintett számára - akár az adatkezelő által szándékoltnan, akár gondatlan eljárásából fakadóan -, amellyel kapcsolatban az uniós jog semmilyen védelmet, korrekciós vagy az érintettet megillető jogosultságot és jogorvoslati lehetőséget nem biztosít. (Ilyen jogsérelmet okozhat például egy óvodai szülői értekezlet keretei között a szülőktől gyűjtött, a gyermekek egészségügyi állapotára, általuk szedett gyógyszerekre, étel- vagy egyéb allergiájára vonatkozó - különleges - adatoknak az óvoda hirdetőtábláján történő kifüggesztése, közzététele.)

Itt jegyzendő meg továbbá, hogy bár az uniós adatvédelmi szabályozás előképének tekinthető ET adatvédelmi egyezmény maga is kizárólag „a személyes adatok automatizált állományaira és a személyes adatok gépi feldolgozására” korlátozza saját tárgyi hatályát, a szerződő feleknek kifejezetten lehetővé teszi, hogy egyoldalú nemzetközi jogi aktussal - az Európa Tanács főtítkárnál letétbe helyezhető nyilatkozattal - kötelezettséget vállaljanak arra, hogy az egyezményt alkalmazzák „a személyes adatok nem gépi eszközökkel feldolgozott állományaira is” [ET adatvédelmi egyezmény 3. cikk (2) bekezdés c) pont]. E lehetőséget pedig az uniós jog sem zárja ki.

2.3. A GDPR által biztosított jogalkotói mozgástér

Az általános adatvédelmi rendelkezéseket magába foglaló jogforrás *rendeleti* jellege az ahhoz kapcsolódó tagállami szabályozási technika tekintetében alapvetően eltér a korábbi *irányelvi* jogforrás által megkövetelt

¹⁴⁶ http://europa.eu/rapid/press-release_STATEMENT-16-1403_hu.htm

szabályozási technikától. Az irányelvi rendelkezések címzettje a tagállam, nem annak joghatósága alatt álló jogalanyok. Ebből fakadóan az irányelvek előírásait a tagállam tartalmilag is a belső jog részévé köteles tenni. A közvetlenül hatályosuló és alkalmazandó rendeleti szabályok ezzel szemben tipikus esetben minden tagállamban azonos, egységes tartalommal érvényesülnek, azok a belső jogban nem ismételhethetők meg. A tagállam kötelezettsége, hogy a rendeleti szabályok akadálymentes alkalmazhatóságát biztosítsa, egyrészt a rendeleti szabályokkal tartalmilag ellentétes belső jogi szabályok deregulációjával, másrészt a rendeleti szabályok érvényesüléséhez nélkülözhetetlen kiegészítő jogalkotási és egyéb intézkedések (pl. a tagállami adatvédelmi felügyelő hatóságok létrehozása, vezetőinek kinevezése, működési feltételeinek biztosítása stb.) útján.

A jogalkotási javaslatok tárgyalásának megkezdését követően azonban hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a „teljes”, a köz- és magánszférára is kiterjedő jogegységesítésre nem fog sor kerülni [ld. Feljegyzés a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletről (16140/14)¹⁴⁷]. Önmagában már abban a tekintetben sem kapott egységes támogatást az Európai Bizottság a Tanács keretei között tárgyalásokat folytató tagállamoktól, hogy az uniós jog rendeleti jogforrásban tartalmazza az általános (a köz- és magánszféra adatkezelési jogviszonyaira egyaránt kiterjedő) adatvédelmi előírásokat a korábbi irányelvi jogforrás helyett, ezért az erről való döntést a Tanács a tárgyalások későbbi szakaszára halasztotta.¹⁴⁸

Noha e kérdés a tárgyalások folyamatában a tagállamok többségi álláspontja alapján a rendeleti jogforrás javára eldőlt¹⁴⁹, a kompromisszum érdekében az is világossá vált, hogy az eredeti bizottsági jogalkotási javaslat számos ponton kiegészítésre kell hogy kerüljön olyan rendelkezésekkel - *rugalmassági klauzulákkal* (a vonatkozó angol terminus az „*opening clause*” vagy „*flexibility clause*”, amelynek magyar megfelelőjeként e fogalom használata tűnik célszerűnek) -, amelyek mind az uniós, mind a tagállami jogalkotónak lehetőséget biztosítanak arra, hogy az általános uniós előírásoktól

¹⁴⁷ <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-16140-2014-INIT/hu/pdf>

¹⁴⁸ <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-16525-2012-REV-1/hu/pdf>

¹⁴⁹ Ld. a 16140/14 sz. tanácsi dokumentum 2. pont: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-16140-2014-INIT/hu/pdf>

egyes esetekben eltérő, más esetekben azokat kiegészítő adatvédelmi szabályokat tartsanak fenn vagy alkossanak meg [vö. pl.: GDPR (8) preambulumbekzdés, 6. cikk (2) és (3) bekezdés, 8. cikk (1) bekezdés, 9. cikk (4) bekezdés, 23. cikk, IX. fejezet].

Ez a több tucat, a GDPR-ba beillesztett rugalmassági klauzula a rendelet érdemi anyagi jogi előírásainak számottevő részét¹⁵⁰ nem pusztán a közszféra által végzett adatkezelésekre korlátozódóan érinti¹⁵¹, azok hatályát és alkalmazását befolyásolja, alapjaiban kérdőjelezve meg az uniós szabályozás - és a jogalkalmazás - egységes érvényesüléséhez fűzött elvárások teljesülését.

2.4. Az Infotv. szerepe a megváltozott szabályozási környezetben

2.4.1. A magyar adatvédelmi szabályozás általános jellemzői

A magyar jogalkotót az Alaptörvény, valamint vállalt nemzetközi jogi kötelezettségei arra kötelezik, hogy a személyes adatok védelméhez fűződő jog mint alapjog érvényesülését minden, a joghatósága alá tartozott jogviszonyban biztosítsa [Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés, VI. cikk (3) bekezdés, Q) cikk (2) bekezdés; az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény 1. és 8. cikk; ET adatvédelmi egyezmény és annak kiegészítő jegyzőkönyve].

Következésképp, a magyar jogrendszerben a személyes adatok védelméhez fűződő jog alapjogi jellegéből fakadóan ezen alapjog érvényesülésének biztosítékaira, a személyes adatok kezelésére vonatkozó feltételrendszerre, az adatkezelőt terhelő kötelezettségek és az érintetteket megillető jogosítványok körére, továbbá az alapjog érvényesülésének ellenőrzésére létrehozott intézmény feladat- és hatáskörére vonatkozó szabályokat törvényi szintű jogszabályok állapítják meg.

¹⁵⁰ A lényegesebb rugalmassági klauzulák felsorolását ld. Paul Voigt - Axel von dem Bussche: The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Practical Guide. Springer International Publishing, 2017. 220-222. o.

¹⁵¹ Uo. 219.

E törvényi szabályozás rendszerét Magyarországnak az Európai Unióhoz való csatlakozását megelőzően, valamint azt követően mindaddig, amíg az uniós adatvédelmi *acquis* jogforrása - az adatvédelmi irányelv és a 2008/977/IB kerethatározat - nem közvetlenül alkalmazandó jogforrási jellegükre tekintettel a tagállami jogalkotót kötelezték és jogosították a belső jogi adatvédelmi normarendszer kialakítására, hagyományosan egy központi, horizontálisan alkalmazandó, azaz minden adatkezelési jogviszony szabályozására kiterjedő - *omnibus* - normatív aktus, továbbá egyes különös adatkezelési jogviszonyok tekintetében alkalmazandó ágazati törvényi szabályok alkották [a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény (a továbbiakban: Avtv.), Infotv. és pl. az egészségügyi és a hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló 1997. évi XLVII. törvény (a továbbiakban: Eüak.)].

Az Európai Unió adatvédelmi reformjának keretei között elfogadott jogi aktusoknak a reformot megelőzőhöz képest eltérő jogforrási jellegéből fakadóan a magyar jogalkotó ezt a belső normarendszert nem tarthatta fenn. Míg az Avtv. és az Infotv. mind az adatvédelmi irányelv, mind a 2008/977/IB kerethatározat által támasztott jogharmonizációs kötelezettségnek az Avtv., ill. az Infotv. normarendszerén belül tett eleget, a GDPR közvetlenül hatályosuló normatív előírásaira tekintettel a magyar szabályozási környezet felülvizsgálata vált szükségessé.

Ezen felülvizsgálat során a jogalkotónak a magyar szabályozási környezetet - az előzőekben jelzett alkotmányossági és nemzetközi jogi keretek figyelembevételével - oly módon kellett kialakítania, hogy az az alábbi követelményeket teljesítse:

1. a GDPR által kimerítően szabályozott tárgykörök deregulációja a rendelet hatálya alá tartozó jogviszonyokban;
2. a GDPR közvetlen alkalmazhatóságához feltétlenül szükséges rendelkezések szabályozása;
3. a bünyügyi irányelv rendelkezéseinek a magyar jogba történő átültetése, jogintézményeinek a belső jogban történő teljes körű szabályozása;
4. az uniós jog hatályán kívüli, a magyar joghatóság alá tartozó adatkezelési jogviszonyok feltételrendszerének biztosítása;

5. az uniós jog által lehetővé tett, a GDPR-t és a bünygyi irányelvet kiegészítő, az alkotmányossági és a nemzetközi jogi követelményekből fakadó rendelkezések szabályozása;
6. az adatkezelési jogviszonyokat szabályozó különös - ágazati - normatív előírásoknak a GDPR és a bünygyi irányelv rendelkezéseivel való összhangjának a biztosítása.

Az Országgyűlés az 1-5. pontban meghatározott szabályozási szükségletre az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvénynek az Európai Unió adatvédelmi reformjával összefüggő módosításáról, valamint más kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2018. évi XXXVIII. törvény (a továbbiakban: Módtv.) megalkotásával reagált. A Módtv. 2018. július 26-án - a GDPR alkalmazandóvá válását több mint két hónappal követően - lépett hatályba, rendelkezéseinek túlnyomó többsége az Infotv. előírásait - az alábbiakban részletezettek szerint - módosította.

A különös adatkezelési jogviszonyok felülvizsgálatára és az azokat szabályozó normatív aktusok átfogó módosítására az Országgyűlés 2018. évi tavaszi ülészakájának lezárásáig nem került sor.

2.4.2. A GDPR végrehajtása

A GDPR szabályainak - közvetlen hatályosuló és alkalmazandó jellegük folytán - a belső jogban történő megismétlésére, a rendelet által kimerítően szabályozott tárgykörökre vonatkozó előírások belső jogi szabályozására a tagállami jogalkotónak nincs lehetősége. Erre figyelemmel az Infotv. *omnibus* jellege fenntarthatatlanná vált.

A Módtv. ezért oly módon módosította az Infotv. hatályát megállapító rendelkezéseit, hogy azok a GDPR hatálya alá tartozó adatkezelési jogviszonyok vonatkozásában nem az Infotv. normatartalmának teljességét, csupán egyes, taxatív módon meghatározott előírásait rendelik a GDPR szabályai mellett, azok kiegészítéseként alkalmazni [Infotv. 2. § (2) bekezdés, 77/A. §].

Ezen előírásokkal kapcsolatban az alábbiak rögzítése szükséges.

Figyelemmel arra, hogy az Infotv. a személyes adatok védelméhez fűződő alapjog mellett az Alaptörvény VI. cikk (3) bekezdésében szabályozott másik alapjog, a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez fűződő jog (információszabadság) érvényesülését biztosító törvényi rendelkezéseket is megállapítja, e rendelkezések alkalmazását a GDPR előírásaiból fakadóan is (GDPR 85. és 86. cikk), az annak hatálya alá tartozó jogviszonyok tekintetében is biztosítani kellett (Infotv. 3. § egyes rendelkezései, Infotv. III. és IV. fejezet, 1. melléklet).

Ugyancsak a GDPR végrehajtásához mellőzhetetlennek tekinthetők az Infotv. azon rendelkezései, amelyek az adatvédelmi felügyeleti hatóságok létrehozására, azok függetlensége garanciáinak biztosítására, feladat- és hatásköre ellátásának (elsősorban eljárásjogi) kereteire vonatkozó előírásokat, továbbá az érintettet megillető bírósági jogorvoslathoz fűződő jog érvényesítésének biztosítékait tartalmazzák (GDPR VI-VIII. fejezet; ill. Infotv. 23. §, V. fejezet és a VI. fejezet egyes rendelkezései).

Jogalkotási kötelezettség terheli továbbá a magyar jogalkotót azzal kapcsolatban is, hogy a bíróságok által „igazságügyi feladataik ellátása során végzett adatkezelési műveletek felügyeletére” vonatkozó mechanizmust létrehozza, tekintettel arra, hogy ezen felügyelet tekintetében a GDPR (és a bűnügyi irányelv) kizárja az adatvédelmi felügyeleti hatóságok kompetenciáját, ugyanakkor e tevékenységekre a GDPR anyagi jogi szabályai alkalmazandóak [GDPR (20) preambulumbekkezdés, 55. cikk (3) bekezdés; bűnügyi irányelv (80) preambulumbekkezdés, 45. cikk (3) bekezdés]. A Módtv. azt a megoldást választotta ezen szabályozási kötelezettség kezelésére, hogy egy önálló, az érintett adatkezelési műveletekhez kapcsolódó jogintézményt - az ún. adatvédelmi kifogást - hozott létre, és az annak elintézésére vonatkozó eljárásjogi rendelkezéseket az Infotv. külön fejezetében szabályozta (Infotv. VI/A. fejezet).

Az előzőekben bemutatott, a rendelet végrehajtását célzó jogalkotási lépések mellett a Módtv. több ponton élt azon mozgástérrel, amelyet a GDPR maga biztosít a tagállami jogalkotó számára. E mozgástér keretei között mindenekelett - az alapvető jogok jogalkotói intézkedéssel történő korlátozására vonatkozó alkotmányossági követelményekkel összhang-

ban - a jogalkotónak címezve meghatározta a magyar adatvédelmi jogi dogmatika szerinti, jogszabályban elrendelt, ún. kötelező adatkezelések tekintetében az adatkezelési jogviszonyokat szabályozó normatív előírások minimumkövetelményeit [GDPR 6. cikk (1) bekezdés c) és e) pont, (2) és (3) bekezdés; Infotv. 5. § (3) és (5) bekezdés].

Itt emelendő ki továbbá az is, hogy a Módtv. fenntartotta az Infotv. korábbi szabályozási megközelítését, így az a bűnügyi személyes adatok kezelésére vonatkozóan főszabály szerint továbbra is a különleges adatok kezelésének feltételeire vonatkozó szabályokat rendeli alkalmazni [Infotv. 5. § (7) bekezdés]. Ennek indoka, hogy noha az általános adatvédelmi rendelet a „büntetőjogi felelősség megállapítására vonatkozó határozatokra és a bűncselekményekre vonatkozó személyes adatokat” (GDPR 10. cikk) nem a „személyes adatok különleges kategóriáiba” (GDPR 9. cikk) tartozó személyes adatként szabályozza, azok kezelése tekintetében „megfelelő garanciákat nyújtó” tagállami jogi előírások megalkotását írja elő feltételként. Ezen garanciák jellegét és tartalmát azonban a GDPR maga nem határozza meg, így azt az Infotv. - összhangban az ET adatvédelmi egyezmény 6. cikkében meghatározottakkal - lényegét tekintve az adatvédelmi reformot megelőző szabályozással megegyező tartalommal rendezi.

2.4.3. A bűnügyi irányelv átültetése

Az előzőekben bemutatottak szerint az Európai Unió adatvédelmi reformját megelőzően az Infotv. - az uniós jogtól eltérően - kódex jelleggel szabályozta a Magyarország joghatósága alá tartozó adatkezelési műveletekre vonatkozó általános előírásokat, rendelkezései így nemcsak az adatvédelmi irányelvnek, hanem a 2008/977/IB kerethatározatnak való megfelelést is szolgálták.

Noha a bűnügyi irányelv struktúrája, fogalommeghatározásainak, jogintézményeinek többsége a GDPR-ral tartalmilag, sőt, szövegszerűen is megegyezik, a GDPR-ral ellentétben a bűnügyi irányelv a belső jogban - az uniós bírói gyakorlatban megállapított különös feltételek fennállását kivéve - nem hatályosul, és nem alkalmazandó közvetlenül a belső jogban. Ennek következtében a magyar jogalkotót a bűnügyi irányelv tekintetében terhelő jogharmonizációs kötelezettség arra kötelezi, hogy ezen jo-

gintézmények és fogalommeghatározások teljes körét a belső jog részévé tegye, azokat az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdéséből fakadóan törvényi szinten szabályozza.

A tagállami jogalkotó ugyanakkor jelentős mozgástérrel rendelkezik a bünygyi irányelv átültetése tekintetében. Ezen mozgástér egyrészt lehetővé teszi, hogy az irányelvi rendelkezéseket akár egy központi normában szabályozza a hatálya alá tartozó minden adatkezelési jogviszonyra alkalmazandóan, akár az ágazati szabályozásban külön-külön is rendezze, másrészt az irányelv minimumharmonizációs jellege azt is lehetővé teszi, hogy az irányelv rendelkezéseiben „megállapítottnál magasabb védelmi szintet biztosító garanciákról” rendelkezzen [bünygyi irányelv 1. cikk (3) bekezdés].

Tekintettel arra, hogy a jogharmonizációs kötelezettség jellege a 2008/977/IB kerethatározathoz képest a bünygyi irányelv elfogadásával sem változott, a Módtv. fenntartotta a korábbi szabályozási megközelítést, és a bünygyi irányelv rendelkezéseit az Infotv.-be illesztette, a bünygyi irányelv hatálya alá tartozó adatkezelési műveletek - az Infotv. fogalomrendszerében bünygydözési célú adatkezelések (Infotv. 3. § 10a. pont) - vonatkozásában továbbra is az Infotv. előírásainak alkalmazását rendelte el [Infotv. 2. § (3) bekezdés]. Az irányelv minimumharmonizációs jellege által biztosított mozgástérrel élve pedig az adatvédelmi reformot megelőző, az irányelvhez képest egyes jogintézmények tekintetében szigorúbb feltételrendszert megállapító, „magasabb védelmi szintet biztosító garanciákat” is fenntartotta [ld. pl. a bünygyi személyes adatok kezelése vonatkozásában az Infotv. 5. § (7) bekezdését].

Az Infotv. tehát a bünygyi irányelv jogintézményeinek teljes körét szabályozza, az irányelv hatálya alá tartozó adatkezelési jogviszonyok tekintetében - a korábbi szabályozási koncepcióval egyező módon - *lex generalis*ként alkalmazandó, mely normák mellett természetesen e jogterületen a különös adatkezelési jogviszonyokat szabályozó törvényi rendelkezések szabályozása is érvényesül. Ezen általános szabályozási igénnyel fellépve az Infotv. arra törekszik, hogy az adatkezelési jogviszonyok tekintetében az - ágazati szabályozás eltérést megállapító rendelkezésének hiányában - alkalmazandó rendelkezések lehető legteljesebb körét megállapítsa. E törekvésből fakadóan és a korábbi jogalkotási-jogalkalmazási tapasztala-

tokon alapulva az Infotv. még a korábbi szabályozáshoz képest is teljesebb mértékben biztosít háttérszabályokat, így pl. meghatározza az adatkezelés szükségessége időszakos felülvizsgálatának rendszerességét [bűnügyi irányelv 5. cikk; Infotv. 5. § (5) bekezdés], az érintettet megillető jogok korlátozhatóságának részletes feltételeit és az azokat megalapozó indokokat [bűnügyi irányelv 13. cikk (3) bekezdés, 15. cikk (1) bekezdés, 16. cikk (6) bekezdés; Infotv. 16. § (3) bekezdés, 21. § (3) bekezdés].

2.4.4. Az uniós jog által nem rendezett jogviszonyok szabályozása

Az előzőekben bemutatottak szerint az uniós adatvédelmi előírások egyrészt az alapítószerződésekkel nem érintett - így a tagállamok kizárólagos joghatósága alatt maradó - szabályozási tárgykörök révén, másrészt az adatvédelmi reform keretei között elfogadott jogi aktusok önkorlátozásából következően egyes személyesadat-kezeléssel járó jogviszonyok vonatkozásában nem alkalmazhatóak. Ezen tárgykörök vonatkozásában a magyar jogalkotó szabályozási hatásköre és az Alaptörvényből fakadó szabályozási kötelezettsége fennmaradt.

A Módtv. egyrészt abból a megfontolásból, hogy az Infotv. kódexjellegét a megváltozott szabályozási környezetben is megőrizze, valamint a Magyarország külső és belső biztonságához kapcsolódó adatkezelési jogviszonyok azonos jellemzőire (pl. törvényi szinten részletesen szabályozott, közhatalmi szervek által folytatott, alapvető jogok korlátozásával járó tevékenységek) tekintettel a nemzetbiztonsági célú adatkezelések (Infotv. 3. § 10b. pont), valamint a honvédelmi célú adatkezelések (Infotv. 3. § 10b. pont) mint az uniós jog hatályán kívül eső tevékenységek [GDPR 2. cikk (2) bekezdés *a*) pont; bűnügyi irányelv 2. cikk (3) bekezdés *a*) pont] körébe tartozó jogviszonyokra is - főszabály szerint - a bűnüldözési célú adatkezelésekre vonatkozó szabályösszességet, azaz az Infotv. előírásainak teljességét rendelte el alkalmazni [Infotv. 2. § (3) bekezdés].

Ezen szabályozási megoldásból fakadóan az Infotv. minden olyan előírásnál kifejezetten jelöli a rendelkezés - az általánostól eltérő - tárgyi hatályát, amelyek tekintetében ezen egységes megközelítés nem valósul meg azért, mert az adott előírás kizárólag valamely adatkezelési jogviszonytípus tekintetében fennálló szabályozási szükséglet kielégítését szolgálja [pl. Infotv. 7. §, 10. § (2) bekezdés, ill. 25/E. § (4) bekezdés, 25/J. § (9) bekezdés stb.].

Az előzőekben jelzettek szerint az uniós jogalkotó az uniós adatvédelmi reformot követően is fenntartotta azt a megközelítést, amely azon *nem* automatizált eszközzel végzett adatkezelési műveletek tekintetében, amelyek tárgya olyan személyes adat, amely *nem* képezi valamely nyilvántartási rendszer részét és amelyet *nem* kívánnak nyilvántartási rendszer részévé tenni, kizárja az uniós jogi aktusok alkalmazását [GDPR 2. cikk (1) bekezdés; bűnügyi irányelv 2. cikk (2) bekezdés].

Magyarország azonban az ET adatvédelmi egyezmény kötelező hatályának elismerésekor élt az egyezmény által biztosított lehetőséggel, és egyoldalú nemzetközi jogi aktusnak minősülő nyilatkozatban vállalt kötelezettséget arra, hogy a személyes adatok nem gépi eszközökkel feldolgozott állományaira is alkalmazza az ET adatvédelmi egyezmény rendelkezéseit (1998. évi VI. törvény 3. §). Ezen kötelezettségvállalással összhangban a magyar jogalkotó mind az Avtv., mind - a Módtv. hatálybalépésének időpontjáig - az Infotv. tárgyi hatályát generálisan és horizontálisan az automatizált eszközzel, valamint a manuális módon végzett adatkezelési műveletekre is kiterjedően állapította meg [ld.: az Avtv. 2011. december 31-én hatályos szövegének 1/A. § (2) bekezdése, az Infotv. 2018. július 25-én hatályos szövegének 2. § (2) bekezdése].

Az uniós adatvédelmi *acquis* jogforrasi jellegének - és az Infotv. hatályának ebből fakadó - változása azonban ezen adatkezelési műveletek tekintetében változtatást tett szükségessé. A Módtv. arra figyelemmel, hogy az uniós jog által szabályozott és szabályozni mellőzött adatkezelési jogviszonyok közötti különbségtétel alapja pusztán az adatkezelési műveletek végzésének módja, módszere - amely szempontnak az érintett alapjog vonatkozásában fennálló érintettsége megalapozottan vonható kétségbe -, utóbbi jogviszonyok tekintetében is alkalmazandóvá tette az automatizált eszközzel végzett adatkezelési műveletekre vonatkozó uniós jogi és belső jogi normarendszereket.

Ezen koncepciónak megfelelően tehát az Infotv. fenntartja a korábbi szabályozási megközelítést, és - az automatizált és a manuális adatkezelési műveletek megkülönböztetése nélkül - a bűnüldözési célú, a nemzetbiztonsági célú és a honvédelmi célú adatkezelési műveletek teljes körére rendeli alkalmazni az Infotv. előírásait [Infotv. 2. § (3) bekezdés]. Minden

további adatkezelési művelet vonatkozásában - amelyek az adatkezelés módján kívüli jellegzetességeik alapján a GDPR hatálya alá tartoznának, de amelyekre a rendelet hatálya a 2. cikk (1) bekezdés alapján nem terjed ki - pedig az Infotv. ex lege a GDPR anyagi jogi előírásait rendeli el alkalmazni [Infotv. 2. § (4) bekezdés]. Ezen szabályozási megoldás a magyar joghatóság alá tartozó jogalkalmazók részére az uniós és nemzetközi jogi adottságok által lehetővé tett keretek között egységes adatvédelmi előírások érvényesülését teszi lehetővé az adatkezelési műveletek vonatkozásában, függetlenül attól, hogy az adatkezelési műveleteket az adatkezelők és az adatfeldolgozók milyen eszközzel, módszerrel végzik.

Végül, az uniós jogalkotó által nem szabályozott jogviszonyok vonatkozásában szabályozási nívumként emelendők ki a Módtv. azon rendelkezései, amelyek a személyes adatoknak az érintett halálát követő sorsának rendezésére biztosítanak jogi eszközöket az érintett és az érintett közeli hozzátartozói részére. Tekintettel arra, hogy az érintett halálával jogalanyisága is megszűnik, értelemszerűen a halál időpontjától adatkezelési jogviszonyok alanya sem lehet. Így maga az általános rendelet hatálya sem terjed ki az elhunytak személyes adatai sorsának szabályozására, de kifejezetten jelzi ezzel kapcsolatban a tagállami jogalkotó szabályozási mozgásterét [GDPR (27) preambulumbekkezdés]. E szabályozási mozgásterét a magyar jogalkotó, a magyar jogalkalmazói gyakorlat által jelzett szabályozási szükségletre [a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság ajánlása az online adatok halál utáni sorsáról¹⁵²] is figyelemmel kihasználta, sajátos, a magyar jogban mindeddig nem létező jogintézményeket megalkotva, amelyek gyakorlati alkalmazásával kapcsolatos tapasztalatok azonban értelemszerűen még nem állnak rendelkezésre (Infotv. 25. §).

¹⁵² https://www.naih.hu/files/Ajanlas_online-adatok-halal-utani-sorsarol.pdf

Felhasznált irodalom:

European Union Agency for Fundamental Rights:

Handbook on European data protection law - 2018 edition. Publications Office of the European Union Luxembourg, 2018.

Orla Lynskey:

The Foundations of EU Data Protection Law. Oxford University Press, Oxford, 2014.

Alexander Roßnagel - Maxi Nebel:

Die Neue Datenschutz-Grundverordnung – Ist das Datenschutzrecht nun für heutige Herausforderungen gerüstet? Fraunhofer-Institut für System- und Innovationsforschung ISI, 2016. [hozzáférés időpontja: 2018. 08. 10.].

https://www.forum-privatheit.de/forum-privatheit-de/publikationen-und-downloads/veroeffentlichungen-des-forums/positionspapiere-policy-paper/PolicyPaper-5-Die-neue-DSGVO_1.-Auflage_Mai_2016.pdf

John Tomaszewski:

“Opening Clauses” and the GDPR – It Might Not Be As Easy As We Thought; 2017. 07. 03. [hozzáférés időpontja: 2018. 08. 09.].

<http://www.globalprivacywatch.com/2017/07/opening-clauses-and-the-gdpr-it-might-not-be-as-easy-as-we-thought/>

Paul Voigt - Axel von dem Bussche: The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Practical Guide. Springer International Publishing, 2017.

4. A NAIH felhívására beérkezett - az információs jogokkal kapcsolatos – tudományos pályaművek nyertes alkotásai

A Hatóság 2020. júniusában egy pályázati felhívást tett közzé diákok számára információs jogokkal kapcsolatos tudományos pályaművek beadására.

„A személyes adatok védelméhez és a közérdekű adatok nyilvánosságához való jogok – összefoglaló néven: információs jogok – története Magyarországon a rendszerváltoztatáshoz kötődik, hiszen 1989-ben alkotmányos alapjogokként ekkor kerültek be először nevesítve a magyar Alkotmányba (és ezt a védelmet ismételte meg 2011-ben az új Alaptörvény is). Az első átfogó törvényi szabályozás 1992-re datálódik, míg az új törvény 2011-ben szabta újra a keretrendszert - amit az adatvédelem területén a 2016-ban megszületett új uniós adatvédelmi rendelet, a GDPR jelentősen átformált.

Az információs jogok intézményi szintű védelmét a gyakorlatban 1995-től az adatvédelmi biztos, 2011-től a NAIH látja el.

Számos évfordulót ünneplünk tehát – és a közös ünnepléshez lehetőséget szeretnénk nyújtani a diákok számára is, hogy saját generációjuk nézőpontjából kifejtsék egyéni véleményüket a mindannyiunk életében nagy szerepet játszó információs jogokról: hogyan látja a magánélet védelmének és a közérdek nyilvánosságának kérdéseit egy általános iskolai, egy középiskolai és egy felsőoktatásban tanuló diák?”

Ebben a fejezetben a két nyertes pályamű kerül bemutatásra.

Név: Halmai Márton

Iskola: Székesfehérvári Teleki Blanka Gimnázium és Általános Iskola

Kategória: középiskola

A magánélet védelmének kérdései az adatvédelem területén egy középiskolás diák szemszögéből

Tagadhatatlan, hogy az internet manapság jelen van a felnőttek és a gyerekek életében egyaránt. A magánélet védelme többféle egymástól eltérő adat védelme: a személyes adatok, a családi adatok és titkaink védelme. Ezek megvédéséhez hozzájárul a biztonságos nethasználat is. Nem minden gyermek képes tudatosan és okosan vigyázni a személyes adataira az interneten. Minket gyerekeket rengeteg online helyen fenyeget veszély. Bízom benne, hogy a most következő, általam összeválogatott példák rávilágítanak az én generációmban előforduló veszélyekre és kockázatokra.

Népszerű telefonos játékok és veszélyeik

A ma leginkább népszerű telefonos játékokból én kettőt ismertetek azok közül, amelyekkel játszani szoktam.

Clash Royale

Mint a legtöbb játékban, a Clash Royale nevű online stratégiai játékban (1. számú melléklet mutatja, hogy néz ki) is leselkedhetnek veszélyek a gyerekekre.

A játék lényege az, hogy csatázunk és a cél az ellenfél tornyának lerombolása. A megnyert csatáért 28-30 kupa jár. Minél több kupát kapunk, annál nagyobb arénába kerülünk. Vesztésnél pedig 20-25 kupa megy el tőlünk. A győzelmek jutalma a kupákon felül még egy láda, ez többféle lehet: silver, golden, giant, magical, super magical és legendary nevezetű. Egyszerre maximum 4 darab ládánk lehet, ezekből pedig kártyákat lehet nyitni. A csatasorban maximum 8 kártyát használhatunk saját választásunk szerint. Mindegyik kártyát a csatában egy bizonyos mennyiségű elixírért lehet lerakni. Az elixír folyamatosan termelődik. Összesen 99 kártya van bent a

játékban, ezekből alakíthatjuk ki a 8 csatázó kártyánkat. Egy csata 3 percig tart, ha hosszabbítás van, akkor ehhez hozzájön még 1,5 percnyi idő.

A játékon belül csoportokhoz lehet csatlakozni. Itt kezdődnek a veszélyek. A clan-ban, vagyis a csoportban – ami maximum 50 főt tartalmazhat – üzeneteket válthatnak a tagok egymással, és ezeket az üzeneteket a csapat minden tagja látja. Az üzeneteknél meg van jelölve, hogy melyik játékos melyik üzenetet írta. Nekem is van egy ilyen csoportom, aminek én vagyok a vezetője (leader). Csoportvezetőként ez igen nagy felelősséget igényel és „le szoktam állítani” a személyes adatok után érdeklődő játékosokat. Én nem igazi névvel regisztráltam, szóval engem a csoportomban egy gyümölcs névén ismernek csak. De vannak olyan társaim, akik a teljes nevükkel, vagy a keresztnévükkel vannak jelen a csoportban. Történt már olyan eset, hogy clan chat-ben az egyik játékos a másiktól próbálta megtudakolni az igazi nevét és életkorát, valamint, hogy melyik városban él, melyik iskolában tanul és fent van-e a Facebook-on. Határozottan megkértem, hogy az ilyen irányú kérdéseket mellőzze, ezután pedig ez a tag önként el is hagyta a clan-omat. Ha valaki a saját nevével van regisztrálva a játékban, el sem kell kérniük a többieknek, hanem rákereshetnek interneten az adott névre és már tudják is, hogy hol él, hogy néz ki és hány éves a játékos. Ha egy clan-ban az adott clan közösségének van Facebook csoportja, és én oda belépnék, akkor az előbb felsorolt dolgok hatványozottan jelentkeznének. Ezért kell elővigyázatosan viselkedni és minimális adatokkal részt venni a játékban.

Brawl Stars

Ezt a játékot (2. számú melléklet) ugyanaz a Supercell nevű cég fejlesztette, mint a Clash Royale-t. A játék egyik verziójában gólt kell rúgni az ellenfél csapatának. A nyert meccsekért itt is kupákat kapunk. A győztes meccs jutalma itt azonban nem láda, hanem 10-80 token. Ha összegyűlik 100 darab token, akkor nyithatunk egy ládát. Ebből a 30 karakter valamelyikét nyithatjuk ki, vagy az egyik meglévő karakterre power pointot, amiből ha összegyűlik egy bizonyos mennyiség, fejleszthetjük a karaktert. A legnagyobb szint, amit egy kártya elérhet, az a 10-es szint.

Itt is az eredeti nevünk megadása, és a clubokba való belépés jelenti a veszélyt. Én is tagja vagyok egy ilyen csoportnak. Itt maximum 100 játékos lehet egy clubban tag. Ahol én vagyok, abban a csoportban szerencsére

nem fordult még elő személyes adatkérés. Az egyik barátomnak viszont van egy saját clubja és ott rendszeresen mennek az egymás személyes adatai iránt érdeklődő kérések, sőt, ott is szép számmal vannak a vezeték és keresztnévüket megadó játékosok. Az egyik Clash Royal-beli csoporttársam, aki a Brawl Stars-sal is aktívan játszik, a Clash Royal clan chat felületén kért tőlünk tanácsot, mert a Brawl Stars-on belül a csoportjában megfenyegették. Mint minden játékban, ebben a játékban is lényeges, hogy ne adjuk ki magunkat, ha pedig a személyes adatainkat akarják megszerezni, akkor jobb, ha kilépünk az adott csoportból és máshova csatlakozunk, vagy pedig club nélkül játszunk tovább.

Számítógépes játékok és veszélyforrások

A telefonra letölthető játékok mellett a számítógépes videójátékok is népszerűek. Én három fajtára térnék ki bővebben, kettő olyanra amivel én is játszom, és egy olyanra, amit csak youtube videókban láttam, de még nem játszottam vele.

Fortnite

A Fortnite-ban (3. számú melléklet) több veszély is leselkedik a gyanútlan felhasználóra, ha nem elég körültekintő. Ennek a játéknak az a lényege, hogy 100 online játékost ledobnak egy szigetre. Ekkor még semmijük sincs, viszont landolás utána fegyverekhez és egyéb eszközökhöz juthatnak. Közben a vihar egyre kisebb területre szorítja a játékosokat, és csak 1 ember nyerhet a 100-ból. Ha a másik 99 ember meghalt, és én egyedül maradtam a szigeten, akkor megnyertem a játékot.

Más játékmódok is vannak, duo (kapok 1 társat) vagy squad (kapok 3 társat) módok, ilyenkor 50, vagy 25 csapat harcol egymással.

A játékban az a kockázatos rész, hogy meccs közben be lehet kapcsolni a mikrofont. Ha a vadidegen csapattársam is bekapcsolja az ő mikrofonját, akkor tudok vele beszélni. A hangomból le tudja szűrni az illető, hogy én egy tizenéves gyerek vagyok. Extrém példa, de akár az általam kimondott szavakat felvéve összeállítható lehet egy sértő, veszélyes, vagy fenyegető szöveg létrehozása is. Megpróbálhatják itt is elkérni a személyes adataimat, ezért itt is hangsúlyt kell fektetni az adataim védelmére. De ha már alából a saját nevemmel vagyok bejelentkezve a játékba, akkor a nevemet el sem

kell kérni. Ezen kívül az ismeretlen emberek barátfelkérését küldhetnek nekem, ha ismerik a játékbeli nevemet. Ha azt esetleg elfogadom, meg tudnak hívni party-ba. A party-n belül pedig már írhatunk is egymásnak, teljesen úgy, mintha a Messenger-t használnánk és valós ismerősök lennénk.

Bedwars

A Bedwars (4. számú melléklet) is egy közkedvelt videójáték. Ez a játék a minecraft-on belül található. Itt a világ kockákból áll. A feladat lényege az, hogy megvédjem a saját ágyam attól, hogy kiüssék, az én célom viszont az, hogy kiússem az ellenségét. Minden csapat egy-egy szigeten tanyázik, ahol mindegyiknek a saját ágya található. Van a szigeteken még egy vasgenerátor. A vasakat pedig be lehet váltani építőanyagra, és így át lehet menni az ellenséges szigetekre.

A veszélyt itt a chatelés jelenti. A játék folyamán, sőt már a várakozószobában, de még a pályaválasztó-szobában is lehet idegen embereknek írogatni. Itt is előfordul, hogy írogatás közben a személyes adatainkra kíváncsiak a többiek. Tőlem is kérdezték már a valódi nevemet, melyik városban élek és hány éves vagyok, mit csinálok szabadidőmben. Én egyszerűen figyelmen kívül hagytam és nem válaszoltam az ilyen jellegű kérdésekre. Olyan nevet választottam magamnak a regisztrációkor a játékban, amiből nem lehet következtetni a nememre, koromra. Szerencsére itt nagyon-nagyon kevés az olyan ember, aki a saját igazi nevével regisztrált. A legnagyobb veszély viszont még hátra van. Rengeteg olyan fiatal van, aki konkrétan társkeresőnek használja ezt a játékot. Szinte minden 10. percben látok olyan üzeneteket, hogy lesz-e valaki a csajom/barátom. A legszomorúbb viszont az, hogy van, aki visszaír, hogy ő szeretne lenni, és még a lakcímüket, email címüket, telefonszámukat is megadják egymásnak. Egymásnak idegen fiatalok (ha egyáltalán fiatalok) randikat szerveznek le a játék közben.

Valorant

A Valorant (5. számú melléklet mutatja) a harmadik játék, amivel szintén sok kortársam játszik.

Ez egy csapatalapú, 5 az 5 elleni, taktikai, lövöldözős játék, és különböző karakterek között lehet válogatni, hogy melyikkel szeretnénk belépni egy meccsbe. Vannak sima, tét nélküli meccsek, és vannak rangra menő meccsek. Ha összegyűlik egy bizonyos mennyiségű medálunk, megkapjuk a következő rangot. Az egyik csapat a terroristák csapata, nekik az a feladatuk, hogy a két kinevezett hely egyikére lerakják a bombát és megvédjék a terroristaelhárítóktól.

A másik csapat a terroristaelhárítók csapata, nekik pedig az a feladatuk, hogy megelőzzék a bomba lehelyezését, vagy ha már lehelyezték a terroristák, akkor hatástalanítsák.

Adataink védelme szempontjából a veszély forrása itt nem más, mint, hogy meccs közben mikrofonon keresztül tudunk beszélni nemcsak a saját, hanem az ellenfél csapatával is. Ők a menet közben elkérhetik a személyes adatainkat, de ha saját, igazi névvel regisztráltunk, akkor már a város, amiben élünk és az életkorunk fogja őket érdekelni. Az általunk kimondott szavakat felvéve pedig összeállíthatnak egy olyan beszédet, ami sértő, veszélyes, vagy fenyegetést takar. Ha nincs mikrofonunk, meccs közben még mindig tudunk a chatre írni. Be lehet állítani, hogy csak a csapattársak vagy az összes ember a meccsben lássa azt, amit írtunk. Ezáltal csökkenthetjük a veszélyforrásokat is.

A közösségi oldalak és üzenetküldős felületek

A velem egykorúak közül sokan használnak közösségi médiákat és üzenetküldős felületeket. Én csak a Facebook-ot, Messenger-t és a Viber-t használom. Például Facebook-on többféle veszély les a gyerekekre. Bizonyos élekor alatt nem is lehet használni, de a fiatalabb gyerekek nem törődnek velem, kamu születési dátumot állítanak be, és nyugodtan használják. Sokan nem is tudják, hogy a Facebook-on belül vannak speciális adatvédelmi beállítások. Én például nem nyilvánosra tettem a profilomat, és beállítottam,

hogy csak ismerősnek az ismerőse jelölhessen ismerősnek. Továbbá én nem adtam meg magamról arcképet, egy játékból vett karakter a profilképem. Fontos a tudatosság és a kellő körültekintés is. Át kellett gondolnom, mely adataimat, képeimet célszerű elrejteti a nem ismerőseim előtt. El kellett döntenem, hogy kinek és mennyire engedek betekintést az én magánéletembe, ezért választottam a nem nyilvános profilt. Nagyon fontos tudni arról is, hogy amit feltöltünk az internetre, az digitális lábnyomunkként lesz jelen az interneten. Hiába törölöm le a Facebook-posztom, képem, az továbbra is meglehetősen máshol, ha már valaki letöltötte, lefotózta. A barátaim között hatalmas az eltérés a Facebook használatnál. Egyik osztálytársamnak teljesen nyilvános a profilja, az ő saját arca szerepel a profilképén, megadta az iskoláját, városát és életkorát is. A másik osztálytársamnál már a név sem stimmel. Profilképnek ő egy mesefigurát állított be.

A digitális lábnyom

Már gyerekként is érdekes és hasznos utánanézni annak, hogy mik a mi digitális lábnyomaink. Erről egy sima Google kereséssel meg tudunk bizonyosodni. Én ezt meg is tettem már: megtaláltam magam, mint az Én mesém pályázat egyik nyertese (mesem.hu), ott vagyok az MLSZ adatbankban névvel, fényképpel, születési idővel, aktuális csapatnévvel, adatokkal a focimeccseimről, gólok, gólpaszok, sárgalapok (adatbank.mlsz.hu), ezenkívül a keresés kiadta eredményként a Facebook-omat, valamint a jegkórongakademia.hu honlapon is megtalálható vagyok az adataimmal.

A kamu e-mailek és weboldalak

Hamis e-mailek, adathalászat

Egyik családtagom nem is olyan régen kapott a Nemzeti Adó- és Vámhivaltól egy e-mailt. (6. melléklet) Az elején nem gyanakodott, mert az e-mailben látható volt a színes címer és a NAV-os fejléc. Viszont az e-mail szövege már gyanakvásra adott okot, ugyanis rossz magyarsággal, több helyesírási hibával és tegező formában tájékoztatták a címzettet, hogy adóvisszatérítést kapott, és az e-mailben szereplő linkre kattintva adja meg a bankkártyaadatát és utalják neki majd a pénzt. Ha a családtagom

ezt megtette volna, nemhogy pénzt nem kapott volna, hanem levették volna az összes pénzt a bankszámlájáról. Szerencsére felismerte az e-mail adathalász jellegét. A feladó pontos elnevezése sem a NAV volt.

Egy másik hasonló példa, amikor egy közeli ismerősöm kapott a Telekomtól egy számlát e-mailben, amiben azt írták, hogy 800 forinttal el van maradva, és mielőbb rendezze a tartozását. Itt az volt a szerencse, hogy az ismerősömnek sohasem volt Telekom előfizetése. Ez is segített felismerni az adathalász levél jellegét.

Ezt a két esetet azért említem, mert a környezetünkben előforduló, ha nem is közvetlenül őket érintő esetekből is tudnak tanulni a fiatalok.

Hamis weboldalak és adathalászat

A hamis weboldalak szintén adatvédelmi, és pénzügyi kockázatokat rejtenek magukban, nemcsak a gyerekek, hanem a felnőttek felé is. Az általam hozott két példát a Facebook dobta fel hirdetésként, mintha az index.hu vagy cosmopolitan.hu oldalak lettek volna. Aki rákattintott ezekre, a két említett népszerű oldalhoz kísértetiesen hasonló weboldalon találta magát (7. számú melléklet és 8. számú melléklet). A hamis index oldalon bankkártya adatokért cserébe 1 euróért ajánlottak Samsung telefont, a hamis cosmopolitan oldalon pedig egy szuper fogyasztókészítményt reklámoztak, amit meg lehetett rendelni. Mindkét holnap internetcíme teljesen más volt, az index.hu helyett appliancespace.com, a cosmopolitan.hu helyett pedig amountributed.hu cím volt látható.

Miért és kinek kell a személyes adataimat megadni, ha a felnőttek sem tudnak választ adni rá?

Idén nyáron a szüleimmel Portugáliába repültünk, a repülőről a leszállás megkezdésekor kaptunk egy papírt. Ezt ki kellett tölteni a nevünkkel, születési évünkkel és további személyes adatokkal. Nekem is ki kellett egyet tölteni. A steward, aki adta a nyomtatványt, semmiféle információval nem tudott szolgálni arról, hogy kik kezelik majd ezeket az adatainkat, meddig őrzik meg őket és milyen céllal.

Jelszavaink

Kiemelt szerepe van a személyes adatok védelmében a jelszónak. Magyarországon a javaslat a 12 betűs jelszó, az FBI viszont legalább 15 karakteres jelszót javasol. A kis- és nagybetűk variálása nem feltétlenül erősíti a jelszót, a jelszó erősségét a hosszúsága határozza meg. Ezt is rendkívül kevesen tudják. Minden fiókhhoz, (például Facebook, gmail, játékok) ajánlott más jelszót adni.

Jeles napok az adatvédelem területén

A személyes adatok védelmére három különleges napot is meg lehet említeni. A biztonságos internet napját 2004 óta minden év második hónapjának második hetének második napján tartják. A jelszó világnapja minden évben május első csütörtökére esik. 2013 óta létezik ez a nap. A harmadik nap az adatvédelem nemzetközi napja 2007-ben született meg, minden év január 28-án ünnepeljük.

Összegzés és egy külön adatvédelmi oktatás szükségessége az iskolákban

Véleményem szerint külön oktatás lenne szükséges a biztonságos internet használatáról és a személyes adatok védelméről a fiataloknak, ezenkívül egy „chatelj okosan” témában kellene egy weboldal vagy könyv a teljesen kezdő gyerekek számára. A felvilágosításnak nagy szerepe lehet a megelőzésben és a biztonságos adatkezelésben. Ilyen sajnos nincsen még, de remélem, hogy hamarosan lesz valami ebben a témában. Jelenleg a gyerekek elsősorban csak a szülőkre esetleg a diáktársakra számíthatnak a tapasztalatszerzésben. Én szerencsére kaptam egy kis oktatást anyukámtól ebben a témában. Szívesen venném, ha az iskolában lenne heti egy adatvédelemmel kapcsolatos óra, egészen biztos lennének folyamatosan kérdések és megbeszélnivalók, hiszen az általam hozott példák is mutatják, hogy a személyes adatok felelőtlen kiadása több problémához is vezethet. A gyerekek naivitásból kifolyólag könnyen kiadhatnak személyes adatot magukról vagy a családjukról. Előfordulhat az is, hogy felnőttek magukat gyerekeknek álcázva kérnek privát adatokat gyerekektől.

A felnőttek iránymutatása rendkívül fontos, és ha a szülő is rendszeresen használja az internetet, és nyíltan beszélget a felmerülő veszélyekről a gyermekével, sok kellemetlenségtől megóvhatja őt.

Felhasznált források:

<https://u-szeged.hu/efop362-00007/minden-szocikk/maganelet-zavartalansaga>
<https://24.hu/tech/2019/09/11/biztonsagos-internetezes-adathalaszat-jelszo-nyilvanos-wifi-digitalis-labnyom/>
<https://computerworld.hu/biztonsag/aggaszto-digitalis-labnyom-257781.html>
<https://nki.gov.hu/it-biztonsag/tanacsok/jelszo-vilagnap/>
https://hvg.hu/tudomany/20200507_jelszo_vilagnap_unnepe_password_day_eros_jelszo_valasztasa
https://hvg.hu/tudomany/20171117_eros_jelszo_letrehozasa_generator_nehezen_kitalalhato_jelszavak_nehezen_feltorheto_jelszo_biztonsagos_milyen_jelszot_valasszak
https://hvg.hu/tudomany/20200302_fbi_eros_jelszo_jelmondatt_hasznalata_tanacsok_tippek
<https://biztonsagportal.hu/ma-van-a-jelszavak-vilagnapja-jo-alkalom-a-rendrakasra.html>
https://alfahir.hu/2020/02/11/internet_adatbiztonsag_kiberbiztonsag
<http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/bunmegelozes/aktualis/az-adatvedelem-nemzetkozi-napja>
<https://www.aszhirportal.hu/hu/penzugyi-tudatosag/ma-van-az-adatvedelem-napja>
<https://pcworld.hu/pcwpro/januar-28-adatvedelem-vilagnapja-adatbiztonsag-trendek-273682.html>
https://www.naih.hu/files/Kulcs_anv_v2.pdf

Szerző: Fülöp Réka

Iskola: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Személyes adatok védelme az internetet különös tekintettel azok vagyoni jogi helyzetére

Bevezetés

*“Számon tarthatják, mit telefonoztam
s mikor, miért, kinek.
Aktákba írják, miről álmodoztam
s azt is, ki érti meg.
És nem sejthetem, mikor lesz elég ok
előkotorni azt a kartotékot,
mely jogom sérti meg.”*

(József Attila: Levegőt! - 1935. november 21.)

Ha elmesélnénk a vers költőjének, hogy mintegy kilencven évvel később is ismeretlen személyek jegyzik fel nem csak azt, hogy mit telefonoztunk, miről álmodunk, de azt is, hogy mik a gondolataink, mi érdekel bennünket, mit tervezünk, kivel tervezünk, mikor, merre járunk, és mind-ezt önként engedjük számukra, valószínűleg újfent vonat alá vetné magát. Életünk egyre nagyobb részét töltjük az interneten, és bele sem gondolunk, hogy minden tettünk, keresésünk, kattintásunk nyomot hagy, ezeket a nyomokat pedig valaki összegyűjti, elemzi, majd hasznot húz belőle.

Az elmúlt évek technológiai és társadalmi változásai az adatvédelem szabályozásának újragondolását tűzik napirendre, mivel soha nem látott mennyiségű adatot termelünk és kezelünk. Az adatok nyersanyaggá, a belőlük kibányászott információk pedig a digitális gazdaság üzemanyagává váltak. A természetes személyek ebben a környezetben egyre inkább kiszolgáltatottá válnak, a technológia óriásvállalatai a személyes adatokat árucikként kezelik, szolgáltatásaikat mintegy barterként, a személyes adatokért cserébe nyújtják.

Nem véletlen tehát, hogy az elmúlt években újra napirendre került az adatvédelem területe. A téma iránti saját érdeklődésem is az online töltött időm alatt szerzett tapasztalatokon alapul. Böngészésem során felmerült bennem, hogy vajon honnan tudják a közösségi oldalak, milyen terméket szeretnék megvásárolni, hová szeretnék utazni, hogyan változtak az étkezési szokásaim, és, ami joghallgató létemre ennél is jobban foglalkoztatott: vajon jogosan tudhatják ezeket? Milyen szabályozás tud megoldást nyújtani erre a korábban sosem látott adattömegre, és hogyan lehet az adatainkból kinyert értéket a lehető legmértányosabb módon elosztani? Dolgozatomban arra keresem a választ, hogy a digitális kor adatvédelmi szabályozási kihívásaira vajon megoldást tudna-e nyújtani egy új perspektíva: a természetes személyek adataik feletti vagyoni rendelkezési jogának elismerése, és dologi jogi jellegű jogosultságok bevezetése az adatvédelem terén. Ehhez elsőként a szabályozási környezetet, majd egyéb személyiségi jogok forgalomképességének kérdéskörét vizsgálom, végül pedig áttekintem a személyes adatok vagyoni jogi helyzetét. Noha nehezen képzelhető el egy efféle jog kontinentális jogrendbe illesztése, alapfeltevésem, hogy a gyakorlati tendenciákkal szemben a jelenlegi szabályozásnál hatékonyabb megoldást nyújthatna az érintettek jogainak ekként történő megerősítése. Ha tényleges értelemben vett tulajdonjogi szabályozás bevezetésére nincs is lehetőség, érdemesnek tartom az adatok gazdasági értékét is megjelenítő szabályozás megfontolását.

I. Személyes adatok védelméhez fűződő jog helyzete az internet világában

I. 1. Miben más az online tér adatvédelmi szempontból?

A személyes adatok védelméhez fűződő jog, mint emberi jog megjelenése és önállóulása tagadhatatlanul a XX. század technológiai újításaival hozható összefüggésbe. Alapjogi előzményeként az általános személyiségi jogot és a nevesített személyiségi jogokat tekinti a szakirodalom, melyek a római jogig visszakövethető gyökerekkel rendelkeznek. Az emberi méltósághoz való jog személyiségvédelmi funkcióját megtestesítő *right of privacy* kezdetben sem az alkotmányból eredt, hanem – a common law területeken való megjelenésének megfelelően – jogászai jogértelmezés útján fogalmazódott meg,¹ elsődlegesen 1890-ben, Samuel D. Warren és Louis D. Brandeis nevéhez köthetően.² Első megjelenésében a személyes *privacy* védelme az egyedülléthez való jogot (*the right to be let alone*), közvetlenül az ember magánszférájának a védelmét jelentette. Az elgondolás mögött a technika fejlődése állt már akkor is: a fényképezés, fonográf, telefon megjelenésével egyre könnyebbé vált az emberek magánéletébe való beavatkozás akár képek, akár hangfelvételek rögzítése útján. Persze, a 19.-20. század fordulóján nem „fenyegette” az átlagembert, hogy az utcán lefotózzák, vagy rögzítsék a beszélgetését, így a magánülethez való joga is kevesebbszer szorult tényleges „védelemre”.³ A technika fejlődésének felgyorsulásával párhuzamosan azonban egyre sürgetőbbé vált a személyes adatok védelméhez való jog kidolgozása, és védelmének megteremtése. Az ember magánszférájának természetesen van közösségi dimenziója is, így a magánülethez való jog sem korlátlan, de az egészséges társadalmi és politikai érintkezés, a demokrácia alapjának számító pluralitás, csak akkor létezhet, ha az emberek a megfigyelés és azonosítás félelme nélkül társaloghatnak, élhetik mindennapi életüket.⁴ A 20. század második felében, az alapjogokkal kapcsolatos nemzetközi jogi dokumentumok többségében azonban még mindig csupán más jogokkal összefüggésben, a magánélet védelméből származtatott jogként jelent meg az adatvédelem.⁵ Ezen jog

1 Tóth Gábor Attila: Az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog. In Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*, Budapest, 2008, Osiris Kiadó, 270. o.

2 Warren, Samuel – Brandeis, Louis (1890): *The Right to Privacy*. *Harvard Law Review*, 193. o.

3 Dr. Galántai Zoltán: *E-privacy olvasókönyv*, Budapest, 2003, Arisztotelész Kiadó, 15. o.

4 Raab, Charles 2001: *Gondolatok az információs jogok magyarországi tapasztalatairól*. In: Majtényi László (szerk.): *Az odaáttra nyíló ajtó*, Budapest, Adatvédelmi Biztos Irodája. 32. o.

5 Lásd például: az Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának 12. cikkje, a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 17. cikke, az Emberi jogok európai egyezményének 8. cikke.

önállósulásának folyamatában kimagasló fordulópontot az Európai Unió alapjogi kartája jelentette, mely elsőként tartalmazza kifejezetten a személyes adatok védelméhez való jogot (8.cikk). Ettől kezdve a nemzetközi jogban nevesített alapjoggá vált a személyes adatok védelme.⁶

A technológia adta lehetőségek mára korábban elképzelhetetlen szintekre emelték az adatvédelem jelentőségét. Az információs társadalom gazdasági vonulata a posztindusztriális korszak, amely információs korszakként is nevezhető, és amelynek keretében a harmadik szektoron belül az információtermelés, elosztás, és az ezt megkönnyítő gépek termelése válik elsődleges húzóerővé,⁷ egyfajta információs kapitalizmust kialakítva. Az adatfeldolgozás céljából kiépített számítógépes rendszerek az 1980-1990-es évekre terjedtek el, és váltak államigazgatási jelentőségűvé, hiszen megkönnyítették a különböző nyilvántartások vezetését. Jelen dolgozat kiindulási problémáját már ekkor előrevetítette az univerzális személyi-szám alkotmányellenességét kimondó, s voltaképpen az információs önrendelkezési jogot tartalommal kitöltő Alkotmánybírósági határozat,⁸ amely kimondta, hogy információs önrendelkezéshez való jog szempontjából súlyos kockázatot jelentenek azok az előnyök, amelyek a különböző személyi nyilvántartásokban fellelhető személyes adatok összekapcsolásából származnak. A határozat szerint, az egyik ilyen kockázat abban áll, hogy az adat-összekapcsolások ahhoz vezetnek, hogy a magánszféra megszűnik, hiszen a különböző adatokból személyiségprofil, *„az érintett tetszőlegesen széles tevékenységi körére kiterjedő és intimszférájába is behatoló művi kép alakítható ki”*, amely, bár nagy valószínűséggel torz⁹ képet mutat, alkalmas arra, hogy az adatfeldolgozó további információkat nyerjen ki belőle az érintettre vonatkozóan.

Az internet elterjedésének korai szakaszában vitatott volt a szabályozásának szükségessége, mivel kezdetben úgynevezett *cyberspace*-ként tekintettek az internet világra. Ebben a felfogásban a világháló nem más, mint egy második tér, ahol az emberek ugyanazt csinálják, amit a valódi életükben – kommunikálnak, játszanak, üzletelnek, szórakoznak, akárcsak

6 Majtényi László: Az információs jogok. In: Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok, Budapest, 2008, Osiris Kiadó, 579-581. o.

7 Zódi Zsolt: Platformok, robotok és a jog. Budapest, 2018, Gondolat Kiadó, 38. o.

8 15/1991. (IV. 13.) AB határozat 3.

9 A személyiségprofilok pontossága azért kérdőjelezhető meg, mert az nagyban függ a rendelkezésre álló adatok számától, ennélfogva a legtöbb esetben „hiányos” lesz az egyénről alkotott kép, továbbá maga az egyének viselkedése napról napra változhat, a nyilvántartott adatok naprakészége nem garantált, így előfordulhatnak téves predikciók.

az offline életben. A szabályozás szükségességének szkeptikusai éppen erre alapították álláspontjukat: miért kellene speciális szabályozás az internet világához, ha az voltaképpen a valódi életünk virtuális leképeződése? Azonban hamarosan tagadhatatlanná vált a szabályozás szükségessége, mely szorosan kapcsolódott ahhoz, hogy az internet az ezredfordulóra kinőtte korábbi önmagát és belátható tereit: olyannyira elterjedté vált, hogy a „való világ leképeződéséből” egy teljesen új, digitális térré változott.¹⁰ A korábbi, jellemzően statikus tartalmakat és felhasználók felé irányuló információáramlást a kétezres évek elején felváltotta a fordított irányú információáramlás: az új szolgáltatásokon, platformokon fokozatosan a felhasználók által generált tartalmak kerültek előtérbe: létrejöttek személyes profiloldalak, kép-és videómegosztó-oldalak, vagyis a „web 2.0”. Ez azonban magára a felhasználói viselkedésre is hatással volt: megalapozta a későbbi Big Data jelenségként emlegetett hihetetlen mennyiségű adattermelést azzal, hogy a felhasználókat adatközlésre ösztönözte, mely főként a közösségi oldalak világában nyilvánul meg.¹¹

Mindehhez kapcsolódott még három összefüggő ok, amely a szabályozás mellett szólt: az első a nyilvánosság szerkezetének átalakulása, a második pedig a platformok, és a megjelenésük nyomán átalakuló egyéni és társadalmi szokások.¹² Ezeket a változásokat pedig Zódi Zsolt szerint négy tényezőhöz köthetjük. Az első ilyen, az emberi kapcsolattartás új változata, mely semelyik korábbi kommunikációs csatornához (pl.: személyes, telefonos érintkezés, levél) nem hasonlít azért, mert nem közvetlen és nem személyes, azonban ezzel párhuzamosan nem közvetett és nem is személytelen. Ez az új érintkezési forma a nyilvánosság kitágulásával is kapcsolatban van. A második ok, hogy a digitális világban nem lehet úgy cselekedni, hogy annak ne lenne nyoma, ne tárolódna el az egyes cselekedetekhez fűződő, aktivitásról szóló adat. Az adat pedig, mint az a továbbiakban kifejtésre kerül, rendkívül speciális jószág. A harmadik ok abban rejlik, hogy az internet az egész világot összeköti, behálózza, és ezáltal minden pillanatban, bárholnan elérhető. Az utolsó ok pedig a virtualizáció: azzal párhuzamosan, hogy az internet egy újfajta valóságot teremt, a korábbi valóságból bizonyos dolgok – akár komplett iparágak részben vagy egészben az internet világába helyeződnek át, sőt, akár teljesen eltűnnek.

10 Zódi, 2018, 55-56. o.

11 Szóke, 2014, 57-58.o

12 Zódi, 2018, 55-56. o.

Ezek az tényezők véleményem szerint nem csak az internet szabályozását támasztják alá, hanem megalapozzák, hogy az online tér adatkezelései olyannyira egyediek, hogy azokat érdemes elkülönítve vizsgálni.¹³ Az interneten megjelenő személyes adatok számának a megnövekedése, azok áramlásának gyorsasága olyan körülmények, amelyek egy offline, hétköznapi adatkezelés pl.: az edzőteremben megadott személyes adatok kapcsán nem csak, hogy nem merülnek fel, de szinte összehasonlíthatatlanná teszik a két adatkezelési formát. Az európai szabályozás elmúlt években történt változásai nyomán felcsengtek olyan hangok, melyek elítélték az adatvédelem komplex, rendeleti szabályozását, olyan indokokkal, mint például, hogy az egész probléma nem létezne, ha maguk az érintettek egyszerűen nem volnának hajlandók szinte vakon, a következményekre nem is gondolva minden adatukat kiadni. Az alábbiakban látni fogjuk, hogy ennél sokkal komplexebb a kérdéskör, mivel nem csak az érintetti magatartás, hanem korábban elképzelhetetlen társadalmi változások és jelentős gazdasági érdekek is képezik a forrását.

13 Az internet-specifikus adatvédelmi szabályozás létjogosultságát alátámasztja, hogy az Európai Bizottság már 2017-ben benyújtotta a GDPR-t kiegészítő, ahhoz kapcsolódóan mintegy *lex specialis-nak* szánt, az elektronikus hírközlés során a magánélet tiszteletben tartásáról és a személyes adatok védelméről szóló ún. E-Privacy rendelet tervezetét. A Bizottság célja az E-Privacy rendelettel, hogy a technológia fejlődéshez, és a GDPR rendszeréhez igazítsa a jelenlegi elektronikus kereskedelmi szabályozást, megerősítse az Egységes Digitális Piac biztonságát, valamint az abba vetett bizalmat. A tervezetet a dolgozat leadásáig nem fogadták el az uniós jogalkotó szervek, részben a témáját érintő jelentős gazdasági érdekek miatt.

I. 2. Az adatvédelmi szabályozás története

Az európai adatvédelem szabályozását vizsgálva viszonylag jól elkülöníthető szabályozási struktúrákat, generációkat különböztethetünk meg, melyek a technológia fejlődésére reagálni igyekvő jogalkotó próbálkozásainak szemléletváltozását tükrözik. A szakirodalomban elterjedt álláspontok ez alapján három, illetve négy generációt különböztetnek meg.

Az első generációs adatvédelmi törvények az 1970-es évek környékére datálódnak. A számítógép megjelenésével¹⁴ ugyanis a papír alapú adatkezelésnél jóval olcsóbbá, gyorsabbá és hatékonyabbá vált az adattárolás és adatfeldolgozás, és ez cselekvésre ösztönözte a jogalkotókat.¹⁵ A számítógép azonban ekkor még kevés számú, de nagy adatkezelő – az állami apparátusok – számára volt csak elérhető, éppen ezért ezek a kezdeti törvények meglehetősen specifikusak voltak: főként a gépi nyilván tartásokat szabályozták, céljuk pedig a nagy állami adatbázisok transzparenciájának megteremtése, a végrehajtó hatalom információs túlsúlyának visszaszorítása volt.¹⁶ Ezek a kezdeti törvények még nem biztosítottak az adatalanyok számára a mai szabályozásból ismert általános rendelkezési jogot adataik felett. Néhány érintetti jog, például a betekintés vagy a helyesbítés joga már ekkor megjelent, igaz, ekkor ezek az adatok pontosságát célzandó, inkább szűk és funkcionális szerepkört tölthettek be, nem pedig az információs önrendelkezési jog részjogosítványaiként jelentek meg.¹⁷

Jóri András az első korszak lezárását az 1983-as, német alkotmánybíróság népszámlálás-ítélet (*Volkszählungsurteil*) néven elhíresült döntéséhez köti. Az ügy háttere hasonló a fentebb említett, magyar személyi-szám alkotmánybírói határozathoz, az 1983-as német népszámlálástörvény a népszámlálás keretében az azonosító adatokon túl egyéb személyes adatokra (például foglalkozási; munkahelyi; épület-és lakásstatisztika adatok) is kiterjedő gyűjtést rendelt el. A határozatban a német alkotmánybíróság lefektette az információs önrendelkezési jog alapjait, és a személyes adatok védelméhez való jog körvonalait. A bíróság kijelentette, hogy az

14 A számítástechnológiai fejlődés egyébként meglepően hasonló reakciókat váltott ki, mint az ipari forradalom elején tapasztalt attitűdök. A szövszékre támadó XIX. századi munkásokhoz hasonlóan megjelentek a géprombólók, de voltak a fejlődés abszolút elkötelezett híveként szabályozást ellenzők, és persze mérsékelt adatvédők, akik a fejlődést lehetővé tevő, de az emberek adatainak biztonságát megvédő szabályozást szorgalmazták.

15 Majtényi, 2008, 582. o.

16 Jóri András: Adatvédelmi kézikönyv. Budapest, 2005, Osiris Kiadó, 24-25. o.

17 Szőke Gergely László: Az európai adatvédelmi jog megújítása. Tendenciák és lehetőségek az önszabályozás területén, Pécs, 2014, Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola, 33. o.

adatvédelem alapjogi jellegű megalapozását a német alaptörvény személyiség szabad kibontakoztatásához való jogot megfogalmazó, 2. cikk (1) bekezdése, valamint az 1. cikk (1) bekezdésébe foglalt emberi méltóság sérthetlensége jelenti, amely „biztosítja az egyénnek azt a jogát, hogy alapvetően maga döntsön személyes adatainak kiszolgáltatásáról és felhasználásáról.” Ez a személyiségi jog magában foglalja „az egyénnek az önrendelkezés eszméjéből következő illetékességét arra, hogy alapvetően mikor és milyen mértékben fed fel személyes életének tényállásait.”

Az ítélet remekül megragadja a technológia fejlődés által nyújtott adatkezelési lehetőségek azon problematikáját, mely jelen dolgozat szempontjából is kiemelkedő, hiszen a vizsgált hatások azóta csak felerősödtek: „(...) a döntési folyamatokban a korábbi gyakorlattól eltérően nem szükséges a manuálisan összeállított kartotékokhoz és iratokhoz visszanyúlni, mert az automatikus adatfeldolgozás segítségével egy meghatározott személyt érintő, személyes vagy anyagi viszonyaira vonatkozó egyedi adatok műszaki szempontból korlátlanul tárolhatók, és bármikor, a távolságra való tekintet nélkül, másodpercnyi gyorsasággal előkereshetők. Azokat ezen túlmenően – mindenekelőtt integrált információrendszerek kiépítése esetében – más adatállományokkal egy részben vagy messzemenően teljes személyiségképpé lehet összekapcsolni anélkül, hogy az érintett annak helyességét és felhasználását kielégítően ellenőrizhetné.”

A bíróság nem csak az egyén önrendelkezési jogára, hanem a demokratikus társadalomra nézve is veszélyesnek tekinti az olyan helyzetet, ahol az állampolgárok nincsenek tisztában azzal, hogy ki, milyen adatokat, és milyen okból gyűjt és tud róla. „Aki bizonytalan abban, vajon eltérő magatartásformákat mindig feljegyzik-e, és mint információt tartósan tárolják, felhasználják, és továbbítják-e, törekedni fog arra, hogy ilyen magatartásformákkal ne tűnjön ki. Aki számol azzal, hogy egy gyűlésen vagy egy polgári kezdeményezésben való részvételét hatóságilag esetleg nyilvántartásba veszik, és hogy számára ez kockázatos lehet, esetleg le fog mondani megfelelő alapjogi gyakorlásáról.”¹⁸ Ezzel a német alkotmánybíróság arra mutat rá, hogy a személyes adatok védelmének és az információs önrendelkezési jognak nem csupán az érintett magánügye szempontjából van fontos szerepe, hanem azoknak egy demokratikus társadalomban közösségi jelentősége is lehet, hiszen befolyásolhatják az egyének más alapjogainak, például véleménynyilvánítás szabadságának vagy gyülekezési jognak a gyakorlását

18 Az alkotmánybírósági határozatot idézi: JÓri, 2005, 26. o.

is.¹⁹ A világirodalom egyik klasszikusa, George Orwell 1984-e²⁰ éppen ezeket a félelmeket, a „Nagy Testvér” információs túlhatalmával kapcsolatos aggályokat tükrözi. Orwell disztópikus jóslatát mintegy beteljesítendő, talán kissé ironikusnak is tűnhet, hogy a regény központi témájával kapcsolatos, elvi jellegű, az adatvédelmi jog terén Jóri András²¹ (és mások) által korszakalkotónak tekintett német alkotmánybírószági határozat éppen 1983 decemberében született.

A második generációs szabályozás tehát az 1980-1990-es évekre jellemző. A népszámlálás-ítéletben megjelenő információs önrendelkezési jog egyfajta paradigmaváltásnak tekinthető: a hangsúly az adatkezelőről és az adatkezelés folyamatáról az adatalany jogaira helyeződött át. A kor jogalkotója – látván, hogy a korábbi szabályozás a megváltozott technológiai környezetben már nem vezet kielégítő eredményre – az egyén jogosítványainak megerősítéséhez fordult. Az új koncepció lényege, hogy az érintettnek át kell látnia az adatkezelés teljes folyamatát, mert személyes adatai kiszolgáltatásáról szóló döntése csak így lehet megalapozott. Mivel felismerték, hogy hibás megközelítés az egyén döntési autonómiáját arra szűkíteni, hogy az adatkezelés előtt engedélyezi-e adatai feldolgozását, vagy sem, az adatkezelés egész folyamatára vonatkozóan jogokat biztosítottak az adatalanyoknak. Az érintetti hozzájárulás, mint jogalap is ebben a korban vált egyre inkább hangsúlyossá.²²

Főként Kelet-közép Európában, de számos nyugat-európai országban is²³ ekkortájt nyert alkotmányos szintű elismerést személyes adatok védelméhez fűződő jog.²⁴ A második szabályozási korszak adatvédelmi törvényei már többféle adatkezelést fednek le, mint az első generációs törvények. Egyrészt, technológiailag semlegesebbeknek tekinthetők az elődjeiknél: az adatvédelem joga immár nem függ az adatrögzítés technikai sajátosságaitól.²⁵ A személyi számítógépek hozzáférhetővé válása és elterjedése ugyanis a technológia központú szabályozást ellehetetlenítette, továbbá az üzleti szféra adatkezelési gyakorlatát is megváltoztatta,

19 Szőke, 2014, 44. o.

20 A kontextusba helyezés végett: Orwell regényét 1949-ben adták ki először.

21 Bár a korszakolás a magyar jogirodalomban elsőként Majtényi László nevéhez köthető, Jóri András hivatkozott műve a mai napig az egyik legrészletesebb adatvédelem-történet elemzésnek tekinthető.

22 Szőke, 2014, 48. o.

23 Így Spanyolországban, Portugáliában, Németországban, Ausztriában, Hollandiában.

24 Szőke, 2014, 48. o.

25 Majtényi, 2008, 582. o.

hiszen megjelentek az állam adatéhségével versengő „Kis Testvérek” is.²⁶ Az új szabályozás ezért kiterjedt az üzleti szféra adatkezeléseire is. A második generációs törvények igyekeztek kompromisszumot teremteni a védelmi szint fenntartása és a technológiai fejlődés ösztönzése között.²⁷

A szabályozás második korszakában természetesen megjelent az egyes nemzeti adatvédelmi szabályozások nemzetközi szintű összehangolásának igénye, megkezdődött az adatvédelmi szabályozás globalizációja. Ekkor születtek meg az első fontosabb nemzetközi dokumentumok a témában, mint például az OECD adatvédelmi irányelvei²⁸, az Európa Tanács 1981. évi adatvédelmi egyezménye, majd 1995-ben az Európai Parlament és a Tanács is elfogadta az első uniós adatvédelmi irányelvet.²⁹

A szabályozás harmadik generációja ezért már az európai integráció sajátosságait mutatja, az ezredforduló tájára kialakult az Európai Unió közös adatvédelmi jogrendje. A technológia egyre inkább felgyorsuló ütemű fejlődésével egyre nehezebbé vált a jogi védelem hatékonyságának fenntartása, azonban a technológia, mint szabályozási *tárgy* időközben szabályozási eszközzé is vált: titkosító-algoritmuskok és hozzájuk hasonló, új magánszféravédő technológiák, valamint az internet elterjedése által kreált jogalkotási űr egyszerre könnyítették és nehezítették a jogalkotók helyzetét. Ezen kihívásokra reagálva a szabályozásban visszatért a technológia-specifikusság, de megjelentek új elvek (például az adattakarékosság) valamint új intézmények is (például az adatvédelmi audit).³⁰

Ahogy Jóri András fogalmazott a harmadik generációs adatvédelmi szabályozás első törvényeivel kapcsolatban, „csak az idő adhat választ arra a kérdésre, hogy ezek a szabályok valami új kezdetét, vagy egy hosszú agónia újabb állomását jelentik.”³¹ Jelen állásunkban inkább az utóbbi igazolódott be: a továbbiakban látni fogjuk, hogy a negyedik generációs szabályozásnak minden eddiginél nehezebb feladatot kell ellátnia, minden korábbinál komplexebb viszonyokkal és átláthatatlan adatkezelésekkel kell megküzdenie.

26 Szőke, 2014, 47. o.

27 Jóri, 2005, 27-28. o.

28 Nemzetközi Gazdasági és Együttműködési Szervezet (OECD) Irányelvek a magánélet védelméről és a személyes adatok határokon átvitelő áramlásáról (1980).

29 Az Európai Parlament és a Tanács 95/46/EK irányelve (1995. október 24.) a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról.

30 Jóri, 2005, 65. o.

31 Jóri, 2005, 66. o.

II. A digitális éra által felvetett problémák

II. 1. Big Data

A digitalizált világban az adatok termelése felgyorsult, és megállíthatatlanul növekszik. Emberek milliói számára jelent mindennapos rutint az okostelefonjuk és egyéb eszközeik segítségével az internet világában kialakított kvázi második életük vezetése, azaz napjaink egyre nagyobb részét töltik ki olyan cselekmények, melyeknek digitális nyoma marad. Ha a számokat nézzük, sokkoló statisztikákat kapunk a felgyorsuló adattermelés üteméről. 2019-re a világ internet-felhasználóinak száma meghaladta a 4,3 milliárd főt.³² Ez tetemes mennyiségű adatkeletkezést jelent. Csak néhány példát felhozva: 2018-ban minden percben átlagosan 3,8 millió Google-keresést indítottak, megközelítőleg 13 millió SMS-t küldtek el, 750 ezer dalt *stream*eltek Spotify-on, és 49,4 ezer fotót posztoltak Instagramra. Becslések alapján 2020-ra a Föld minden embere után 1,7 MB adat fog termelődni másodpercenként.³³

Erre a kontrollálhatatlan mennyiségben termelődő mennyiségű, nem homogén módon strukturált adatra, illetve ezek feldolgozására³⁴ használjuk 2010-es évektől kezdve a „Big Data” kifejezést. A Big Data által jelentett, nagy mennyiségű adat pedig abban különbözik a korábbi „nagyobb” tekintett, például statisztikai adatgyűjtés során keletkezett adatbázisoktól, hogy ezek az adatok nem kifejezett adatgyűjtési céllal keletkeztek. Ez azt jelenti, hogy olyan jelenségek feltárására is alkalmasak lehetnek, amelyre egy statisztikai felmérés során nem is gondolnának a kutatók kimutatni kívánt eredményként. Ezek az adatok valós időben állnak rendelkezésre, és nem csak egy reprezentatív mintát adnak, hanem akár egy teljes populációs csoportról tudnak információval szolgálni. A technológiai fejlődés eredményeként ezek az adatok sokszor fizikai valóságukban egymástól távol levő adatállományok közötti összefüggések feltárására is alkalmasak.³⁵ Az elemzések potenciáljai pedig a mesterséges intelligencia elterjedésével szintén megsokszorozódnak.

A folyamatos adatgenerálás új megközelítést követel meg az adat-

32 Kemp, Simon: Digital 2019: Internet use accelerates [Digitális 2019: Az internethasználat katalizálódik], 2019 január 30., <https://wearesocial.com/blog/2019/01/digital-2019-global-internet-use-accelerates> Letöltés dátuma: 2019. 11.14.

33 A DOMO több oldal statisztikája alapján összesített kimutatása szerint (”Data Never Sleeps 6”), <https://www.domo.com/learn/data-never-sleeps-6> Letöltés dátuma: 2019. 04. 13.

34 Klein Tamás – Tóth András (szerk.): Technológia jog – Robotjog – Cyberjog. Budapest, 2018, Wolters Kluwer Kiadó, 66. o.

35 Zódi, 2018, 75-76. o.

gazdaság szabályozásában. Ezen, korábban sohasem látott adattermelés miatt már a harmadik generációs szabályozás sem tud kielégítő védelmet nyújtani az érintettek adatai számára. A szabályozás nehézsége, hogy annak nem szabad a Big Data jelenség miatt felgyorsult tudományos fejlődés „útjában állnia”, a cél az innováció megfélemezése helyett az innovációval járó adatkezelések korlátok közé terelése.

II. 2. Az adat az új olaj

A fogyasztóvédelem intézményeinek egyik leghagyományosabbnak mondható alapja a fogyasztók és a vállalkozások pozíciójának különbsége, amely megalapozza a fogyasztóvédelem azon elvét, mely szerint a „gyengébb” fogyasztókat többletgaranciákkal kell védeni az „erősebb” vállalkozásokkal szemben. Ennek az ellentétnek az egyik ága az információs asszimetria, amely az online vállalkozások – többek között platformok – tekintetében is szembetűnő problémát jelent. Ezt az asszimetriát az online szolgáltatások látszólagos ingyenessége okozza. Hogy miért csak látszólagosan ingyenesek ezek a szolgáltatások? Az Európai Bizottság közleménye szerint az európai adatgazdaság értéke 2020-ra 739 milliárd euróra emelkedik, ami az EU teljes GDP-jének 4%-át jelenti.³⁶ Ebből a felhasználók adatain alapuló, de „ingyenesnek” tekintett online szolgáltatások 300 milliárd eurós piaci értéket tehetnek ki.³⁷ Az ingyenesség azért megtévesztő, mert a szolgáltatás valós ellenértéke nem vagyoni jellegű: a felhasználók a személyes adataikkal³⁸, fogyasztói szokásaik megfigyelhetőségével, hirdetésekre fordított figyelmükkel fizetnek.³⁹

Az internet-felhasználók nagy többsége böngészés közben nem is gondol arra, hogy minden, amit a világhálón csinál, adatként nyomot hagy maga után. Azok, akik tisztában vannak azzal, hogy kezelik az adataikat, sokszor beletörődnek azonban ennek tényébe, mert az adataik megadásával járó szolgáltatásra szükségük van. Korunk techóriásai [Alphabet (Google), Amazon, Apple, Facebook, Microsoft] szolgáltatásainak nagy része térítésmentesen vehető igénybe, kevés felhasználó ismeri azonban a

36 A Bizottság Közleménye: A digitális egyéni piaci stratégia végrehajtásának féldísz értékelése – Összekapcsolt digitális egységes piac mindenki számára, Brüsszel, 2017. 5. 10., 11-12. o.

37 Az európai adatvédelmi biztos (2014/C 225/07) számú előzetes véleménye az adatvédelemről és a versenyképességről az óriás méretű adathalmazok korában. 2014 március, 8. o.

38 Lásd például: Hachman, Mark: The Price of Free: How Apple, Facebook, Microsoft and Google Sell You to Advertisers [Az ingyenesség ára: Hogyan ad el téged hirdetőnek az Apple, a Facebook, a Microsoft és a Google] in: PC World (2015. 10. 01.), <https://www.pcworld.com/article/2986988/the-price-of-free-how-apple-facebook-microsoft-and-google-sell-you-to-advertisers.html> Letöltés dátuma: 2019. 04. 03.

39 Klein – Tóth, 2018. 170-171. o.

koncepciót, mely szerint „*Ha egy szolgáltatásért nem fizetsz, akkor Te nem a vásárló vagy, hanem maga az áru.*”⁴⁰

Az Európában jelenleg hatályos adatvédelmi szabályozás törekszik arra, hogy az érintetteket védje olyan garanciális szabályokkal, mint például az adatkezelő tájékoztatási kötelezettsége,⁴¹ a hozzájárulás szigorú feltételei, de nem szabad megfeledkeznünk az online tér szabályozásának nehézségeiről és buktatóiról. A techóriások legtöbbször nem európai székhelyű, bár az általános adatvédelmi rendelet (a továbbiakban: GDPR) 3. cikke kiterjeszti az alkalmazás területi hatályát az Európai Unión kívül székelő adatkezelőkre is, az online térben felhasználók sokszor nem tudják, hogy az adott weboldal, amelyet látogatnak, az adott elektronikus szolgáltatás, melyet igénybe vesznek, pontosan honnan származik, ezen felül a rendelet szabályainak kikényszerítése joghatósági problémákba is ütközhet. Egyéb problémákat vethet fel magának az adatvédelemnek az eltérő szabályozása is: hiába tűnik rendelkezési jog terén széleskörűnek GDPR védelmi mechanizmusa, ha egy másik jog más szemlélettel közelít a magánszféra védelméhez, és ezért ott nem tudnak megfelelő módon érvényesülni az európai normák.

Gazdasági szempontból vizsgálva tehát mára már vitathatatlanná vált az adatok tőkeképző ereje. Fontos felismernünk, hogy az adatoknak önmagukban nincs jelentésük, nincs értékük, hiszen egy adat nem más, mint egy tapasztalati megfigyelést leíró jelhalmozás. Ahhoz, hogy egy adat értékessé váljon, kontextus szükséges, ami információvá alakítja, és jelentéssel ruházza fel az adatot.⁴² Adatok sokaságának összekötésével,

40 Az idézet eredeti forrását nehéz megállapítani. Az alábbi linken megtalálható az idézet „története”: <https://quoteinvestigator.com/2017/07/16/product/> Letöltés dátuma: 2020. 01. 13.

41 Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-én elfogadott, a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet) szóló. 2016/679 (EU) rendelete (a továbbiakban: GDPR). 13-14. cikk.

42 Az adat fejlettségének fázisait a DIKW piramissal szokás jellemezni. E szerint az adat feletti szintek: Az információ olyan adat, amely egy tárgy megértéséhez valamilyen többletértéket ad, ennél fogva hasznos, rendezett, és strukturáltabb, mint egy adathalmaz, azonban ez még mindig nem elégséges szint a valódi értelemhez. Az információt feldolgozva juthatunk el a tudáshoz, ami már egy kiértékelt, interpretált, állapot, az adatokból nyert információk olyan kombinációja, amelyhez valamiféle szakértői vélemény, tapasztalat adódik. A tudás felett az utolsó fázis, a bölcsesség helyezkedik el, ami nem más, mint az alkalmazott, felhalmozott élő tudás, az adatoktól való elvonatkoztatás egy olyan magasabb szintje, amelyhez előrelátás is társul.

Forrás: Koltay Tibor: A bölcsesség hierarchiája: az adat-, információ-, tudás-, bölcsesség hierarchia reprezentációi. Eredeti Cím: ROWLEY, Jennifer: The wisdom hierarchy: representations of the DIKW hierarchy. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 55. évfolyam 8. szám (2008). http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4954&issue_id=496 Letöltés dátuma:

feldolgozásával, elemzésével információhoz, majd tudáshoz, végül bölcsességhez juthatunk. Ezek a felsőbb szinteket megfelelően kihasználva hatalmas gazdasági potenciált kapunk. A feldolgozás folyamatának lényegességét ragadja meg az „adat az új olaj” metafora. Bár a kifejezés pontos eredete nem ismert, elsőként valószínűleg Clive Humby-hoz⁴³ köthető, aki következőképp magyarázta meg ezt a párhuzamot: „Az adat az új olaj. Értékes, de finomítatlanul nem igazán lehet használni. Át kell alakítani üzemanyagká, műanyagká, kémiai anyagokká stb. ahhoz, hogy értékes termékeket állíthassunk elő belőle, amivel profitot termelhetünk (...)⁴⁴. Michael Haupt abban találja az „adat az új olaj” lényegét, hogy amiként a hagyományos természeti erőforrásaink kezdenek kimerülni, a technológia óriásainak célja adataink privatizációja annak érdekében, hogy a következő „természetes” erőforrásból profitálhassanak.

2019. 04. 05.

43 Matematikus, nevéhez fűződik például a Tesco Clubcard rendszerének kidolgozása.

44 Idézi: Haupt, Michael: Data is the New Oil - A Ludicrous Proposition [Az adat az új olaj – Groteszk feltevés]in: Medium (2016. május 2.), URL: <https://medium.com/project-2030/data-is-the-new-oil-a-ludicrous-proposition-1d91bba4f294> Letöltés dátuma: 2019. 04. 06.

II. 3. Profilozás

Ahogy az a személyi-szám alkotmánybírószági határozat kapcsán kiderült, a személyiségprofilokkal kapcsolatos problémák már az internet szabályozásának korai szakaszában felmerültek. Az elektronikus kereskedelem elterjedése, a technológiai fejlődés és Big Data jelenség különösen megnövelte a profilalkotás jelentőségét az üzleti szférában. A felhasználók által generált tartalom arányának növekedése ahhoz vezetett, hogy az újfajta adatbányászati technológiák mellett lehetővé vált korábban nehezen beszerezhető adatok gyűjtése is.

A felhasználók a közösségi média felületein tanúsított magatartásból az oldalak algoritmusai olyan profilokat képesek létrehozni, amelyek segítségével nem „különleges” kategóriájú adatokból is tudnak „különlegesre” következtetni. Egy kutatásban a felhasználók Facebook „Like”-jai alapján olyan prediktív modellt fejlesztettek, amellyel a felhasználók különleges adatait, például szexuális orientációjukat vagy vallási és politikai nézeteiket is meg tudták „tippelni”. A felhasználók önként megadott adataival összevetve az algoritmus 85-95%-os pontossággal találta el az érintett adatokat. De nem csak a közösségi média teszi lehetővé az emberek profiljainak kialakítását: az okos eszközökben található GPS segítségével is nyomon lehet követni bárkit és az általa meglátogatott helyek alapján akár különleges adatokhoz jutni (például egy látogatás a pszichológusnál, egy mecsetben, vagy szakszervezeti gyűlésen).⁴⁵

A cégek már-már végtelen mennyiségű adatot (nem csak a hagyományosnak tekintett adattípusokat, mint a név, cím, életkor, nem, hanem például keresési, kattintási előzményeket is), tudnak gyűjteni az egyénekről melyek lehetővé teszik az egyre komplexebb és individualizált profilok kialakítását.⁴⁶ Mindez komoly visszaélésre ad lehetőséget, hiszen a begyűjtött adatok feldolgozásával következtetni lehet az érintettek terveire, jövőjére.⁴⁷ A felhasználók profiljait aztán a vállalatok különböző célokra

45 Fazlioglu, Müge: Beyond the “nature” of data: Obstacles to protecting sensitive information in the European Union and the United States. [Az adat „természetén” túl: A különleges információk megvédésének akadályai az Európai Unióban és az Egyesült Államokban], *IN: Fordham Urban Law Journal*, Vol. XLVI /2019, 273-295. o.

46 Szőke, 2014, 62. o.

47 Leghíresebb predikciós történet a 2002-es Target és a terhes tinédzserlány esete, melyben az áruház vásárlási szokások alapján kialakított előrejelzési mechanizmusa alapján gratuláló levelet és újszülött katalógust küldtek a lány otthonába, amiért a felháborodott édesapa tiltakozásul felkereste a céget, de a lánya ezt követően bevallotta, hogy valóban terhes. Az eset remekül világítja meg, hogy a Big Data és az algoritmusok mennyire hasznos eszközt nyújthatnak a kereskedelmi cégeknek. Lásd bővebben: *ZÖDI*. 2018, 90-92. o., illetve: <https://www.forbes.com/sites/kashmi>

használják: a saját szolgáltatásaik fejlesztik, hirdetőknak adják el, vagy az egyéniesített marketingtevékenységük során használják fel őket.

A profilalkotáshoz szükséges adatok több forrásból származhatnak. Egyeseket az adatalany önként ad meg, például egy online vásárlás kapcsán. Másokat az adatalany megfigyelése útján lehet gyűjteni: ilyenek a böngészési szokások, közösségi médián folytatott aktivitás, felhasználók által létrehozott tartalmak, a helymeghatározás keretében gyűjtött adatok. A profil összetevői lehetnek az előbbi adatokból levont következtetések, vagy akár más forrásból származó (pl.: hasonló szokásokkal rendelkező, az érintettől eltérő személyeik profilja alapján), az érintettre vonatkoztatott következtetések.

Ahogy arra többek között⁴⁸ Szőke Gergely László is rámutat, a virtuális profil és a fizikai valóság szükségszerűen nem egyezik, hiszen egy személynek számos online profilja is lehet, ezt pedig nagyban befolyásolják az adatkezelő rendelkezésére álló adatok típusai. Az sem biztos, hogy az algoritmusok által kiértékelt adatok, következtetések helyesek, mindig lehet eltérés, kivétel. Továbbá, az ember, mint adatalany személyisége az idővel dinamikusan változik, ezért szinte lehetetlen a jelenben ténylegesen leképezni azt. Ezért elmondható, hogy a profilozás bizonyos szemszögből megfosztja önmeghatározási képességétől az egyént, mivel a róla korábban begyűjtött adatok alapján hoznak róluk döntéseket.⁴⁹

II. 4. A bizalom, az átláthatóság és az adatkezelési tájékoztatók

Az információs asszimetriát hivatottak csökkenteni az adatvédelmi szabályzatok és általános szerződési feltételek, melyeket az online szolgáltatások igénybevétele előtt el kell fogadnia az érintetteknek. Ezek azonban a GDPR átláthatóság, mint alapelvének⁵⁰ követelménye ellenére gyakran hosszúak, bonyolultak, és az átlagfogyasztó számára nehézséget okozhat a megértésük, vagy egyszerűen sajnálnák az időt az elolvasásukra. Egy 2008-as kutatás szerint, ha végigolvasnánk minden elénk kerülő adatvédelmi tájékoztatót, az megközelítőleg évente 244 órába telne, ami 10 napon át a nap 24 óráján keresztül tartó olvasást jelent.⁵¹ A kutatás készült

rhill/2012/02/16/how-target-figured-out-a-teen-girl-was-pregnant-before-her-father-did/ Letöltés dátuma: 2019.04.28.

48 Szőke Gergely László idézi például Szabó Gergelyt: „*az egyén sorsát egyre inkább az határozza meg, hogy mit árul el róla a személyiségprofilja, mit tartanak róla nyilván, és nem a fizikai valóság, amellyel a személyiségprofil sok esetben nem egyezik.*” In: Szőke, 2014. 62. o.

49 Zódi, 2018, 86. o.

50 GDPR 5. Cikk (1) bekezdés a) pont.

51 McDonald, Aleecia M. - Cranor, Lorrie Faith: The Cost of Reading Privacy Policies [Az adatvédelmi tájékoztatók elolvasásának ára]. in: I/S: A Journal of Law and Policy for the Information Society,

óta eltelt 8 évben az adatvédelem meglehetősen felkapott területté vált, elég csak a néhány éve alkalmazandóvá vált GDPR-ra gondolnunk, amely után szignifikánsan megnőtt az adatvédelmi tájékoztatók száma, amelyből kifolyólag ezeknek a tényleges elolvasásához szükséges idő is jelentősen megnövekedett. Az olvasással járó idővesztés megmagyarázza az alacsony olvasási hajlandóságot. A kutatás alapján aggasztóan magas az a réteg, aki nem érti teljesen a tájékoztatók tartalmát. A fentiekből véleményem szerint az következik, hogy az adatvédelmi tájékoztatók jelen formájukban alkalmatlan eszközök az információs aszimmetria csökkentésére, tekintetbe véve a tájékozott döntéshozatalhoz szükséges idővesztéséget, valamint azt a tényezőt, hogy sok esetben az idő rááldozása sem eredményezi a tájékoztatók tényleges tartalmának megértését. A tájékoztatói kötelezettség előremutató, szükséges volna azonban az érintettek képzése, ösztönzése arra, hogy olvassák végig, mit is fogadnak el pontosan. A tájékoztató, mint eszköz alkalmatlanságát az is megalapozza, hogy annak használata sok esetben elszakad a realitásoktól: egy egyszerű telefonos applikáció letöltésekor, amelyet a felhasználók többsége azonnal szeretne használatba venni, nem várható el egy 8-10 oldalas dokumentum végigolvasása. A mérlegelés tárgya itt egy azonnali előny, vagy egy hosszú távú, közvetetten jelentkező kockázat felmérése, nem csoda, hogy sokan az azonnali előnyökkel járó, gondolkodás nélküli adatátadást választják.

A fentiek tükrében érthető, miért jelent meg az „*adat az új olaj*” metafora nyomán a „*bizalom az új olaj*” kifejezés.⁵² Az Európai Bizottság álláspontja szerint a felhasználók nagyfokú bizalma nélkülözhetetlen az adatközpontú gazdasághoz és a jövő internetének sikeréhez,⁵³ ehhez azonban szükséges az is, hogy az online szolgáltatásnyújtók gyakorlatát motiválja az érintettek védelme is.

Privacy Year in Review, 2008. 563. o.

52 Lásd például: <https://www.telegraph.co.uk/business/digital-security/is-trust-the-next-global-commodity/> vagy https://index.hu/techtud/2018/10/08/a_bizalom_az_uj_olaj/

53 A Bizottság ezen felül szorgalmazza, hogy a platformok a jelenlegi EU-s fogyasztóvédelmi és marketingjog alapján törekedjenek az átláthatóságra és tartózkodjanak a fogyasztók félrevezetésétől, főként a tekintetben, hogy a felhasználók könnyebben megértsék, hogyan történik az információk szűrése, formálása, személyre szabása különösen akkor, amikor az ilyen információk például vásárlási döntéseket alapoz meg. Forrás: A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Úton a prosperáló adatközpontú gazdaság felé. Brüsszel, 2014.7.2. 3. o.

II. 5. A negyedik generációs szabályozás kihívásai

Láthatjuk, hogy a negyedik generációs adatvédelmi szabályozás tárgyai minden eddiginél komplexebb adatkezelések, melyek ehhez mértén összetett megoldásokat igényelnek. A Big Data keretében értelmezhetlenné válhatnak az adatvédelem egyes alapvető elvei és fogalmai, mint például a célhoz kötöttség követelménye vagy a tájékoztatáson alapuló, önkéntes hozzájárulás, a gyakorlatban a transzparencia nehézségekre ütközik.

Az adat nem csak értékes, hanem eszköz is, és ezért kell, hogy jogok kapcsolódjanak hozzá. Ez azonban rávilágít több problémára is; különösen az adat, mint erőforrás és az adatokkal kapcsolatos vagyoni viszonyok problémájára. Jelenleg a legtöbb jogrendszerben az adatok vagyoni helyzete nincs szabályozva. Az adatok „olaj jellege” ezért veszélyes: csak úgy, mint ahogy az a hagyományos energiaforrásokkal (kőszén, kőolaj) történt, könnyedén lehet, hogy akik megtehetik, kizsákmányolják és privatizálják az adatainkat, főként, ha számításba vesszük, hogy a természet erőforrásainak apadása az elmúlt évtizedekben felgyorsult. Illúzió lenne azt gondolnunk, hogy személyes adataink tömkelege mintegy *res nullius*ként tölti meg az online tér végtelen adatbázisait, várva, hogy a természetes erőforrásokhoz hasonlóan valaki birtokba vegye őket és tulajdoni igényrel lépjen fel velük szemben. „*Nem szabad elfogadnunk, hogy a technológia óriásai váljanak ennek az újfajta erőforrásnak a jogos tulajdonosai-vá*”- figyelmeztet Haupt.⁵⁴ Nadezhda Purtova szerint, ha a jogalkotók nem biztosítanak tulajdonjoghöz *hasonló* jogokat a személyes adatokhoz, az azt a gyakorlatot legitimizálná, hogy az információs ipar „tegye rá a kezét” a személyes adatokhoz kapcsolódó jogokra, ami pedig teljes mértékben kiszolgáltatná az egyének privátautonómiáját és információs önmeghatározáshoz való jogát a nagyvállalatoknak.⁵⁵

54 Haupt, Michael, 2016.

55 Purtova, Nadezhda: The illusion of personal data as no one's property [Az adat, mint senki tulajdonának illúziója], in: Law, Innovation and Technology, 2015, 7:1, 83. o.

III. A személyiségi jogok forgalomképessége és tulajdoni helyzete

III. 1. Személyiségi jogok forgalomképességéről általában

A személyes adatok vagyoni helyzetének, és forgalomképességének áttekintése előtt szükséges a személyiségi jogok vagyoni helyzetét megvizsgálni. Hazánkban a személyes adatok védelme alkotmányosan védett alapjog,⁵⁶ valamint a Ptk. 2:43. § e) pontja alapján nevesített személyiségi jog is. Menyhárd Attila a képmás és általában más személyiségjegyek kapcsán állapítja meg, hogy ezek hasznosításának személy részére biztosított monopóliuma társadalmilag hasznos ösztönző hatások biztosítása nélkül véd anyagi érdekeket, és e rendelkezési jog elismerése által a magánélet védelme voltaképpen tulajdoni (vagyonjogi) védelembe csúszott át.⁵⁷ Kérdéses, hogy a személyes adatok védelme, mint személyiségi jog vagyonjogi védelme mögött találunk-e ösztönző jellegű jogpolitikai megfontolást, társadalmi hasznot, vagy ennek hiányában igénylünk olyan vagyonjogi védelmet, amelynek közvetett tárgya a magánélet háboríthatatlansága.

III. 2. Right of privacy – right of publicity kapcsolata

A tulajdonjog tárgyaihoz hasonlóan a személyiség attribútumai vagyoni értékkel bírhatnak, természetesen minden személy esetében különböző tényezők által (pl.: híresség) meghatározott eltérő kereskedelmi értékkel. Az Egyesült Államok alapvetően áruszemléletű, személyiség egyes aspektusainak forgalomképességét széles körben kihasználó jogrendszerében is majd' évszázados jogfejlődéssel, a szellemi tulajdonhoz hasonló forgalomképes jogként alakult ki az ún. *right of publicity*, mint a személyiségi jogok vagyoni vonatkozásainak védelmének eszköze. Az ismertség több szempontból is jelenthet vagyoni értéket, a társadalom kíváncsiságának kiaknázásától kezdve (például életrajzi termékek, dokumentumfilmek, interjúk) az ún. *character merchandising*-on át (hírességek személyiségjegyeivel ellátott termékek) a reklámokig terjed a hasznosítás lehetőségeinek tárháza.⁵⁸ Stump Krisztina a *right of publicity*-ből eredő *character merchandising*-ban rejlő gazdasági potenciált remekül szemlélteti a 2014-es Oscar díjátadón készült, „Ellen Selfie”-ként elhíresült, több hírességet ábrázoló kép példájával, amelynek értékét egymilliárd dollárra

56 Alaptörvény VI. cikk (3) bekezdés.

57 Menyhárd Attila: Forgalomképes személyiség? In: Menyhárd Attila – Gárdos-Orosz Fruzsina (szerk.): Személy és személyiség a jogban. Budapest, 2016, Wolters Kluwer Kiadó, 77. o.

58 Menyhárd, 2016. 76. o.

becsülték a szakmában.⁵⁹ A kép ugyanis valójában nem egy spontán akció volt, hanem az esemény fő szponzora, a Samsung által elhelyezett indirekt termékmegjelenítés, amelyhez egyébként nehezen elérhető, összesítve dollármilliárdnyi reklámértékkel bíró hírességek adták a képmásukat.⁶⁰

A right of publicity kialakulása azért is volt szükségszerű, mert jogvédelem hiányában az engedély nélküli felhasználók az érintettek jogainak megsértésével, jogalap nélkül jutottak volna előnyhöz, amely egyik jogrendszerben sem elfogadható. A right of publicity alapján az érintett megakadályozhatja, hogy más a hozzájárulása nélkül kereskedelmi célból használja a személyiségének attribútumait, valamint biztosíthat más személyek számára személyiségének megjelenési formáira irányuló, harmadik személyekkel szemben is kikényszeríthető kizárólagos hasznosítási jogot. Ezek alapján elmondható, hogy a right of publicity a magánélet védelmét tulajdonképpen tulajdoni védelembe helyezi át. Ez a tulajdonsága teszi a right of publicity-t a szellemi alkotásokhoz fűződő jogokhoz hasonlóvá, hiszen kvázi piacképes terméket kreál a személyiség egyes attribútumaiból.⁶¹

Az Amerikai Egyesült Államokban a magánélettel kapcsolatos személyiségi jogokat tehát két különböző jog biztosítja, egymástól ellentétes szempontból közelítve meg azokat. Ez a kontinentális jogrendszer számára idegen megoldás abból fakadóan jött létre, hogy az amerikai megközelítésben a személy védelme nem az emberi méltóságából, hanem a döntési és rendelkezési szabadságából ered.⁶² A Warren és Brandeis által meghatározott right of *privacy* a személyiségi jogok eszmei oldalának, a right of *publicity* pedig a személyiségi jogok vagyoni elemeinek védelmét hivatott biztosítani. E két jog közötti eltéréseket az 1. sz. ábra szemlélteti.⁶³

59 Stump Krisztina: A személyhez fűződő jogok vagyoni vonatkozásai – új fejlemények. Jogi tanulmányok, 2014, 17/1. 609. o. http://epa.oszk.hu/02600/02687/00006/pdf/EPA02687_jogi_tanulmanyok_2014_609-622.pdf Letöltés dátuma: 2019. 11. 19.

60 Takó Sándor: Az emberi képmás filmalkotási és filmterjesztési célú felhasználásának személyiségi jogi vonatkozásai. In: Görög Márta – Menyhárd Attila – Koltay András (szerk.): A személyiség és védelme – Az Alaptörvény VI. cikkelyének érvényesülése a magyar jogrendszeren belül. Budapest, 2017, 326-327. o.

61 Menyhárd, 2016, 76. o.

62 Takó, 2017, 328. o.

63 Stump, 2014, 613. o.

Right of Privacy		Right of Publicity
„egyedül hagyatáshoz való jog” ⁶⁴	tartalma	kizárólagos jog a felhasználás engedélyezésére
tiltó jog, célja a zavarás elháríthatósága	funkciója	engedélyező jog, célja, hogy a személyiségi jogok vagyoni elemek forgalmát lehetővé tegye
magánszféra	mit véd?	vagyoni érdek, ami a személyhez fűződő jogok gazdasági kihasználásához kötődik
nem ruházható át	forgalomképesség	szabadon átruházható
nem örökölhető, a halállal megszűnik	post mortem sorsa	számos tagállamban halál után is meghatározott ideig fennáll és örökölhető

1. sz. ábra

A táblázat segítségével könnyedén látható, hogy a right of privacy és a right of publicity mintegy egymást kiegészítve, együttesen adja a magánélet védelméhez való jog tartalmát. Mindkét jog monopolizált védett pozíciókat biztosít, és ennél fogva lényegében abban foglal állást, hogy mi minősülhet közkinccsnek, és melyek azok a javak, amelyek feletti hasznosítással kapcsolatos döntések egyes jogalanyok privilégiumai.

64 Másként fordítva „jog arra, hogy békén hagyjanak”. Eredeti, *the right to be let alone* – Warren – Brandeis, 1890.

III. 3. Right of publicity és a magyar jog

A right of publicity biztosításával voltaképpen tulajdoni védelem biztosított a magánélet számára, azonban kijelenthető, hogy ehhez hasonló, dologi hatályú, forgalomképes jogosultság a magyar polgári jog dogmatikai rendszerébe nem illeszthető.⁶⁵ A magyar jog sem teszi közkincsé a személyiségjegyek felhasználását, a jogosult monopóliumának tekinti azokat, azonban, mivel a személyiségi jogok védelme tradicionálisan eszmei értékek védelmén alapul, nem tekinti őket kizárólagosan átengedhető, harmadik személyekkel szemben is védett, abszolút szerkezetű és átruházható jogosultságoknak, mert ezeket az alanyi jogokat a törvény nevesített formában tételezi.⁶⁶ Az egyén által a személyiségi jogaiba való beavatkozáshoz adható hozzájárulás voltaképpen megfelel a személyiségjegyek felhasználásával kapcsolatos jogok átengedésének, így a gyakorlatban forgalomképesé teszi a személyiségi jogok alanyi jogát. Ez az implicit forgalomképeség azonban annyiban korlátozottnak tekinthető, hogy a hozzájárulásban megtestesülő lemondás önmagában még nem teszi ezeket a jogokat többször átruházhatóvá, így akinek a javára lemondanak a hasznosítási jogosultságok gyakorlásáról, nem fogja tudni tovább „értékesíteni” az érintett személy jogait harmadik feleknek.

Mindez a személyes adatok tekintetében is meglehetősen problematikus. A mai adatkezelések olyannyira komplexszé váltak, hogy bizonyos esetekben nem várható el az adatalanyoktól, hogy az adtakezelés elején képesek legyenek annak felmérésére, hogy az adatkezeléshez való hozzájárulásuk milyen (hosszú távú) következményekkel járhat. Továbbá, noha elméletben az adatkezeléshez adott hozzájárulás, mint a hasznosítási jogokról való „lemondás” nem jelenti a jogok többszöri átruházhatóságát, a gyakorlat ezzel ellentétes szokásokat mutat. Elképzelhető ezért, hogy a személyiség egyes megjelenési formáihoz kapcsolódó felhasználási jogosultságok forgalomképeségének elismerése a *know-how*-éhoz hasonlóan⁶⁷ fog alakulni, és azok a magánjog dogmatikai kereteit túllépve, a joggyakorlat segítségével *in rem* jogosultságként elismert joggá váljanak.⁶⁸

65 Menyhárd, 2016, 77. o. és 79. o.

66 Takó, 2017, 331. o.

67 A *know-how* külön nevesített alanyi jogosultság és ahhoz kapcsolódó szabályozás hiányában csak információhalmaz, ami (csupán) üzleti titokként védett. A személyhez fűződő jogként védett műszaki ismeret forgalomképeségét megalapozó alanyi jog hiányában is elfogadta azonban a bírói gyakorlat, mint *in rem* jellegű, kizárólagos, védett átruházás. Bővebben erről: Menyhárd, 2016, 79-81 o., 32.lj.

68 Menyhárd, 2016, 80-81. o.

IV. A személyes adatok forgalomképessége

IV. 1. Személyes adatok tulajdonjogi helyzete különböző jogrendszerekben

A személyes adatok forgalomképességének és vagyoni viszonyainak rendezésére irányuló igény már jóval a Big Data-korszak előtt is jelentkezett. Az Egyesült Államokban már 1970-es évek körül felmerültek ilyen irányú javaslatok, az Európai jogászok azonban csak a 2000-es évek elején léptek be a tudományos diskurzusba. Az európai és az amerikai megközelítések azonban a jogrendszerek különbözőségéből adódóan eltérő szempontból vizsgálják a kérdést. A személyes adatok vagyoni helyzetének rendezése a 2010-es években kezdett sűrűbben tárgyalt témává válni az európai akadémiai életben, több konferenciát is rendeztek az adatok piacával és a személyes adatok gazdasági értékével kapcsolatosan.⁶⁹

Az amerikai rendszerbe könnyedén beilleszthető az elképzelés, hogy tulajdonosi jogosítványokat biztosítsanak a személyes adatokhoz, azonban a kontinentális jogrendszerek legtöbbjében ez már egy nehezebb feladat, mivel az európai felfogás a magánélet védelmét emberi jogi megközelítésből biztosítja. A vagyoni értelemben vett tulajdont az európai jog nem tudja a magánélet védelméhez való joghoz kapcsolni, mert azt emberi méltóságból fakadó személyiség megnyilvánulásaként személyiségi jogként kezeli, és mint ilyen, sem kereskedelmi, sem más célokból nem lehet róla lemondani vagy átruházni azt másokra. Mivel az európai jogban az emberi jogok és a személyes integritás, magánszféra megőrzése szoros kapcsolatban állnak egymással, ezért az emberi jogok nem tekinthetők árucikknek.⁷⁰

A fenti az álláspontot szemlélteti az Európai Adatvédelmi Testület (European Data Protection Board, a továbbiakban: EDPD) 2/2019. számú iránymutatásának nyílt konzultációra közzétett tervezete, mely a online szolgáltatások nyújtásának kontextusában vizsgálja GDPR 6. cikk (1) bekezdés b) pontjának alkalmazását.⁷¹ Az EDPD álláspontja azon alapul,

69 Például 2012 októberében Amszterdamban megrendezett megrendezett APC2012, vagy a 2012 novemberében Brüsszelben megrendezett „For Your Eyes Only” nemzetközi privacy konferencia.

70 Prins, J.E.J. (Corien): The proprietization of personal data and identities [A személyes adatok és személyiség tulajdonjogiasítása] In: *Electronic Journal of Comparative Law*, vol. 8.3 (October 2004). 2. o.

71 European Data Protection Board: Guidelines 2/2019 on the processing of personal data under Article 6(1)(b) GDPR in the context of the provision of online services to data subjects. 2019. április 9.

hogy a személyes adatok védelméhez való jog az Alapjogi Charta 8. cikkében biztosított alapvető jog, valamint számításba veszi, hogy a GDPR tulajdonképpeni célja, hogy az érintettek irányítása alá vonja a rájuk vonatkozó információk sorsát. Az EDPD az iránymutatásában mintegy *ex cathedra* jelleggel kijelenti, hogy „(...) a személyes adatok nem tekinthetők forgalomképes árucikknek. Az érintettek hozzájárulhatnak a személyes adataik kezeléséhez, de nem adhatnak túl az alapvető jogaikon.”⁷² A testület ezt a személyes adatok és a pénzbeli tranzakciók jellemzőinek különbözőségével támasztja alá. Ezzel szemben felhozható, hogy versengő piacon az árak azért hasonlíthatóak össze, mert a pénz megszámlálható, míg a személyes adatoknak értékének meghatározása összehasonlító kontextusban számos akadályba ütközik. A pénzbeli fizetések csak az érintettek aktív közreműködésével történhetnek, azonban a személyes adatokkal végzett tranzakciókról ez nem mindig mondható el. Ha az érintett egyszer elveszítette a kontrollt az adatai felett, azt csak nagy nehézség árán vagy egyáltalán nem képes visszanyerni. Bártfai Zsolt az EDPD dogma-szerű kijelentését megkérdőjelezendő arra hívja fel a figyelmet, hogy a GDPR csak a 9. cikk (2) bekezdés a) pontjában⁷³ említi, hogy az érintett különleges kategóriájú adatok kezeléséhez adott kifejezett hozzájárulása ellenére az uniós vagy tagállami jog felülírhatja az érintett akaratát.⁷⁴

Talán a legkorábbi és leghíresebb gyakorlati eset, mely keretében személyes adatok voltak adásvétel tárgyai a Toysmart-ügy⁷⁵ volt. A Toysmart fizetéképtelenné vált, és ezért a vásárlói körének adatbázisát kínálta eladásra a Wall Street Journalban – a legmagasabb ajánlatért. Mivel ez volt a cég egyetlen vagyona, a hitelezőknek érdekében állt az adatbázis értékesítése, követeléseik kielégítésének egyetlen lehetséges módozata-

72 „(...)personal data cannot be considered as a tradeable commodity. Data subjects can agree to processing of their personal data, but cannot trade away their fundamental rights”. In: European Data Protection Board: Guidelines 2/2019 on the processing of personal data under Article 6(1)(b) GDPR in the context of the provision of online services to data subjects. 2019. április 9. 51. bekezdés.

73 A GDPR 9. cikk (1) bekezdése alapján a különleges kategóriájú adatok kezelése főszabály szerint tilos. A (2) bekezdés részletezi a főszabály alóli kivételeket, mely szerint „az (1) bekezdés nem alkalmazandó abban az esetben, ha az érintett kifejezett hozzájárulását adta az említett személyes adatok egy vagy több konkrét célból történő kezeléséhez, kivéve, ha az uniós vagy tagállami jog úgy rendelkezik, hogy az (1) bekezdésben említett tilalom nem oldható fel az érintett hozzájárulásával”;

74 Bártfai Zsolt: Vélemény az Európai Adatvédelmi Testület 2/2019. iránymutatásának tervezetéről. (2019. május 14., hvg-orac, <https://gdpr.hvgorac.hu/velemeny-az-europai-adatvedelmi-testulet-2-2019-iranymutatasanak-tervezeterol/> Letöltés dátuma 2019.09.20.

75 Igaz, a Toysmart ügy az Egyesült Államokban történt, azonban az online adatkezelések esetében sok Európán kívüli szolgáltatásnyújtóról beszélünk, így relevánsnak tartom a megemlítését az európai jog gyakorlati érvényesülése kapcsán is.

ként. A Toysmart adatkezelési tájékoztatójában azonban kifejezetten azt vállalta, hogy nem fogja harmadik felek számára tovább adni a vásárlóinak személyes adatait. A hitelezők érdekei szembementek a vásárlók személyes adatainak védelméhez fűződő jogával, a bíróság végül egy érdekes megoldást választott: a Toysmart eladhatta a felhasználói adatbázisát azzal a kötelezettséggel, hogy az fizikailag nem kerül a veövőhöz, hanem azt a Toysmart köteles megsemmisíteni.⁷⁶

Mindez 2001-ben történt, és azóta számtalan esetben cseréltek gazdát személyes adatokkal teli adatbázisok cégek adásvétele, egyesülése, szétválása, újraszervezése során, mintegy leplezett ügyletként. Nem tekinthető mellékesnek a kifejezetten adatbázisok adásvételére specializálódott, adatbróker cégek működése⁷⁷ sem. A fentiek tekintetében véleményem szerint az EDPD állásfoglalásában található álláspont gyakorlati érvényesülése nehézségekbe ütközik.

IV. 2. Cselekvési szabadság

Ha abból a szempontból szemléljük a személyes adatok tulajdonjogának kérdését, hogy magánélethez való jog központi eleme az egyén élete, valamint személyének megjelenési formái feletti rendelkezési szabadsága, az emberi jogi megközelítés aspektusait meg is lehet fordítani. Ezen az alapon vitatható lenne a magánélethez fűződő jog „tulajdonjogiasításának” emberi jogon alapuló elvetése, hiszen az éppen az emberi jogok valós tartalmába ütköző volna. A magyar Alkotmánybíróság a gyermekek alapjoggyakorlásait értelmező Szivárvány-határozat⁷⁸ néven elhíresült döntésében fogalmazott úgy, hogy „*Önmagának mindenki árthat, s vállalhat kockázatot, ha képes a szabad, tájékozott és felelős döntésre*”. Az ember cselekvési szabadsága, és az abból fakadó szerződési szabadsága szintén alkotmányosan védett alapjogából következik, hogy az emberek szabadon vállalhatnak szerződéses kötelezettségeket, és vitathatják meg a szerződéseik feltételeit. Az érintettek helyzetét ezért tulajdonképpen megerősítené, ha képesek lennének személyes adataik sorsa felett (vagyon) érdekükben alkudozni. A vagyoni jogvédelem megvonásának kö-

76 A Toysmart-ügyről bővebben: Mészáros János: A személyes adat, mint az adásvétel tárgya. In: Schiffner Imola–Varga Norbert (szerk.): Sale and Community – Adásvétel és Közösség. Szeged, 2014, Szegedi Jogász Doktorandusz Konferenciák IV, 97-108. o.

77 Lásd erről bővebben: Miskolczi Bodnár Éva: Személyes adatok kereskedelme. In: Štenpien, Erik – Miskolczi Bodnár Péter (szerk.): A tulajdonátruházás összehasonlító kereskedelmi és üzleti jogi kérdései. Budapest, 2015, Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar, 208-220. o.

78 21/1996. (V. 17.) AB határozat III. rész

vetkeztében sok esetben az érintettek pozíciója kevésbé lenne alkuképes, mint a velük szerződő adatkezelőké, ebben az értelemben a személyes adatok „tulajdonjogosítása” az érintettek rendelkezési jogának biztosítása és megerősítése volna.

Ahogy arra Prins rámutat, e gondolatot tovább bontva a végső soron feltehető kérdés, hogy a személyes adatok védelme, mint alapvető jog szempontjából a személyek privátautonómiájának, vagy maguknak az emberi jogoknak, mint alkotmányos értéknek van-e primátusa?⁷⁹ Ezt a döntési szabadság és a személyiség védelme közötti szoros kapcsolatot kiemeli, hogy a szerződési szabadság morális alapja az emberi méltóság. Ez azonban a fenti aspektusból szinte paradoxonnak tekinthető, hiszen ezen a példán kívül is számos helyzetben éppen az emberi méltóság korlátozza a szerződési, végső soron cselekvési szabadságot. Jó példa ilyen esetre az, hogy rabszolgaság önkéntesen sem vállalható. A magyar bírósági gyakorlatban is kialakult, hogy a jó erkölcsbe ütköző szerződések semmissége kapcsán azok az alapvető személyiségi elemnek tekintett értéket sértő szerződések is érvénytelenek, amelyek egyébként a fél részéről önkéntes kötelezettségvállalással kötöttek.⁸⁰ Ezen a ponton viszont azt kell vizsgálni, hogy személyes adatok védelméhez való jogot, vagy magukat a személyes adatokat *alapvető* személyiségi elemnek tekintett értéként kell-e kezelünk.

a. Személyiség, tulajdon és személyes adatok

A személyes adatok védelméhez való jog személyiségi jog, így a személyes adatok forgalomképességének vizsgálatakor át kell tekinteni a személyiség és a tulajdon kapcsolatát, különös tekintettel arra, hogy az online adatkezelések egyik központi eleme a személyiségprofilok létrehozása. Magának személyiségprofilnak a jogi megítélése is önálló munka lehetne,⁸¹ de jelen dolgozat szempontjából a személyiség, személyes adatok és a tulajdon kapcsolatának vizsgálata az igazán érdekes. A legtöbb tulajdon-elmélet kapcsolódik valamilyen formában a személyiséghez, hiszen a tulajdonosi jogosítványok az egyénhez kapcsolódnak és ezért azokat nagyban befolyásolja a személyiség jogi megítélése

79 Prins, 2004, 2-3. o.

80 Menyhárd, 2016, 72. o.

81 Lásd erről például: Bakos-Kovács Kitti: Magánélet a hálózat csapdájában – a „személyiségprofilok” jogi értékelése. In: Görög Márta – Menyhárd Attila – Koltay András (szerk.): A személyiség és védelme. Az Alaptörvény VI. cikkelyének érvényesülése a magyar jogrendszeren belül. Budapest, 2017, 101-114. o.

Bár első ránézésre magától értetődőnek tűnhet személyiség és tulajdon között különbséget tenni, hiszen a tulajdon jelentéséhez kapcsoljuk a dolgokhoz, élettelen tárgyakhoz való kötődést, ez az elhatárolás korántsem volt mindig nyilvánvaló. A latin „*proprius*” jelentése „saját”, illetve „önmaga sajátossága”. Locke elmélete jól példázza a tulajdon építő jellegű funkcióját a személyiségre nézve:

„Bár a föld és az összes alacsonyabb rendű teremtmény közösen minden emberé, mégis mindenkinek tulajdona a saját személye. ehhez senkinek sincs joga, csak magának. Azt mondhatjuk, hogy testének munkája és kezének műve a szó szoros értelmében véve az övé. Amit tehát kiemel abból az állapotból, amelyben a természet hagyta, azt összevegyítette munkájával, hozzátett valamit, ami az övé, és ezzel tulajdonává teszi.”⁸²

A Locke-nál megjelenő *self-ownership* (*dominium sui*) eszméje nem újkeletű gondolat, az önmagunk feletti tulajdon elképzelése organikusan fejlődött a középkor óta, és Acquinói Szent Tamás nyomán sok (főként skolasztikus) szerző természetjogi alapokra vezeti vissza az ember önmaga feletti uralmának koncepcióját.⁸³ Francisco Suárez egyenesen így fogalmazott a XVII. század elején: „a szabadság (...) pozitív értelemben is a természetjogból ered, minthogy maga a természet ruházta az emberre az önnön szabadsága feletti valódi dominiumot”⁸⁴ A skolasztikus jogfilozófia dominium sui fogalmát Locke mintegy továbbvitte, néhány ponton azonban, például a szabadság elidegeníthetősége kapcsán eltérő álláspontra jutott. A skolasztikus szerzők koncepciója szerint az ember önnön szabadsága feletti valódi dominiuma azt jelenti, hogy szabadon rendelkezhet felette, ezért eladhatja, elidegenítheti azt, ennek következtében Grotius, Pufendorf és Hobbes is elismerte az önként vállalt szolgaságot. Ezzel szemben Locke a ma elfogadottá vált álláspontot tükrözi, márpedig, hogy az ember szabadsága elidegeníthetetlen.⁸⁵

Locke felfogása szerint a javak természeti állapotból való kiemelése és feldolgozása a természetjogból fakadóan teremt tehát tulajdont.

82 Az idézet értelmezéséhez fontos megjegyezni, hogy Locke a személyiséget az embert tudatára, és nem a testének részeire értette. Forrás: Locke, John: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról* (Fordította: Endreffy Zoltán), Budapest, 1986, Gondolat, 27. pont.

83 Lásd erről bővebben: Tattay Szilárd: *Lehetőséges-e a személy jogait a tulajdon fogalmára alapozni? a ‚dominium’, a ‚tulajdon’ és az ‚önmagunk feletti tulajdon’ fogalmainak történeti elemzése.* In: *Quaerendo et Pogácsás Anett* (szerk.): *Creando ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából.* Budapest, 2014, Budapest Szent István Társulat, 623-636. o.

84 Idézi: Tattay, 2014, 636. o.

85 Tattay, 2014, 639. o.

A munka ezen, tulajdont létrehozó természetéből és a személyek önrendelkezési jogából kiindulva a személy Locke megközelítésében tulajdoni tárgynak tekinthető.⁸⁶ Ezen az elméleten belül a materiális javakhoz fűződő, hagyományos testi tulajdon nem tér el az az immateriális javakhoz fűződő jogoktól, mert a szellemi munka ugyanúgy tulajdont keletkeztet. Az „intellektuális munkás”, – vagyis az szerző, feltaláló stb. – számára a jog a műhöz fűződő időleges, de kizárólagos, monopólium-jellegű jogosítványokat biztosít.

Amennyiben elfogadjuk, hogy a személyes adatokból összeállítható személyiségprofil az ember személyiségének egyfajta leképeződése, a „személy” és a „nem személy” elhatárolásának nehézségébe ütközünk. Ahogyan arra Menyhárd Attila rámutat,⁸⁷ a személyek (mint személyiségi jogi jogviszonyok közvetett „tárgya”) és a dolgok (vagyis a dologi jogi jogviszonyok közvetett tárgya) egymástól való megkülönböztetése első ránézésre magától értetődőnek tűnhet. Ez az elhatárolás azonban a személyes adatok, mint a személyiség (profil) „alkotórészei” tekintetében korántsem olyan egyértelmű. A képletet pedig tovább bonyolítja, hogy a modern adatkezelések olyannyira komplexé váltak, hogy elmondható, hogy a személyes adatok szabályozása statikus állapotában nem nyújt elegendő védelmet az érintettek számára a személyes adataik kizsákmányolásával szemben. Ha még tovább absztraháljuk a személy, személyiség és az azt leíró személyiségprofil tartalmának kapcsolatát, a techóriások személyiségprofil adás-vételi gyakorlata már-már szinte a rabszolga-kereskedelemmel helyezhető párhuzamba abból a szempontból, hogy mindkét tevékenység más ember életéből (annak lenyomatából) realizál gazdasági hasznot. Természetesen, ez meglehetősen elnagyolt hasonlat, de általa belátható, hogy a személyes adatokkal, valamint személyiségprofilokkal való kereskedés, amennyiben az érintett nem realizál belőle vagyoni előnyt, meglehetősen ellentmond a személyek önrendelkezési szabadságát alapjogként elismerő kontinentális jogrendnek.

Ennek ellenére, mivel a személyes adatok feletti rendelkezési jogra, mint személyiségi jogra az ember természettől fogva biztosított szabadságaként, magának az ember személyiségének a szerves részeként tekintünk, ez a jog kontinentális jog szempontjából elidegeníthetetlennek tűnik. Természetesen, nem tudhatjuk, hogy Szent Tamás vagy Suárez hasonlóan

86 Menyhárd, 2016, 68. o.

87 Menyhárd Attila: Dologi jog, Budapest, 2014, ELTE Eötvös Kiadó, 3.o. [Elektronikusan elérhető verzió szerinti oldalszám]

vélekedett volna a rabszolgaságról és a személyes adatok védelméről, hiszen a korabeli környezetben a jogalanyok legnagyobb problémája nem a személyükre szabott hirdetések ignorálása volt, sőt, maga az adatvédelem sem létezett. Mindenesetre megfontolandó, hogy a személyes szabadság, és önmagunk feletti rendelkezési jog elidegeníthetlensége nem volt mindig ilyen egyértelmű, főként, hogy ezt az egyértelműséget a modern kor viszonyai megdőnteni látszanak.

IV. 3. Adatláz?

A személyes adatok védelméhez fűződő jog „tulajdonjogiasítása” mellett érvelők a viselkedésalapú marketing elterjedéséhez fűződően kialakult gazdasági potenciálban látják a forgalomképesség által biztosított előnyök szükségességét. Ha tényként fogadjuk el a személyes adatok gazdasági értékét, valamint azt, hogy bár jelenleg nem létezik a személyes adatok vagyoni helyzetét rendező szabályozás, ezek a vagyoni viszonyok *de facto* azonban rendeződni látszanak, mivel a adatpiac szereplői (és főként az információtechnológiai ipar vállalatirásai) igényt tartanak ezekre a jogokra, érdekes analógia vélhető felfedezni Umbeck⁸⁸ tulajdonjogok kialakulásáról szóló teóriája, valamint a személyes adatok rendezetlen tulajdoni helyzetére vonatkozóan. Umbeck tulajdon kialakulásához fűződő elmélete szerint, ha értékes, de korlátozottan elérhető erőforrások vagyoni helyzete nincs vagy nem megfelelően van szabályozva, a tulajdonjogok a gyakorlatban az erőforrás használatából való kizárás képességéhez mérten fognak maguktól rendeződni. Ezen elmélet kapcsán tanulmányozta Umbeck az 1848-as kaliforniai aranylázat, mely közvetlenül Kalifornia állam szövetségi állammá válását követően alakult ki azért, mert a területen korábban irányadó, földre és bányászatra vonatkozó mexikói szabályokat eltörölték, de helyettük nem lépett életbe föderális szabályozás. A területen található arany elérhetősége természetesen a bányászok elterjedésével egyre inkább korlátozottá vált, Umbeck hipotézisének vizsgálatához tökéletes körülményeket teremtve. A bányászok abból a szempontból egyenlő helyzetben voltak, hogy ugyanakkora eséllyel tudtak másokat (akár erőszakkal) kizárni a saját bányászati területükről. Ezen felül kifejezett szerződéseket kötöttek a helyi közösségeken belül, amelyekkel egy-egy terület bányászati jogát kizárólagosan osztották fel akképpen, hogy a kinyerhető arany egyenlő mértékű legyen. Így megállapítható, hogy a kali-

88 Umbeck, John: The California Gold Rush: A Study of Emerging Property Rights [A kaliforniai aranyláz: a tulajdonjogok felszínre törésének tanulmánya]. In: Explorations in Economic History, 1977/14. 197-226.

forniai aranyláz alátámasztja Umbeck elméletét a tekintetben, hogy összefüggés van mások joggyakorlásának kizárásának lehetősége, és a kialakuló tulajdonosi jogosultságok között.⁸⁹ Ha mindezt rávetítjük a mai adatközpontú társadalomra, láthatóvá válik, hogy hasonló a kiindulási helyzet: egy értékes és nehezen hozzáférhető erőforrás helyzete rendezetlen, azonban az információtechnológiai ipar igényli és gyakorlatban gyakorolja a személyes adatok feletti vagyoni értelemben vett rendelkezési jogot.

Az információtechnológiai ipar ezen igényének és de facto joggyakorlásának megértéséhez három fontos tényezőt kell figyelembe vennünk. Az első, az, hogy a gyakorlatban az adatalányoknak gyakran nincs valós választási lehetőségük az adataik megadása kapcsán, a második pedig, hogy az adatalapú üzleti szférában nagyon magas fokú a rivalizálás, amely nagyrészt abban jelenik meg, hogy az adatéhes piaci szereplők igyekeznek minél inkább kizárólagos begyűjtőivé válni a felhasználók adatainak. A harmadik tényező pedig az adat hasznosításának költségeiben keresendő.

a. Valós választás hiánya

i. Adatvédelmi tájékoztató, mint általános szerződési feltétel?

Az online szolgáltatások – elsősorban a közösségi média és az emlegetett techóriások –, melyek a mobil eszközök elterjedésével életünk szerkesztésének részét képezik, a felhasználókkal szemben előnyösebb alkupozícióban vannak a felhasználási feltételek meghatározásánál. Az online szolgáltatók adatkezelésének jogalapja jellemzően az érintett hozzájárulása, azonban annak kapcsán a szolgáltatók egy „*take it or leave it*” helyzetbe hozzák a felhasználókat, hiszen az adatkezelésüket és annak feltételeit egyoldalúan, előre határozzák meg, ezzel pedig az adatvédelmi tájékoztató tulajdonképpen nem több, mint az adatkezelő általános szerződési feltételeinek egy része, melynek részletkérdéseire az érintetteknek nincs valós ráhatása.⁹⁰ A legtöbb online szolgáltató az előre elkészített hozzájárulási nyilatkozat elfogadtatásának céljára bejelölhető négyzetet, vagy egyéb, hozzájárulást jelző megoldást használ, melyet a GDPR elfogad hozzájárulásként, fontos azonban megjegyezni, hogy az önkéntesség kötelezettsége miatt nem lehet az érintettet előre „terelgetni” a hozzájárulás megadásának irányába; az előre bejelölt négyzet például nem elfogadható megoldás.⁹¹

89 Purtova, 2015, 88.o.

90 Szőke, 2014, 60-61. o.

91 GDPR (32) preambulumbekkezdése.

Az önkéntesség követelményéből ered továbbá, hogy az érintettnek rendelkeznie kell *valós* vagy *szabad* választási lehetőséggel, ami magába foglalja azt a lehetőséget, hogy hozzájárulását megtagadhatja vagy visszavonhatja anélkül, hogy ez számára bármilyen *kárt* jelentene.⁹²

A *notice and consent* rendszert vizsgálva Fred H. Cate egyenesen azt vette észre,⁹³ hogy az online platformok legtöbbjeinél a felhasználó a regisztráció során, az adatvédelmi szabályzatok kapcsán általában az „elfogadom” és „elutasítom” opciókkal találkozik, amely azt az érzetet kelti, hogy az egyéneknek van választása, ez azonban hamis látszat: ha elutasítja a szolgáltató feltételeit, a programtelepítés vagy a szolgáltatás igénybevételéhez szükséges regisztráció nem megy végbe. Ilyen esetekben elmondhatjuk, hogy a szolgáltatás igénybevételének feltétele tulajdonképpen maga a hozzájárulás.⁹⁴ Hovatovább, a szolgáltatók a hozzájárulás megszerzése után gyakran arról tájékoztatják a felhasználót, hogy fenntartják a jogot a felhasználási feltételeik és az adatvédelmi szabályzatuk későbbi megváltoztatására, amely változásokra az érintetteknek szintén annyi ráhatása van, hogy a módosult szabályok alapján esetlegesen eldönthetik, kívánják-e folytatni a szolgáltatás igénybevételét. A Facebook adatvédelmi tájékoztatójában ez a klauzula például így szól:

„A jelen szabályzat megváltoztatása előtt értesítünk, és lehetőséget biztosítunk, hogy átnézd a megváltoztatott szabályzatot, mielőtt úgy döntesz, hogy folytatod a Termékeink használatát.”⁹⁵

Ez a gyakorlat olybá tűnhet, hogy megerősíti az érintetti joggyakorlást, azonban sokszor inkább a szolgáltatók marketing stratégiájának ré-

92 GDPR (42) preambulumbekzdése.

93 Cate, Fred H.: 'The Failure of Fair Information Practice Principles [Az igazságos információs gyakorlati elvek kudarcja] in: Jane K. Winn (szerk): Consumer Protection in the Age of the Information Economy, 2006, Ashgate, 341–379. o.

94 A 29. cikk szerinti munkacsoport szerint nem érvelhető a választási lehetőség megléte azzal, hogy az érintettnek lehetősége van választani az adatkezelő, azaz személyesadat-felhasználáshoz való hozzájárulást kérő szolgáltatása, valamint egy másik adatkezelő által kínált egyenértékű szolgáltatás között. Ilyen esetben a választás szabadságát ugyanis nem az adatkezelő határozza meg: az attól függ, hogy egy, az adatkezelőtől független piaci szereplő mit tesz, és hogy az érintett egyenértékűnek minősíti-e a versenytárs szolgáltatását. Ha ezt a "választási lehetőséget" önkéntes hozzájárulást megalapozó helyzetnek fogadnánk el, az azt is jelentené, hogy az adatkezelő köteles lenne versenytársai piaci viselkedéséhez mérten módosítani a saját szolgáltatását ahhoz, hogy a hozzájárulás folyamatos érvényessége folyamatosan biztosítva legyen. Ennélfogva az ilyen érvre alapított hozzájárulás nem tesz eleget az általános adatvédelmi rendelkezéseknek. Lásd: A 29. cikk szerinti munkacsoport WP259 rev.01 számú iránymutatása az (EU) 2016/679 rendelet szerinti hozzájárulásról (Felülvizsgálva: 2018. április 10.) 3.1.2. pont

95 <https://www.facebook.com/privacy/explanation> 2018.04.19. óta hatályos szöveg, letöltés dátuma: 2020. 01. 16.

sze, egyfajta „privacy washing”⁹⁶. Ugyanez gyakran elmondható a részletes, bizonyos mértékig személyre szabható „adatvédelmi beállítások” jellegű felületekről is. Nagyjából a GDPR alkalmazandóvá válásával egyidejűleg meglehetősen felkapottá vált a köztudatban is az adatvédelem problematikája, amelynek eredményeként az átlagos, adatvédelem területén nem jártas felhasználók is nagyobb figyelmet kezdtek el fordítani az adatvédelmi kérdésekre. Brandimarte és szerzőtársai ennek kapcsán egyenesen egy „kontroll paradoxonnak” nevezett jelenségre⁹⁷ lettek figyelmesek a felhasználók adatkezeléssel kapcsolatos viselkedésének kutatásakor. A laikus felhasználókban a fentihez hasonló szerződéses szakaszok és beállításkezelő felületek azt az érzetet keltik, mintha a platform, amelynek szolgáltatásait igénybe veszik, adatvédelmi szempontból megbízható volna. Ez azonban tulajdonképpen egy csaliként működik, amely a felhasználók bizalmát hivatott megszerezni, akik az adataik feletti hamis kontrollérzet következtében végül nagyobb hajlandóságot fognak mutatni adataik kiszolgáltatására.⁹⁸

A valós választás hiánya a gyakorlatban aláássa a hozzájárulás önkéntességének követelményét. A GDPR 7. cikk (4) bekezdés értelmében a hozzájárulás önkéntességének megállapításakor a *„lehető legnagyobb mértékben figyelembe kell venni azt a tényt, egyebek mellett, hogy a szerződés teljesítésének – beleértve a szolgáltatások nyújtását is – feltételül szabták-e az olyan személyes adatok kezeléséhez való hozzájárulást, amelyek nem szükségesek a szerződés teljesítéséhez.”* A GDPR-hoz fűzött kommentár szerint e rendelkezés célja, hogy *„tényleges, valós választási szabadsága legyen az érintetteknek a hozzájárulás megadása során. Ne befolyásolja őt olyan körülmény, mely elmaradása esetén a szerződés nem teljesülne (. . .) Nem tekinthető önkéntesnek a hozzájárulás, ha az érintettnek nincs lehetősége a hozzájárulás anélküli megtagadására vagy visszavonására, hogy ez számára hátrányt jelentene.”*⁹⁹

96 A greenwashing analógiájára éppen erre a gyakorlatra kezdték el használni ezt a kifejezést, lásd például: <https://dataethics.eu/privacy-washing/> Letöltés dátuma: 2020. 01.30

97 Ez a jelenség tulajdonképpen a Peltzman-hatás adatvédelmi megjelenése. Sam Peltzman a járművek biztonsági szabályozásának hatásait vizsgálva azt a jelenséget figyelte meg, hogy a járművezetők a biztonsági felszerelés miatt kevésbé érzik veszélyeztetve magukat, ezáltal viszont „veszélyesebben” vezetnek, így a balesetek számában nem érhető el efféle szabályozás által a várt csökkenés. Ez a kockázat-kompenzáló magatartás sok más területen megfigyelhető.

98 Brandimarte, Laura, Acquisti, Alessandro és Loewenstein, George: Mislplaced Confidences: Privacy and the Control Paradox [Hiábavaló bizalom: a magánélet és a kontroll-paradoxon] In: Social Psychological and Personality Science, 2012, 4(3), 340-347. o.

99 Péterfalvi Attila, Révész Balázs, Buzás Péter: Magyarázata a GDPR-ról. Budapest, 2018, Wolters Kluwer Kiadó, 116-117. o.

Mindez további kérdéseket vet fel, amelyet az egyes szolgáltatások szintjén kellene vizsgálni: különböző célú adatkezelésekhez külön-külön hozzájárulási lehetőséget kellene az adatkezelőknek biztosítania,¹⁰⁰ kérdéses, hogy az egyes adatkezelések esetében mi minősül szerződés teljesítéséhez szükséges adatkezelésnek. Az emberi jogi érveléshez visszanyúlva, ha a szabad önrendelkezési jogból indulunk ki, akkor egyrészt tiszteletben kell tartanunk az egyén döntési szabadságának gyakorlása következtében megadott hozzájárulást, másrészt kérdéses, hogy beszélhetünk-e egyáltalán döntési szabadságról ilyen helyzetekben. A fent idézett Szivárvány-határozat részlet csak akkor állja meg a helyét, ha a döntés valóban szabad és valós tájékoztatáson alapul. Annak tárgyalására, hogy a prediktív algoritmusok világában megkérdőjeleződik a szabad akarat, jelen dolgozat keretei között nincs lehetőség, de ez a filozófikus kérdés mindenképp érdekes perspektívát nyújthat a vizsgált témák értelmezéséhez.¹⁰¹

ii. Hálózati hatás

A fenti gyakorlatot tovább bonyolítja a telekommunikációs iparágnál ismert, és az online szolgáltatásoknál is (főként a közösségi média platformok esetében) is megjelenő ún. *hálózati hatás*. Ezeknek a szolgáltatásoknak az a sajátossága, hogy bizonyos monopolhelyzetben lévő cég szolgáltatásait a felhasználók kénytelenek igénybe venni, hiszen annak értékét éppen az adja, hogy mások is azt veszik igénybe. Minél több a felhasználó egy platformon, az annál vonzóbb mások számára, hogy ők is csatlakozzanak, a fejlesztők pedig annál sikeresebben fogják tudni a termékek fejlesztésére fordítani az összegyűjtött adatokat, minél több adatból gazdálkodhatnak. Eszerint a hálózati hatással a szolgáltatás nyújtói és igénybe vevői is jól járnak, azonban vannak negatív hatások is. A hálózati effektus következtében a felhasználó számára a szolgáltatás viszszaütasítása egyfajta költséggel – a *kimaradás* költségével – jár, melyet a felhasználó sok esetben nem vállal, vagy egyáltalán nem engedhet meg magának, ennek következtében pedig megkérdőjelezhető a valódi választási lehetőség, így végső soron a hozzájárulás önkéntessége. Ezen felül a hálózati effektus az oka annak is, hogy az adatpiac esetében az amerikai versenyjogban a monopolhelyzetben lévő óriásvállalatok kezelésére hasz-

100 WP259. rev. 0.1. 3.1.3. pont

101 Lásd például erről: Harari, Yuval Noah: Homo Deus: A holnap rövid története, Budapest, 2017. Animus Kiadó, 302-340. o.

nált „módszer”; az óriáscégek leányvállalatokra történő „feldarabolása” sem vezetne eredményre: a hálózat hatás miatt hamarosan újra oligopolikusá alakulna a piac. Egy efféle feldarabolás kudarca egyébként a Big Data jelenségből magából is adódik: az adatbázisokból leginkább az profitál, akinek minél több adat áll rendelkezésére.

A hálózati hatás át is vezet bennünket a következő, információs ipar de facto joggyakorlását megalapozó tényezőhöz, az adatalapú üzleti szféra jellemzőihez.

b. Rivalizálás az adatiparban

Első ránézésre az adat nem tűnhet sem versengő jószágnak, sem *res consumptibiles*nek, hiszen egy adat akkor is adat marad, ha valaki más már megismerte előttünk, és az információtartalma nem változik attól függően, hogy hányan vannak az adat birtokában. A valóságban azonban a személyes adatok piaca meglehetősen rivalizáló abban a tekintetben, hogy a piaci szereplők – tehát az adatokat kezelő szolgáltatók – versengenek az adatok begyűjtésének kizárólagosságáért, hiszen a Big Data jelenség lényeges vonása, hogy minél több adatból gazdálkodhat az adatkezelő, a prediktív algoritmusok annál pontosabban működnek. Ebben az a legnehezebb, hogy az adatok forrását – vagyis a felhasználókat – megszerezzék. Így tulajdonképpen nem is az adatok versengéséről van szó, hanem az azokhoz való hozzájutásért, ezért a felhasználók platformon eltöltött idejéért és figyelméért versengenek a szolgáltatók. Az adatok kinyeréséhez szükséges a felhasználók aktivitása: like-ok, böngészés, állapotfrissítések, kattintás-sorozatok. A hálózati effektus miatt, ha egy platform népszerűvé válik, könnyedén nyeri el és tartja fenn a domináns pozícióját, hiszen, egy közösségi média sem tekinthető hasznosnak, ha senki nincs rajta, akit ismernénk. Egy újonnan megjelenő platform számára ezért nehéz az adott piacra való belépés. Ha megvizsgáljuk a techóriások elmúlt pár évben követett üzleti stratégiáját, több üzleti lépést is megmagyarázhatunk az adatbányászati lehetőségek kibővítésének céljával. Jó példa erre a WhatsApp és az Instagram összeolvadása a Facebookkal¹⁰², vagy a különböző gyártók okosotthon-rendszerei.¹⁰³ A mobiltelefonok, okoseszközök elterje-

102 Sőt, a Facebook további magánszféravédelmi kérdéseket felvetően még ennél is tovább ment: az elmúlt évben arról is volt hír, hogy a platformok üzenetküldő szolgáltatásait is összolvasztaná. Lásd erről: <https://www.nytimes.com/2019/01/25/technology/facebook-instagram-whatsapp-messenger.html> Letöltés dátuma: 2020.02.05.

103 Purtova, 2015, 107-108. o.

désével egyre több érzékeny adat válik megismerhetővé az érintettekről. A tartózkodási helyüktől kezdve, az okosórák által mért egészségügyi értékeken át, szinte bármilyen felhasználói tulajdonság vagy szokás mérhetővé és lekövethetővé vált. Ráadásul különböző megoldásokkal lehetővé vált a „buta” eszközök „okosítása” is: akár kávéfőző, sütő, mosógép stb. is intelligenssé tehető, online kapcsolattal pedig nyomon követhető. Természetesen, ezen technológiai eszközök fejlődésének megvannak a maga előnyei, a mindennapi életben láthatatlan segítséget¹⁰⁴ jelentenek, ezért az egyének számára nem szól semmiféle meggyőző érv a használatuk kerülése mellett.¹⁰⁵

c. A Big Data korszak költségei

Az adatvédelmi szabályozás történetén végig nézve azt a folyamatot ismerhetjük fel, hogy a kezdeti, szűk körben összpontosuló adatfeldolgozás lassanként kitágult, az adatkezelők száma megnőtt, majd napjainkra az adatok nagy része tekintetében újra beszűkült, összpontosult. Főként az állami nyilvántartások adatkezelésétől kezdve, amikor a Nagy Testvér mellett megjelen „Kis Testvéreként” az üzleti szféra alanyai, megváltoztak a piaci viszonyok, de a technológiai fejlődés felgyorsulásával az adattermelődés is. A digitális környezetben az információ néhány, köz- és magánszférából származó jogi személy kezében koncentrálódik.¹⁰⁶ Ez N. Purtova által „Személyes Adatok Áramlásának”¹⁰⁷ nevezett folyamatábrát Alessandro Mantelero adatáramlás szereplőivel kapcsolatos elhatárolásával összevetve könnyedén megérthető az adatbányászat működése és az, hogy miként koncentrálódik az információ néhány közszférában és magánszférában működő jogi entitás kezében.¹⁰⁸ Az adatáramlást a 2. sz. ábra szemlélteti: Ez alapján kétféle adatgyűjtést különböztethetünk meg: a természetes személyek által közvetlenül, direkt módon megadott adatok gyűjtését, valamint a természetes személyek élete, aktivitása alatt közvet-

104 Ennek adatvédelmi vonatkozásairól bővebben lásd például: <https://www.forbes.com/sites/daveywinder/2019/01/27/how-whatsapp-merger-with-facebook-messenger-puts-your-privacy-at-risk/> Letöltés dátuma 2020.01.21.

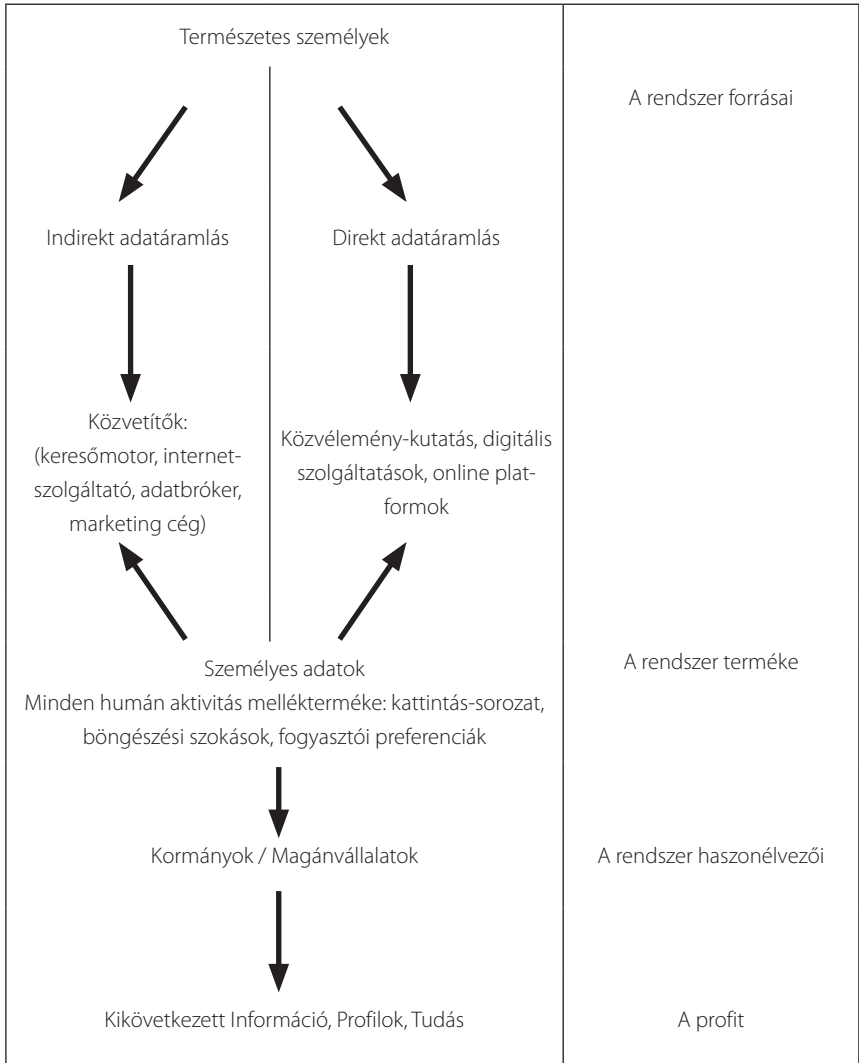
105 Szőke, 2014, 61. o.

106 Mantelero, Alessandro: The future of consumer data protection in the E. U. Rethinking the „notice and consent” paradigm in the new era of predictive analytics. [A fogyasztói adatvédelem jövője az EU-ban: A tájékoztatás és shozzjáruls paradigma újragondolása a prediktív analitika új korában] In: Computer Law & Security Review, 2014 30(6), (https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2529245 elérhető verzió, letöltés dátuma: 2020. 01. 04.) 12. o.

107 „Personal Data Flow”, Purtova, 2015, 107. o.

108 Mantelero, 2014, 12-16. o.

lenül keletkező, de nem tudatosan átadott (indirekt) adatok gyűjtését. Az indirekt adatgyűjtésben az áramlás köztes szereplői a közvetítők: például a keresőmotorok, internetszolgáltatók, adatbrókerek, marketing cégek, akiknél nem generálódnak közvetlen formában az adatok, csupán azok keringetésében játszanak szerepet. Az adatok végül – akár direkt, akár indirekt formában – a köz- és magánszféra szereplőihöz kerülnek: kormányokhoz, magánvállalatokhoz, digitális óriásokhoz jutnak el, akik a rendszer hasznélvezői, náluk jelentkezik az óriási adatmennyiségből feldolgozás során nyerhető haszon, amit a személyes adatok és az azokból kikövetkeztetett információ jelent.

2. sz. ábra

Vizsgálatunk szempontjából a közvetítők és a digitális szolgáltatók a jelentősek, hiszen az emberek online életének lenyomata által generált

adatok elsősorban náluk csapódnak le. A megkapott adatok önmagunkban semmit sem érnek.¹⁰⁹ Szükséges az adatok rendezése, értelmezése, releváns információk kontextusba helyezése ahhoz, hogy hasznos tudáshoz jussunk, ennek pedig – az adatok nagy mennyiségére tekintettel – nélkülözhetetlen előfeltétele a megfelelő adatfeldolgozó infrastruktúra: humán- és számítástechnikai erőforrás. Mivel csak néhány piaci szereplő számára lehetséges a költséges felszerelésbe és a kutatásba való befektetés, ezért a Big Data korszakban az információ feletti rendelkezés még inkább koncentrálódik ezeknél a vállalatoknál. Ez az oligopolikus piaci berendezkedés sok tekintetben hasonlít az adatvédelmi jog kezdeteiben szabályozott helyzetre, amikor az drága hardver és szoftverköltés, valamint a hatalmi pozíció tette lehetővé, hogy az adatfeldolgozás központi szereplője néhány (főként állami) vállalat legyen. Az adatvédelmi szabályozás második korszakában az új típusú adatkezelés széles körben elérhető vált a szabályozás kiszélesítését maga után vonva. Ez a fajta demokratizálódás az adatokkal kapcsolatos tevékenység felett azért nem valósulhat meg a Big Data korszakában, mert az „adatbáró” techóriások hatalmasra nőtt adatbázisai a piaci pozíciójuk, és a hálózati hatás kapcsán jelentkező belépési korlátok által védettek,¹¹⁰ Jó példák erre a keresőmotorok, hiszen ezek olyan termékek, amelyek esetében a felhasználói adatok határhaszna akkor is magas marad, amikor már egy meghatározott méretű vevői kör alakult ki a termék körül, ez pedig jelentős versenyelőnyt eredményez. A Google előnye ezért utolérhetetlen: a Microsoft hiába ölt bele dollár-milliárdokat a Bing keresőszoftverének fejlesztésébe, egyszerűen nem képes ledönteni a Google-t a trónról, mert a megbízható és releváns, minőségi találatokhoz folyamatos, hatalmas mennyiségű felhasználói adat szükséges.¹¹¹

d. Elmélet, gyakorlat

Látható tehát, hogy a Big Data korszakban megjelenő „adatsilók” a 21. század olajkútjai – ha Umbeck teóriájára gondolunk vissza, aranybányái –, a techóriások, mint mágnások vagy bányászok igyekeznek minél inkább korlátozni a befektetésük hozamához való hozzáférést, és de facto gyakorolnak az adatok felett rendelkezési jogot.

109 Lásd 41. lj.

110 Mantelero, 2014, 12-16. o.

111 Hagiu, Andrei – Wright, Julian: When Data Creates Competitive Advantage. In: Harvard Business Review, 2020 Január-Február Kiadás. Elérhető: <https://hbr.org/2020/01/when-data-creates-competitive-advantage> Letöltés dátuma: 2020. 02. 01.

Közgazdaságtani szempontból vizsgálva, a fenti jelenségek valójában nem mások, mint piaci kudarcok. Az információs asszimetria, a felek erőviszonyaiban levő különbség, valódi verseny hiánya és a hálózati effektus torzító hatása mind olyan tényezők, amelyeket bármely termék esetében szabályozatlan piaci körülmények között igazságtalannak és méltánytalannak tekintünk, és ezért felhatalmazzuk a jogalkotót, hogy rásegítsen a „láthatatlan kéz” elégtelen munkájára.¹¹² Lehet, hogy az európai akadémiai gondolkodás a személyes adatokat az emberi jogi eredetük miatt nem tudja dologként vagy áruként elfogadni, de újfent azt láthatjuk, hogy a gyakorlat nem mindig veszi figyelembe, hogy mit diktálnak az elefántcsonttoronyból: az online térben (és a való életben is) egyre inkább eluralkodnak a személyes adatokra áruként tekintő piaci körülmények, melyek igényelnének – akár fogyasztóvédelmi megfontolásból – vagyoni jogi szabályozást.

IV. 4. Szellemi alkotások forgalmképessége

Azt, hogy mi minősülhet tulajdonnak, a társadalmi konszenzuson alapuló, gazdasági erőforrásokhoz való hozzáférést szabályozó rend jogi leképeződése mondja meg. Ez a társadalmi rend kell, hogy igazoló jogpolitikai indokot szolgáltatson egyes, közkinccs jellegű jószágok kapcsán, amennyiben azokhoz a jog monopóliumot kapcsol.

A szellemi alkotások forgalmképességét a jog például részletesen kiterjedő szabályozásban biztosított nevesített, átruházható jogosultságokkal.¹¹³ A szellemi alkotások esetében az alkotó ember pozíciójának monopolizált jogokkal való körül bátyázását több jogalkotói cél is alátámasztja, ezek közül kettőt érdemes említeni. Az ösztönzési elmélet szerint társadalom számára hasznos tudás előállítását, a tudomány és a művészetek támogatását a jog a legkönnyebben kizárólagos jogok biztosításának eszközével tudja ösztönözni. Könnyen belátható, hogy végső soron a gazdaság fejlődését és az alkotási kedvet is gátolná, ha a szellemi alkotások nem monopóliumként, hanem közkinccsként lennének kezelve, korlátozva az azok előállításába egyedi ötleteket, tudást, időt, energiát befektető alkotók hasznosítási jogait. Az ösztönzési elmélet középpontjában az a

112 Chase, Daniel: Who owns the data – an argument for a property rights approach to transatlantic data protection. [Ké az adat? – egy érv a transzatlanti adatvédelem tulajdonjogi megközelítése mellett] In: Medium, 2018. 05. 22. Elérhető: https://medium.com/@Daniel_Chase_/who-owns-the-data-an-argument-for-a-property-rights-approach-to-transatlantic-data-protection-ddc5cc8fc212 VI. rész.

113 Menyhárd, 2016, 78. o.

hagyományosan közgazdaságtani megfontolás áll, mely szerint az immateriális alkotások tulajdoni védelme elősegíti, hogy a közjó ne szenvedjen kárt. Másik oldalról közelíti ezt meg a jutalmazási elmélet, mely szerint az alkotónak biztosított kizárólagos jogok tulajdonképpen az alkotó társadalmilag hasznos munkája ellenértékekeként és a munka közben felmerült költségek megtérítéseként biztosított jutalomnak tekinthetők.¹¹⁴

A szellemi alkotások forgalomképességének forrása abból fakad, hogy az ember saját maga dönthet arról, hogy a piaci viszonyok között vagyoni értékkel bír, de természetes módon¹¹⁵ a tulajdonának tekinthető információit, gondolatait, tudását, és az azok felhasználásával készített szellemi termékét milyen módon hasznosítja, illetve a hasznosítás jogát másnak átengedi-e. Az angolszász jogrendszerekben a szellemi alkotásokat tulajdonként kezelik, az alkotó személyt illető *intellectual property* olyan vagyon, ami tulajdonképpen a személyiségének hasznosítható jegyeiből áll. Ezzel szellemi alkotások jogának magyar rendszere élesen elválasztja a személyt és a tulajdont, a szellemi alkotás nem tekinthető szellemi tulajdonnak, mert az azt megalkotó személy (pl.: szerző, szabadalmas, védjegyjogosult stb.) személyhez fűződő jogai forgalomképtelenségének következtében a szellemi alkotás tulajdonképpen a személyiség elválaszthatatlan részévé válik. Mégis közelít a hazai jog az angolszász rendszerhez azáltal, hogy a szellemi alkotásokhoz fűződő hasznosítási jogosultságok, vagyoni jogok átengedhetőségével azok forgalomképességét biztosítja.¹¹⁶

A képmás és más személyiségjegyek felhasználásához szükséges érintetti hozzájárulás ma már magától értetődőnek tűnhet, a védelem mögötti azonban nehezen találunk a szellemi alkotásokhoz fűződő jogok indokolásához hasonlóan megalapozott jogpolitikai indokot. A személyiségjegyek hasznosítása feletti privilégiumok abban a tekintetben nem hasonlítanak a szellemi alkotások feletti monopóliumra, hogy míg a társadalom a hasznosítás kizárólagosságát biztosító jogi eszközzel képes ösztönözni a tudás előállítását, addig például a képmáshoz fűződő jog hasznosítási monopóliuma nem vezet társadalmilag hasznosnak tekint-

114 Keserű Barna Arnold: John Locke tulajdonelmélete a szellemi tulajdonjogok nézőpontjából. In: Keserű Barna Arnold, Kóhidi Ákos (szerk.): Tanulmányok a 65 éves Lenkovich Barnabás tiszteletére. Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, 2015, Eötvös József Könyv- és Lapkiadó, 213-214. o.

115 John Locke tulajdoni koncepciója óta a jogirodalom részének tekinthető az tézis, miszerint a személyiség egyes elemei, így az ember fejében lévő információk, gondolatok, valamint ezeknek a külső megjelenési formái tulajdonnak tekinthetők.

116 Menyhárd, 2016, 71-72. o.

hető eredményre.¹¹⁷ A modern társadalmi viszonyok között már nem kell „hagyományos” értelemben vett hírességnek¹¹⁸ lenni ahhoz, hogy a képünk vagyoni értékre váltsuk: a digitális világban a követők száma és aktivitása („elérés”) határozza meg, hogy egy egyszerű, csupán a szponzorált terméket és az adott *véleményvezért (influenzert)* ábrázoló kép mennyit ér valójában. A személyiségjegyek hasznosításának monopóliumának biztosítása tehát nem jár vagyoni előnyökön túlmutató, társadalmilag is hasznosnak tekinthető, motiváló hatással.

Sok szerző szerint a tulajdon lényege materiális és immateriális javak esetén is a kizárólagos hatalom, azonban ennek megvalósulását a különböző típusú javaknál más és más jogok biztosítják. Tárgyi (dologi) tulajdon esetében a tulajdonosi részjogosítványok, tulajdonszerzés módjai vagy az azzal való felhagyás szabályai jelentik a kizárólagos hatalom valódi tartalmát, azonban a szellemi javakkal kapcsolatban mindez nem alkalmazható. A szellemi alkotások speciális jószágok abban az értelemben, hogy azt követően, hogy alkotójuk megosztja másokkal azokat, a nyilvánosságtól szertefoszló kizárólagosság már sohasem szerezhető vissza akként, mint egy ellopott testi tárgy. Ha pedig az ötlet kieszelője emiatt nem hozná nyilvánosságra szellemi termékét, az a jogrend számára is érzékelhetetlen marad.¹¹⁹ Az immateriális javak ezen felül nem versengők, tehát mások használata nem üresíti ki a javak eredeti hasznát, ezért kijelenthető, hogy a rajtuk fennálló tulajdonjog inkább metaforikus, mint tényleges, hagyományos értelemben vett tulajdon.¹²⁰

IV. 5. Adat, mint dolog – érvek a vagyoni szabályozás ellen

Ha vizsgáljuk általánosságban az információ, szűkebb körben a személyes adatok, mint erőforrás tulajdonságait, az immateriális javakhoz hasonló következtetésekre jutunk. A hagyományos, információs-közgazdaságtani megközelítésben az információ a közjavak remek példája. Az információ fogyasztása nem versengő, ezért, még ha elméletben ki is lehet zárni másokat a tudás által nyújtott előnyök egy részéből, az társadalmilag nem hasznos, és a gyakorlatban általában nehezen megvalósítható.¹²¹

A személyes adatok „tulajdonjogiasításával” szemben gyakran felho-

117 Menyhárd, 2016, 77. o.

118 Értsd: előadóművészek, zenészek, zeneszerzők, írók stb.

119 Keserű, 2015, 212-213. o.

120 Van Dijk, Niels: Property, privacy and personhood in a world of ambient intelligence [Tulajdon, magánszféra és személyiség a mindent körülvevő intelligencia világában.] In: Ethics and Information Technology 2010/12, 60-61. o.

121 Stiglitzet idézi Purtova, 2015, 101. o.

zott érv, hogy azok nem tekinthetők szűkös erőforrásoknak, hiszen, ha valaki információt „fogyaszt”, abból nem lesz „kevesebb”, ugyanannyi marad másoknak is. Ezt az adatkezelésekre lefordítva: ha egy személy online tevékenységének sütikkel való naplózásából egy hirdető algoritmusára kiderül, hogy az illető egy 30 éves nő, akinek érdeklődési köre a divat és lakberendezés, az nem akadályozza meg azt, hogy egy másik platform algoritmusára egy másik hirdető esetén ugyanezt megállapítsa. Ennélfogva, a tulajdon-szkeptikus álláspont szerint, mivel a személyes adatok nem szűkös javak, nincs szükség arra sem, hogy tulajdonosi jogosítványokkal védjük azokat. Ennek alátámasztására gyakran felhozott érv, az adatok homogenitása. A személyes adatok gazdasági erőforrásként relatíve homogénnek tekinthetők, mivel tulajdonképpen nem mások, mint egy személlyel kapcsolatba hozható információegységek, és e tekintetben azonosak. Ezen egységek azonban rendszerezésüktől, több információegység különböző kontextusba helyezésétől függően azonban más és más gazdasági értékkel bírhatnak, így ez a homogenitás nem jelenik meg az információegységek árában. Az adatok továbbá nem statikusak – ahogyan áramolnak a feldolgozás során, megváltozhat a jellegük. A modern adatáramlás sajátosságai miatt már nem mondható el, hogy a személyes adatok homogén javak lennének, mivel az adatok áramlásuk közben rendszert képeznek, és e folyamat során ugyanannak az adatnak több „reinkarnációja”, több változata lehet, melyek bár összefüggenek, de önállóak, heterogének.¹²² Ez pedig ellentétben áll azzal a kijelentéssel, hogy az adatok nem szűkösek, és nem versengők.

A szellemi alkotásokkal kapcsolatban már említett munka, ösztönző és jutalmazó elméletek személyes adatokkal kapcsolatban kérdés, hogy rávetíthetőek-e az adatkezelések területére, vagyoni jogosítványok jogpolitikai megalapozásaként, hiszen az adatok sokszor csupán életünk „*melléktermékei*”. A mindennapi életünk során hagyott nyomokból álló személyes adatok sok esetben aligha nevezhetők szándékos munkabefektetés eredményének, az online lét esetében ez annál is inkább jellemző, hiszen az érintettek legtöbbször nincsenek tisztában azzal, hogy magatartásukkal nyomon követhető adatokat generálnak.¹²³

Természetesen a fenti sem minden esetben igaz, és az online platformok, szolgáltatások keretében egyre több olyan példát találunk, ahol

122 Purtova 2015, 102-103. o.

123 Purtova, 2015, 100-102. o.

igenis tudatos munkabefektetés eredménye a személyiségprofil. Ezt jól példázza, hogy manapság a hagyományos reklámstratégiák mellett a vállalatok egyre inkább hangsúlyt fektetnek olyan új marketingstratégiákra, mint például az influenszereken keresztül történő terméknépszerűsítés. Az influenszer-marketing esetében pontosan arról van szó, hogy valaki pénzzé váltja az online életének lenyomatát, és szponzorációkkal, fizetett együttműködésekkel hasznosítja a profiljában és követőtáborában megjelenő gazdasági lehetőségeket. Ennek kapcsán magának a profilnak a jogi minősítése a legérdekesebb kérdés.

Locke munka-élméletéhez visszanyúlva: a közösségi média olyan, mint egy fehér vászon: a saját profiloldalát mindenki tetszésének megfelelően munkálja meg, átalakítja, egyfajta képet alakítva ki magáról, és amely munkája gyümölcseként az övé. Az ekként létrejött művet -magát a profilt – talán könnyebb a szellemi alkotások jogához hasonlóan kezelni, hiszen tényleg egyedi, megismételhetetlen „alkotásokról” beszélünk. Pont ezáltal válik a helyzet még inkább problematikusná: ha a profiloldalak szellemi alkotások, a hozzájuk fűződő jogok kihez tartoznak – az azokat kezelő felhasználóhoz, vagy magát a felületet biztosító, online szolgáltatásnyújtóhoz? Ennek kérdésnek a megválaszolásánál a probléma, hogy attól függően, hogy melyik szereplő szemszögéből nézzük, eltérő következtetésre jutunk. A felhasználók, mint „alkotók” szempontjából a furcsának tűnhet a gazdasági jogokat az online szolgáltatást nyújtóhoz allokálni: olyan, mint ha egy festmény eladásából származó bevételből részesedést nyújtanánk a művészellátó boltnak, ahol a festő a vásznat, festékeket, ecseteket vette. Az online szolgáltatásnyújtók (a továbbiakban: OSZNY) szempontjából azonban más a helyzet, célszerűbb másik hasonlattal élnünk: az OSZNY-k a domainjükhöz kötött tárhely, mint egyfajta földrészlet tulajdonosának tűnnek, akik területén a felhasználók csupán használati jog jogosultjaként, földmunkásként vannak jelen. Az OSZNY-k biztosítják a felületet, és joggal teszik fel a kérdést: miért ne őket illessék kizárólagos jogok a felhasználók általuk biztosított felületen történő aktivitásáról szóló információkat illetően? Ez azonban kicsit árnyaltabb a valóságban: az adatáramlás feltételeit az -egyoldalúan kialakított feltételeket tartalmazó - adatkezelési szabályzatok és magának az online szolgáltatásnak a technológiai tervezése szabályozza - az adatok nem csak keringenek az interneten, az OSZNY-k nem „befogják” azokat, hanem inkább a maguk hasznát keresve szivattyúzzák ki azokat, ahogyan tudják – különböző platformokon, algoritmusok segít-

ségével.¹²⁴

Arra a kérdésre tehát, hogy a szellemi alkotások jogához hasonlóan alkalmazható-e a személyes adatok esetében a munkaelmélet, mint a vagyoni jogosítványok jogpolitikai indoka, azt lehet válaszolni, hogy az online tér adatkezelési szituációiban mindenképpen előfordulhatnak olyan esetek, ahol, ez a tulajdont megalapozó eszme létjogosultságot nyerhet.

Az ösztönzési és jutalmazási elmélet első ránézésre a hasznos társadalmi hatások hiányában nem tűnik relevánsnak, de a személyes adatok védelme esetében nem az egyéni szintű munka eredményében kell keresnünk az össztársadalmi hasznot, hanem magában a védelem erősségének demokráciával kapcsolatos kulcsfontosságú szerepében.

IV. 6. Jogpolitikai indok nyomában

a. A demokrácia és az adatvédelem kapcsolata

Az, hogy a személyes adatok feletti rendelkezési jogot vagyoni jognak tekintjük-e, tulajdonképpen arra a jogpolitikai kérdésre vezethető vissza, hogy a társadalom hová szeretné allokálni a személyes adatokból szedhető hasznot. Ennek a kérdésnek a megválaszolásához eggyel hátrébb kell lépnünk, és magának az adatvédelemnek a szükségességét kell vizsgálnunk. Ha úgy fogalmazzuk meg a jogpolitikai cél keresésére szolgáló kérdést, hogy miért védjük a személyes adatokat, mi az adatvédelem társadalmi célja, könnyebben találunk megoldást arra, hogy kihez kerüljön az adathaszon. A bevezetőben már említésre került, hogy az adatvédelmi szabályozások megjelenésekor a jogalkotó a nagy állami nyilvántartásokban megbúvó megfigyelési potenciáltól próbálta óvni a jogalanyokat. A technológiai és társadalmi változások következtében ismét hatalmas adatkezelőkkel van dolgunk, de már nem csak az állami megfigyeléssel¹²⁵ szemben, hanem a magánpiaci szereplők privátszférát bolygató, folytonos adathalászatával szemben is védeni kell az érintetteket. A mérleg másik oldalán az innováció, technológiai fejlődés sosem látott lehetősége áll, melyet a Big Data analitika jelent, és melynek nélkülözhetetlen nyersanyagát az adat jelenti. A társadalomtól függ, hogy ebben az elnagyolt „érdekmérlegelési tesztben” melyik értéket minősíti súlyosabbnak: az egyén pri-

¹²⁴ Chase, 2018, VII. rész.

¹²⁵ Az állami megfigyelés aktualitása vitathatatlan a 21. században is. Elég a Snowden-ügyre, vagy a Kínában kialakuló pontrendszerre gondolni ahhoz, hogy megértsük ennek a társadalmi jelentőségét.

vátautonómiáját, vagy a technológiai fejlődést, melyből – hosszú távon, – minden egyén profitál majd?

Cohen szerint ez a fajta kérdésfeltevés azért nem szerencsés, mert általa úgy tűnik, mintha a magánélet védelme maga lenne a megtestesült „anti-innováció”,¹²⁶ márpedig amikor a magánélet védelméhez fűződő jog és annak kissé elavultnak tűnő immanens értéke az innováció tartalmát jelentő nemzetbiztonsággal, hatékonysággal, vállalkozások fejlődésével áll szemben, nem meglepő, hogy a magánélet védelme marad alul.¹²⁷ Az elmúlt évek technológiai fejlődését vizsgálva úgy tűnhet, hogy legyen szó akár szociális médiáról, akár platformokról, felhőalapú szolgáltatásokról, adatbányászatról vagy prediktív analitikáról, az általuk képviselt tudományfejlődés mindinkább háttérbe szorítja a privátszféra védelméhez fűződő érdeket, de ennek okát főként magának a *privacy*nek a hibás fel fogásában, értelmezéséből is eredeztethető. A liberális politikai eszme a magánélet védelmét a magának a liberális személynek – személyiségnek a védelmeként látja, és magyarázatában tulajdonképpen szükségtelennek tekinti a magánélet védelmét azért, mert bár lehet, hogy annak korlátozása akadályozhatja más alkotmányos szabadságok gyakorlását, de a személyes szabadság kapcsán a személy ettől függetlenül önállóan gyakorolhatja a szabad akarathoz, szabad önmeghatározáshoz való jogát (hiszen a magánéletbe való beavatkozás nem veszi el az egyén erre való képességét).¹²⁸ Ez azért hibás elképzelés, mert rosszul határozza meg az egyént és a magánéletet is. A valóságban az egyénnek nincs egyfajta „prekulturális magja”, mert a személyek nem egymástól elszeparáltan élnek, mindenki egy társadalom tagja, és meghatározott szociális és kulturális közegbe születik bele, amely nyilvánvalóan befolyásolja az egyéni fejlődését és az egyén tulajdonságait is. Ami a magánéletet illeti, az pedig sosem tekinthető állandónak, mert az is ettől a szocio-kulturális közegtől függően változik. Ahhoz, hogy megértsük ezeknek a fogalmaknak a valós tartalmát, és segítségünkkel az adatvédelem szükségességéhez fűződő valós jogpolitikai indokra leljünk, meg kell értenünk a magánélet, a személy és a személyek és a társadalom kapcsolatának elementáris jelentőségét.¹²⁹

A módszeres, rendszerezett megfigyelés és a Big Data analitika

126 Cohen, Julie E.: What privacy is for. [Mire való a magánszféra] In: Harvard Law Review, Vol.126:1904, 2013, 1920. o.

127 Cohen, 2013, 1908. o.

128 Cohen, 2013, 1905. o.

129 Cohen, 2013, 1908. o.

egyfajta „információs kapitalizmust” alakít ki, amely egyaránt kedvez kormányzati és magánpiaci szereplőknek, akik mind profitálnak az információáramlásból, egyfajta megfigyelő-konzorciumot alkotva (lásd 2. sz. ábra). A megfigyelés alapján pedig létrejön a moduláció lehetősége: moduláció alatt azt kell érteni, hogy a meghatározott folyamatok révén a megfigyelés tartalma és minősége folyamatosan a megfigyelt alany viselkedéséhez igazodik, mintegy válaszként az alany magatartásából származó bejövő adatokra, de olyan logikai rendszer alapján, amelyre az alanynak nincs valószínű ráhatása.¹³⁰

Ez a modern megfigyelés azonban különbözik az orwelli rémálomban megjelenő „normalizált agymosástól” abban a tekintetben, hogy az információs kapitalizmus körében a társadalom megfigyelés általi modulációja kap egy csillogó mázat, amitől vonzónak tűnik minden piaci szereplő számára. Az egyének szintjén is jelentkezik a módszeres megfigyelés által lehetővé tett személyre szabás előnye (gondoljunk csak a személyre szabott akciókra, személyes igények alapján továbbfejlesztett termékekre), ezért ők is önkéntesen és aktívan részt vesznek az adatáramlásban. Ez a „puha megfigyelés,” modulálás, noha egyrészt az emberek privátszférájába történő behatolással együtt jár, értékes tudás forrását is jelenti, és ezért a megfigyelő-konzorcium részévé válik az arról szóló párbeszéd, hogy az információáramlás ezen felállása miért tekinthető természetesnek vagy éppen hasznosnak. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy egy ilyen modulált társadalomban¹³¹ az információs környezet mindig hozzáigazodik az egyének komfortérzetéhez, szociális és intellektuális kalitkába, ún. filter bubble-be zárva őket.¹³² A modulált társadalom tehát az egyén szintén

130 Cohen, 2013, 1915. o.

131 Cohen a „modulált demokráciát” ekként határozza meg: „Az olyan társadalom, amely megengedi a megfigyelő infrastruktúrák ellenőrzés nélküli felemelkedését nem remélheti, hogy liberális demokrácia marad. Ilyen körülmények között a liberális demokrácia, mint kormányzati forma helyébe fokozatosan, de biztosan másféle kormányzati forma lép, melyet modulált demokráciának nevezhetünk azért, mert a megfigyelés olyan fajtájára támaszkodik, amely a modulációval zajlik. A moduláció és a modulált demokrácia egyre inkább elterjedté válik amint az egymással összeköttetésben álló megfigyelő technológiák gyökeret vernek az előrehaladott információs kapitalizmussal jellemezhető demokratikus társadalmakban. A modulált demokráciák polgárainak – akik erőteljes kereskedelmi és politikai érdekekből, mindent átható megfigyelés és moduláció alanyai – egyre kevésbé lesz lehetősége az emberi fejlődés értelmes alakítására és folytatására.” – forrás: Cohen, 2013, 1912. o.

132 A kifejezés arra utal, hogy a felhasználók számára a profiljuk alapján kialakított, personalizált weboldalak, közösségi oldalak, hírfolyamok, keresési eredmények területén a felhasználók érdeklődési, ízlési körének, világnézeti, politikai beállítottságának leginkább megfelelő tartalmak jelennek meg. Ez a tájékozódást nagyban bekorlátozza, mivel a felhasználó abban a hitben bongész a különböző oldalakon, hogy az általuk közölt információk felett uralmat gyakorol, miközben az őt

mentes a konfliktusoktól: az egyén nem találkozik mással, csak a saját nézeteihez hasonló véleményekkel, nem csak a termékek igazodnak a kereslethez, hanem egy idő után maguk az ingerek is. Ahhoz, hogy az egyén liberális demokratikus polgárságából adódóan a gyakorlatban politikai, és társadalmi aktivitáson keresztül törekedjen helyzetének javítására, és a gyakorlatban érvényesítse állampolgári és emberi jogait, mindig szükséges egy kis diszkomfortérzet, ami egy efféle, megfigyeléshez igazított, modulált társadalomból hiányzik.¹³³ Márpedig a fejlődéshez szükséges a diszkomfort, a javítandó matéria, és nélkülözhetetlen a mozgástér a gondolkodás számára. Ha visszagondolunk a német alkotmányíróság népszámlálás-ítéletére, már ott megjelent az elképzelés, hogy a megfigyelés mennyiben befolyásolhatja az egyéni cselekvés mértékét, ami a viselkedési normák változatosságának csökkenéséhez vezethet. Az információ-feldolgozás alapján modulált társadalomban a hangsúly a predikción van, és nem pedig az egyének intellektuális, szociológiai és politikai vonzatainak megértésén és fejlesztésén, ez pedig az innovációt hátráltatja. A magánszféra korlátozása tehát a fejlődési képességet is hátráltatja¹³⁴

A személyes adatok „tulajdonjogiasítása” mellett szólhat tehát az adatvédelem demokráciában betöltött szerepe. A demokrácia legalapvetőbb intézményei különösen érzékenyek az egyén privátszférájának a terjedelmére és az abba történő behatolás nehézségeire.¹³⁵ Mind az alapvető jogok gyakorlásával kapcsolatban, mind a fejlődéssel kapcsolatban azt

körülvevő buborék miatt szélsőséges esetekben egyáltalán nem találkozik ellenvéleményekkel, kritikus hangokkal. Könnyen belátható, hogy az ilyen információs buborékok más, technológia által felelevenített jelenségekkel, mint például a *fake-news* jelenséggel együtt – a bennük rejlő manipulációs potenciált is figyelembe véve – milyen kihatással lehetnek olyan demokratikus közéleti események, mint például választások vagy népszavazások eredményére, végkimenetelére (ez utóbbira néhány konkrét példát is láthattunk a közelmúltban: a 2016-os amerikai elnökválasztással kapcsolatban a Cambridge Analytica botrányra vagy a Brexit-népszavazás körüli vitákra) Lásd bővebben: Szőke, 2014, 64. o.

133 Cohen, 2013, 1916-1918. o.

134 Cohen, 2013, 1927. o.

135 Vö. Harari, Yuval Noah: Why technology favors tyranny.[Miért kedvez a technológia a zsarnokságnak?], The Atlantic, 2018 October Issue, Elérhető: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2018/10/yuval-noah-harari-technology-tyranny/568330/> Letöltés dátuma: 2019. 12. 01.

mondhatjuk, hogy ezeknek a társadalmi folyamatoknak a problémamentes működéséhez szükséges, hogy az egyének adott esetben fel tudjanak lépni a megfigyelés, moduláció, vagy egyéb, magánszférát érintő gyakorlatokkal szemben. Noha a technológia mai állapota a privátszférát sértő gyakorlatoknak kedvez, a jog ez ellen az érintettek helyzetének megerősítésével – akár tulajdonjogi szabályozás bevezetésével – fel tud lépni.

b. Adat, mint közkincs?

„A magánjog alapvető funkciója tehát a piaci mechanizmusok jogi leképezése és becsatornázása. Minden magánjogi szabályozásnak – szabályozás hiányában a bíró alkotta jognak – biztosítania kell a vagyoni forgalom jogi kereteit.”¹³⁶

Ez az adatvédelem esetében azt jelenti, hogy a szabályozásnak valahogyan egyensúlyt kell teremtenie a fejlődés ösztönzése, az egyén információs önrendelkezési jogának és magánszférájának védelme, valamint az adatáramlás szabadságához fűződő gazdasági érdekek között. Amennyiben a polgári jog vagyoni szabályainak valóban az a szerepe, hogy kialakítsa azokat a normákat, amelyeket a piaci szereplők a piacra lépéssel elfogadnak¹³⁷, és amelyek ezáltal megjelenítik az adott jogrend gazdasági és társadalmi berendezkedésének alapjait, fel kell tennünk a kérdést, hogy a techóriások de facto igénygyakorlása összeegyeztethető-e a társadalmi értékrendünk alapjaival, vagy a személyes adatok feletti vagyoni jellegű jogok gyakorlása más úton kell, hogy bekerüljön a jogrendszerbe.

Vannak bizonyos javak, melyek pénzzé tétele, piaci keretek közötti átruházási lehetőségének biztosítása hátrányosan befolyásolja az azokhoz fűződő általános társadalmi értékelést (pl.: maga az ember, emberi szövegek szervek, embrió).¹³⁸ Nem lehet kavicsot a tóba dobni anélkül, hogy ne keletkezzenek hullámok, melyek a partig viszik a mozgás hatását. Hasonlóképp, bár a személyes adatok forgalomképességének vizsgálatánál az egyén szabadságának (cselekvési szabadság, rendelkezési jog) kereteit próbáljuk meghatározni, nem vizsgálhatjuk az egyén helyzetét elszigetelten, kizárólag az adott felek közötti jogviszonyt szem előtt tartva, hanem figyelemmel kell lennünk a kérdéses ügyletek esetleges társadalmi hatásaira is.¹³⁹ Amennyiben akár az alapvető emberi jogokból, akár a polgári

¹³⁶ Menyhárd, 2014, 6. o.

¹³⁷ Menyhárd, 2014, 5. o.

¹³⁸ Menyhárd, 2014, 6. o.

¹³⁹ Uo.

jog általános elveiből kiindulva úgy véljük, hogy a személyes adatok vagyoni aspektusának jelenlegi gyakorlatban általánossá vált allokációja nem tükrözi a társadalmi értékrendet, elérkezett az idő a kavics bedobására, és az adatvédelmi jog állóvizének megtörésére – a személyes adatok vagyoni helyzetének szabályozására. Akárcsak a right of publicity esetén láttuk, a jognak döntenie kell, hogy mit tekint közkinccsnek, ha pedig valamit nyilvánvalóan nem tekint annak, rendeznie kell a helyzetét. Ha a szellemi alkotások jogára gondolunk, könnyedén azonosíthatóak a szellemi termékek jogosultjainak gazdasági és pénzügyi érdekei. A személyes adatoknál, ahogy azt fentebb láthattuk, szintén jelentős gazdasági és pénzügyi érdekek állnak fenn, még akkor is, ha ezeket az érdeket – ma még – nehezebb bizonyítani.¹⁴⁰ Ha a jogi személyeknek vagyoni jellegű jogokat biztosítunk a kereskedelmi nevük, adataik felett, miért ne tehetnénk meg ezt a természetes személyek neve és adatai kapcsán? Ahogyan láttuk, egy profil is bírhat jelentős vagyoni értékkel, az online követőbázis kiépítése, a vállalatok goodwilléhez¹⁴¹ hasonlóan hosszas idő és energiaráfordítást igényel, miért ne lehetne egy online profil vagyoni rendelkezési jog körébe tartozó dolog?¹⁴²

A személyes adatok tulajdoni helyzetét övező tényezők áttekintése után dolgozatom hátralevő részében szeretném számba venni néhányat a lehetséges előnyök közül, amelyeket a személyes adatok terén bevezetett vagyoni szabályozás esetlegesen nyújthatna.

140 Prins, J.E.J. (Corien): Property and Privacy: European perspectives and the commodification of our identity [Tulajdon és Magánszféra: európai perspektívák és a személyiségünk közkinccsá tétele], In: Guibault, Lucie M.C.R. (szerk): The future of the public domain: identifying the commons in information law. 2006, Kluwer Law International, 226. o.

141 A jogi személyek jóhírnevének jövedelemtermelő képessége nem állandó, változhat, így közvetetten a jogi személy személyhez fűződő joga a jogi személy működésében érdekelt természetes személyek (tagok, alapítók) vagyoni érdekeit védi, ezért önmagában a goodwill nem forgalomképes, de vagyoni értéként közvetlenül is megjeleníthető. Vö. Menyhárd, 2016, 75. o.

142 Prins, 2006, 229. o.

V. A vagyoni jogi szabályozás előnyei

A GDPR által kialakított adatvédelmi keretek Európai Bizottság által is kimondott általános célkitűzése az érintett pozíciójának megerősítése¹⁴³ volt, ezért is vezetett be új érintetti jogokat az elfeledtetéshez való jog és az adathordozhatósághoz való jog keretében. Az európai jogrendszeren kívülről ezért úgy tűnhet, hogy a GDPR szabályozása, noha a szövegében egyszer sem említi, hogy tulajdonjog-szerű jogosítványokat kapcsolna a személyes adatokhoz, mégis tulajdon-jellegű szabályozásnak tűnhet. Az érintetteknek a saját adataik feletti rendelkezési joguk igen széles körű részjogosítványokkal van kitöltve, ezekhez hasonló jellegű jogosítványok jellemzik számos ország tulajdoni-vagyoni szabályozását, így felmerülhet a kérdés: ha a GDPR szabályozása egyébként is tulajdon-szerű, mi hiányzik az adatvédelmi szabályok nyújtotta jogosítványok közül, mi az, amivel többet nyújtana, ha a hagyományos adatvédelmi koncepciót vagyoni jogi vonulatba vinnénk át?

V. 1. Magánszféra-védelmi potenciál

Bár a jelenlegi európai szabályozás meglehetősen megerősíti az adatalányok kontrollját a személyes adataik felett, és a saját fogalmi rendszerén belül tulajdonképpen vagyoni jellegű jogosítványokat biztosít az adatalány védelmére, ez a védelem mégsem tekinthető elégségesnek a modern adatáramlás komplex keretei között.

A dologi jogi szabályozás két legalapvetőbb jellemzője teszi azt az adatvédelmi szabályozás biztosította védelemnél hatékonyabbá: ezek az *erga omnes* érvényesíthetőség, valamint a zártkörűség (*numerus clausus*).

Az *erga omnes* érvényesíthetőség szerepe az volna, hogy az adatalány az egész világon érvényesíteni tudja a személyes adataihoz fűződő jogát, hiszen az online adatáramlás folyamatában korántsem biztos, hogy olyan adatkezelővel fog találkozni, akinek az országában irányadó adatvédelmi szabályok az érintett országában irányadó szabályokkal azonos szintű védelmet biztosítanak. Az *erga omnes* hatály elősegíthetné, hogy a GDPR biztosította védelmi mechanizmushoz hasonló szintű jogorvoslati lehetőségek álljanak az érintettek rendelkezésére, akármilyen jog szerint ítélik meg az adott esetet, hiszen, noha rengeteg országban létezik adat-

143 A Bizottságot idézi: Purtova, Nadezda: Do Property Rights in Personal Data Make Sense after the Big Data Turn? [Van-e létjogosultsága a személyes adatokban bevezetett tulajdonjognak a Big Data fordulat után?] In: Tilburg Law School Legal Studies Research Paper Series. No. 21/2017. 4. o.

védelmi szabályozás, a jogrendszerek a dologi jogi szabályozás terén nagyobb átjárhatóságot mutatnak.

A dologi jogok numerus claususa első ránézésre ennél nehezebben vetíthető rá a mai adatkezelések bonyolult jellegére, ezért meg kell vizsgálnunk a személyes adatokon fennálló tulajdonjog oszthatóságának, a tulajdonjog és részjogosítványai viszonyának a kérdését. A kontinentális jog absztrakt és oszthatatlan tulajdonjog felfogásának lényegét jól megragadja a doboz-hasonlat¹⁴⁴: a tulajdonjog nem más, mint egy doboz, amelyre rá van írva, hogy "tulajdonjog", és benne pedig az egyes tulajdonosi részjogosítványokat képzelhetjük el. Akinél van a doboz, az akkor is tulajdonos, ha azt kiűrti: ha valamennyi részjogosítványt átruházta, és azokat más gyakorolja, de az üres doboz nála van, ő marad tulajdonos. Ugyanez fordítva: egy dolgon mindig csak egy tulajdonjog áll fenn, a dologra vonatkozó összes többi jog csak idegen dologbeli jog lehet, a tulajdon nem a részjogosítványok összességét jelenti, az üres doboz esetén változatlanul fennáll a tulajdon.¹⁴⁵ Noha az adat speciális jószág, és ez az absztrakt felfogás igényel némi hozzáigazítást ehhez a specialitáshoz, azonban véleményem szerint ez a konstrukció beválhat az adatalanyok pozíciójának megerősítésében: a személyes adatok tulajdonosa maga a személy, akikhez az adat köthető, övék a doboz, az adatkezelő hozzáférhet a doboz tartalmához – a részjogosítványokhoz –, de az adatkezelés alatt a doboz – vagyis az adatok tulajdonjoga – végig a természetes személyé marad. Természetesen ebben a konstrukcióban nem lenne szó az adatok adásvételéről, csak a hozzájuk fűződő részjogosítványok átruházásáról.

Ennél is inkább alkalmas lenne a bonyolult adatkezelések dologi jogi rendezésére az angol ingatlanjoghoz hasonló, piramis-szerkezetű rendszer. Akárcsak a földterület, a személyes adat értékes erőforrás, amit többféle felhasználó többféle célból kezel. Az angol ingatlantulajdonjog alapvető forrása, hogy minden földterület a király tulajdonjoga, ennek megfelelően, amikor a földeket más számára átengedik, az csak a hasznosítás vagy használat jogának átruházása, a földbirtokosok a királytól származtatott joggal rendelkeznek.¹⁴⁶ Az angol „ingatlantulajdoni piramis” alján a legszélesebb

144 Menyhárd, 2014, 55. o.

145 Menyhárd, 2014, 65. o.

146 Ez azért is alakult így, mert kézenfekvő, hogy a király nem lehetne Anglia uralkodója, ha nem tartozna minden föld végső soron hozzá. Tehát ez a konstrukció a király szuverenitását hivatott tükrözni.

jogosultság, a *fee simple* helyezkedik el, és a piramis fokain egyre feljebb lépve egyre szűkül az egyes jogosultságok kiterjedtsége, míg el nem érjük az egyszerű *lease*-t. A piramis fokainak, tehát az egyes jogosultsági címeknek a tartalma a legnépszerűbb földhasználati jellemzőkhöz lett alakítva, és ezek alkotják a numerus clausus zárt felsorolásának „tagjait”. Egy fentebb elhelyezkedő, „szűkebb” jogosultság ugyanakkor nem szünteti meg, a lentebbi jogot, noha korlátozza azt az adott részjogosultság erejéig. Mégis, a legelső jog átruházásáig a *fee simple* jogosultjának megmarad a kontrollja a *property*-je felett.¹⁴⁷

Egyetértek Purtova azon javaslatával, hogy a piramis-modell alkalmas lenne a személyes adatok körüli vagyoni jogosultságok kereteinek meghatározására. A legszélesebb jogosultság, az érintett jogosultsága lenne a legelső fokon, amelybe beletartozna az ellenérték fejében történő átruházás is, de ezt a jogosultságot is korlátoznák garanciális adatvédelmi rendelkezések, melyek segítségével a kontinentális, emberi jogi adatvédelmi felfogás is érvényesülhetne (amennyiben az adatalányok nem mondhatnának le az emberi jogi védelem tartalmáról, azaz a személyes adataikhoz fűződő jogokról összességében még ellenérték fejében sem mondhatnának le, csupán annak részéről). A piramis többi foka a gyakorlatnak megfelelően a legelterjedtebb személyes adat-felhasználási módokhoz igazodna, és létezhetnének részjogosultság-csoportok, különböző korlátozásokkal: például a célhoz kötött felhasználás-csoportok, a profilozás kizárásával történő átruházás stb. Ebben a rendszerben ez az adatkezelés jellegétől függően differenciált típuskényszer segítené elő, hogy az adatalányok ne veszítsék el a teljes irányítást az adataik felett.¹⁴⁸ Ez a piramisrendszer továbbá az érintetti oldalról is könnyebben átláthatóvá válna: egy adatkezelési tájékoztató, mint szerződéskötési ajánlat tartalmazhatná a kívánt jogosultsági szintet, ami meghatározná az adatkezelés korlátait, így a típusokat a laikusok is könnyedén be tudnák azonosítani, csupán a piramist alkotó szintekkel kell megismerkedniük.

E fenti két elméleti struktúra-javaslat jól mutatja, hogy a személyes adatokhoz fűződő jogok tekintetében is van realitása a dologi jogi jellegű szabályozásnak, vagy ahhoz hasonló, de egyedi szabályozásnak.

147 Purtova, 2017. 7-8. o.

148 Purtova, 2017, 8-9. o.

V. 2. Gazdasági potenciál

Dolgozatomban korábban többször felmerült az adatok gazdasági potenciáljának szerepe. A vagyoni jogosság lehetőséget teremtené az adatalanyok számára, hogy megerősödött pozícióból köthessenek szerződéseket az adataik vonatkozásában: kiválasztott szolgáltatások, vagy pénz, vagy akár más ellenérték fejében ruházhassák át az adataik használatának jogát. Ennek az is lenne a hatása, hogy a személyes adatok begyűjtésének és feldolgozásának költsége valós költségként az adatkezelő vállalatok oldalán jelentkezne. Amint az fentebb bemutatásra került, jelenleg a(z online megjelenő) személyes adatok összegyűjtése a technológia nyújtotta lehetőségek révén könnyen és viszonylag olcsón, szinte már költségmentesen¹⁴⁹ végezhető: ha adott a platform, ahol a felhasználók adatot generálnak, a vállalat számára nem jelent plusz költséget az első, második, vagy százezredik adat felvétele. E tekintetben a techóriások olyanok, mint a szabályozatlan környezetszennyező gyárak: az adatok összegyűjtéséből származó bevételt és előnyöket kisajátítják, míg a folyamat hátrányait – vagyis a privátszféra fenyegetettségét – mintegy kiszervezve, másokra hárítják: a negatív hatások externáliaként, társadalmi szinten jelentkeznek.¹⁵⁰ A személyes adatok feletti vagyoni jogok elismerése által az adatgyűjtés társadalmi költsége, az adatkezelőknél jelentkezne, "internáliává" válna, ez pedig vélhetően "lelombozná" az adatgyűjtési "lelkesevésüket" is, hiszen az infrastruktúra kiépítése mellett náluk jelentkezne az adatok megszerzésének költsége. Összességében ez pedig elősegítené a privátszféra és vele az emberi méltóság tiszteletben tartását.¹⁵¹

Mindazonáltal nem tekinthetünk el attól sem, hogy az adatokkal való kereskedelem jogi kereteinek szabályozása kihívást jelentene egy, jelenleg a jog szempontjából „szürke-zónát” azzal, hogy a szabályozás szintjén is megjelenítene a kialakult gyakorlatot.

149 Abban az értelemben költségmentes a begyűjtés, hogy az infrastruktúra kiépítése (pl.: adott algoritmus programozása) után az egyes adatalanyok adatainak begyűjtésének költsége nem nő az adatalanyok számával, az adatgyűjtő eszközök létrehozatala után nincs vagy minimális a különböző személyek adatainak begyűjtésének marginális költsége. Természetesen, magának az infrastruktúrának a létrehozatala költséges, de a techóriások működéséből természetesen adódik, hogy a technológiai körülmények létrehozatalába fektetnek bele.

150 Prins, 2006, 231. o.

151 Prins, 2006, 232-233. o.

V. 3. Hozzáférés

Sok szerző éppen azzal érvel a személyes adatok „tulajdonjogiasítása” ellen, hogy az információs jogok köztulajdon-jellegével állítják szembe az egyén információs önrendelkezési jogát, ez utóbbi korlátozását megalapozó tényezőként. A Big Datában rejlő potenciál, az algoritmusok által feltárandó, lényegében az emberiség történelme során korábban elképzelhetetlenek tűnő adatfeldolgozás révén kinyerhető tudás közkinccsé tételéhez, így végső soron a szabad adatáramláshoz valóban társadalmi érdek fűződik. Az egyén számára jogilag elismert vagyoni jogosultság bevezetése nem fogja befolyásolni az adat, mint az információs társadalom alapegységének publikus hozzáférését, mert növeli az egyén alkupozícióját, ellensúlyozza a piaci információs asszimetriát, ezáltal érdekeltté teszi az egyént a személyes adataiban rejlő lehetőségek kiaknázására, így nem valószínű, hogy a tulajdoni jogosítványok megjelenésével az egyének lényegesen korlátoznák az adataikhoz való hozzáférést. Tehát, annak ellenére, hogy elméletben a „köztulajdonként” kezelt személyes adatokhoz fűzött egyéni jogosultság megszüntetni látszik a köztulajdon jelleget és így a társadalmi hozzáférést, a gyakorlatban nem biztos, hogy változna az elérhetőség.¹⁵² A tulajdonjogi rendszer biztosítása szorosabb kontrollt és nagyobb átláthatóságot eredményezhetne az adatok felhasználásának nyomon követése terén, úgy, hogy az azokhoz való hozzáférést nem korlátozná társadalmilag hátrányos módon. Éppen ezért a „tulajdonjogiasítás” hatékonyan venné fel a harcot az adatokból jelenleg legnagyobb hasznot realizáló digitális óriásokkal a tekintetben, hogy megfékezné „adatláz” jelenséget, és tisztázná, hogy a társadalmi megítélés az adatalanyhoz (is) szeretné allokálni a személyes adatainak gazdasági hasznát.

152 Prins, 2004, 5. o.

VI. Összegzés

A 21. század technológiai fejlődésének adatvédelemre gyakorolt hatása arra a szabályozási űrre világít rá, amit a személyes adatok vagyoni helyzetének rendezetlensége képez. A negyedik generációs adatvédelmi szabályozás egyre bonyolultabb és nehezebb kihívással találja szemben magát: a szabályozási tárgy, a személyes adatok feletti rendelkezési jog iránt immár több piaci szereplő is versenyez, amelynek eredményeként a korábbi keretek már nem nyújtanak megfelelő védelmet az érintettek számára. Ez leginkább az online tér adatkezeléseiben nyilvánul meg, hiszen az adatgazdaság nagy része digitalizált, és a Big Data jelenség hatásai is az internet térnyeréséből erednek.

Dolgozatomban azt vizsgáltam, vajon mennyire van létjogosultsága vagyoni jellegű jogok biztosításának az adatvédelem területén. A személyes adatok védelméhez fűződő jog, mint személyiségi jog, a kontinentális jogrendben az emberi méltósághoz való jogból ered, és mint alapjogi természetű védelem, nem tekinthető forgalomképes jogosultságnak. A gyakorlatban azonban ettől függetlenül történik napi szinten a személyes adatok és szolgáltatások „bartere” az online szolgáltatásnyújtók és a szolgáltatást igénybe vevő érintettek között, mely következtében az érintettek elvesztik a rendelkezési jogukat az adataik felett, a techóriások az adatokat egyre inkább kisajátítani igyekeznek.

Noha az adatvédelem európai szabályozásának jelenlegi keretei között széleskörű rendelkezési jog biztosított az érintettek számára, véleményem szerint ennél erősebb védelemre van szükség. A vagyoni jogosultságok bevezetésével a személyes adatok védelméhez, magánélet védelméhez való jog sokszor jogrendszerenként eltérően interpretált tartalmának bizonytalan érvényesíthetőségét felváltaná egy, a nemzetközi viszonylatokban is könnyedén, azonos tartalommal értelmezhető és érvényesíthető, univerzális jellegű jogosultság. Még ha az egyes tulajdonosi részjogosítványok tekintetében eltérések is lehetnek, szinte minden jogrendszer ismeri a tulajdon fogalmát, ezért a dologi jogi szabályozás terén könnyedebb lenne az egyes jogrendszerek adatvédelmi jogának közelítése, és ezáltal az internet mindent összekötő hálózatában az érintettek helyzetének tényleges megerősítése. A korlátlan megfigyelés alapján létrehozott profilokon alapuló, egyénre kihatással levő döntések sem a közéleti, sem a magánéleti vonatkozásban nem segítik a demokratikus társadalmakat hosszú távon: az egyén és a közösség érdeke egyaránt az,

hogy a személyes adatok vagyoni viszonylata rendezett legyen, azokat ne „közkincként” kezelje a jog elméletben, amennyiben gyakorlat nem akként kezeli őket.

Noha a jelenlegi adatvédelmi szabályozási környezetbe a dologi jogi szabályozás képe még nem illik bele, remélhetőleg a jövőben – ha nem is a tulajdoni rendezés útján – a jogalkotó figyelemmel lesz az itt ismertetett tényezők specialitásaira. Addig is, a személyes adatok vagyoni jogi helyzetének kérdése elvben megoldatlan marad.

VII. Irodalomjegyzék

Monográfiák és tanulmányok:

- Bakos-Kovács Kitti: Magánélet a hálózat csapdájában – a „személyiségprofilok” jogi értékelése. In: Görög Márta – Menyhárd Attila – Koltay András (szerk.): A személyiség és védelme. Az Alaptörvény VI. cikkelyének érvényesülése a magyar jogrendszeren belül. Budapest, 2017, 101-114. o.
- Brandimarte, Laura, Acquisti, Alessandro és Loewenstein, George: 'Misplaced Confidences: Privacy and the Control Paradox' [Hiábavaló bizalom: a magánélet és a kontroll-paradoxon] In: *Social Psychological and Personality Science*, 2012, 4(3), 340-347. o.
- Cate, Fred H: 'The Failure of Fair Information Practice Principles [Az igazságos információs gyakorlati elvek kudarca] in: Jane K. Winn (szerk): *Consumer Protection in the Age of the Information Economy*, 2006, Ashgate, 341–379. o.
- Cohen, Julie E.: What privacy is for[Mire való a magánszféra]. In: *Harvard Law Review*, Vol.126:1904, 2013, 1904-1933.o.
- Galántai Zoltán: E-privacy olvasókönyv. Arisztotelész Kiadó, Budapest, 2003.
- Harari, Yuval Noah: *Homo Deus: A holnap rövid története*, Budapest, 2017. Animus Kiadó.
- Fazlioglu, Müge: Beyond the “nature” of data: Obstacles to protecting sensitive information in the European Union and the United States. [Az adat “természetén” túl: A különleges információk megvédésének akadályai az Európai Unióban és az Egyesült Államokban], In: *Fordham Urban Law Journal*, Vol. XLVI/2019, 271-306. o.
- Jóri András: Adatvédelmi kézikönyv. Budapest, 2005, Osiris Kiadó,
- Keserű Barna Arnold: John Locke tulajdonelmélete a szellemi tulajdonjogok nézőpontjából. In: Keserű Barna Arnold, Kőhidi Ákos (szerk.): *Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére*. Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara, 2015, Eötvös József Könyv-és Lapkiadó, 206-224. o.
- Klein Tamás – Tóth András (szerk.): *Technológia jog – Robotjog – Cyberjog*. Budapest, 2018, Wolters Kluwer Kiadó.
- Locke, John: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról* (Fordította: Endreffy Zoltán), Budapest, 1986, Gondolat Kiadó.
- Majtényi László: Az információs jogok. In: Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*, Budapest, 2008, Osiris Kiadó, 577-635. o.
- Mantelero, Alessandro: The future of consumer data protection in the E. U. Rethinking the „notice and consent” paradigm in the new era of predictive analytics. [A fogyasztói adatvédelem jövője az EU-ban: A tájékoztatás és shozzájárulás paradigma újragondolása a prediktív analitika új korában] In: *Computer Law & Security Review*,

2014 30(6), 643-660.o.

- McDonald, Aleecia M. - Cranor, Lorrie Faith: The Cost of Reading Privacy Policies [Az adatvédelmi tájékoztatók elolvasásának ára]. in: *I/S: A Journal of Law and Policy for the Information Society*, 2008 Privacy Year in Review.
- Menyhárd Attila: Dologi jog, Budapest, 2014, ELTE Eötvös Kiadó.
- Menyhárd Attila: Forgalomképes személyiség? In: Menyhárd Attila – Gárdos-Orosz Fruzsina (szerk.): Személy és személyiség a jogban. Budapest, 2016, Wolters Kluwer Kiadó, 65-82. o.
- Mészáros János: A személyes adat, mint az adásvétel tárgya. In: Schiffner Imola–Varga Norbert (szerk): Sale and Community – Adásvétel és Közösség. Szeged, 2014, Szegedi Jogász Doktorandusz Konferenciák IV, 97-108. o.
- Miskolczi Bodnár Éva: Személyes adatok kereskedelme. In: Štenpien, Erik – Miskolczi Bodnár Péter: A tulajdonátruházás összehasonlító kereskedelmi és üzleti jogi kérdései. Budapest, 2015, Károli Gáspár Református Egyetem Állam-és Jogtudományi Kar, 208-220. o.
- Péterfalvi Attila, Révész Balázs, Buzás Péter: Magyarázat a GDPR-ról. Budapest, 2018, Wolters Kluwer Kiadó.
- Prins, J.E.J. (Corien): Property and Privacy: European perspectives and the commodification of our identity [Tulajdon és Magánszféra: európai perspektívák és a személyiségünk közkinccsé tétele] In: Guibault, Lucie M.C.R.: The future of the public domain: identifying the commons in information law. 2006, Kluwer Law International, 223-257. o.
- Prins, J.E.J. (Corien): The propretization of personal data and identities [A személyes adatok és személyiség tulajdonjogiasítása] In: *Electronic Journal of Comparative Law*, vol. 8.3 (October 2004).
- Purtova, Nadezda: Do Property Rights in Personal Data Make Sense after the Big Data Turn? [Van-e létjogosultsága a személyes adatokban bevezetett tulajdonjognak a Big Data fordulat után?] In: Tilburg Law School Legal Studies Research Paper Series. No. 21/2017.
- Purtova, Nadezhda: The illusion of personal data as no one's property [Az adat, mint senki tulajdonának illúziója] in: *Law, Innovation and Technology*, 2015, 7:1, 83-111. o.
- Raab, Charles 2001: Gondolatok az információs jogok magyarországi tapasztalatairól. In: Majtényi László (szerk.): Az odaátra nyíló ajtó, Budapest, Adatvédelmi Biztos Irodája. 33-54. o.
- Szőke Gergely László: Az európai adatvédelmi jog megújítása. Tendenciák és lehetőségek az önszabályozás területén, Pécs, 2014, Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola.

- Takó Sándor: Az emberi képmás filmalkotási és filmterjesztési célú felhasználásának személyiségi jogi vonatkozásai. In: Görög Márta – Menyhárd Attila – Koltay András (szerk.): A személyiség és védelme – Az Alaptörvény VI. cikkelyének érvényesülése a magyar jogrendszeren belül. Budapest, 2017, 309-330. o.
- Tattay Szilárd: Lehetséges-e a személy jogait a tulajdon fogalmára alapozni? a „dominium”, a „tulajdon” és az „önmagunk feletti tulajdon” fogalmainak történeti elemzése. In: Quaerendo et Pogácsás Anett (szerk.): Creando ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából. Budapest, 2014, Budapest Szent István Társulat, 623-643.
- Tóth Gábor Attila: Az emberi méltósághoz való jog és az élethez való jog. In: Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok, Budapest, 2008, Osiris Kiadó,
- Umbeck, John: The California Gold Rush: A Study of Emerging Property Rights [A kaliforniai aranyláz: a tulajdonjogok felszínre törésének tanulmánya]. In: Explorations in Economic History, 1977/14. 197-226. o.
- Van Dijk, Niels: Property, privacy and personhood in a world of ambient intelligence [Tulajdon, magánszféra és személyiség a mindent körülvevő intelligencia világában.] In: Ethics and Information Technology 2010/12, 57-69. o.
- Warren, Samuel – Brandeis, Louis (1890): The Right to Privacy. Harvard Law Review, 193.
- Zódi Zsolt: Platformok, robotok és a jog. Budapest, 2018, Gondolat Kiadó.

Jogszabályok és európai uniós források:

15/1991. (IV. 13.) AB határozat

21/1996. (V. 17.) AB határozat III. rész

A 29. cikk szerinti munkacsoport WP259 rev.01 számú iránymutatása az (EU) 2016/679 rendelet szerinti hozzájárulásról (Felülvizsgálva: 2018. április 10.) 3.1.2. pont

A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának: Úton a prosperáló adatközpontú gazdaság felé, Brüsszel, 2014. 7. 2.

A Bizottság Közleménye: A digitális egyéges piaci stratégia végrehajtásának félidős értékelése Összekapcsolt digitális egységes piac mindenki számára. [SWD(2017) 155 final] COM(2017) 228 final. Brüsszel, 2017. 5. 10.

Alaptörvény VI. cikk (3) bekezdés.

Az európai adatvédelmi biztos (2014/C 225/07) számú előzetes véleménye az adatvédelemről és a versenyképességről az óriás méretű adathalmazok korában. 2014 március,

Az Európai Parlament és Tanács 2016. április 27-én elfogadott, 2016/679 (EU) rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet).

European Data Protection Board: Guidelines 2/2019 on the processing of personal data under Article 6(1)(b) GDPR in the context of the provision of online services to data subjects. 2019. április 9.

Internetes források:

Bártfai Zsolt: Vélemény az Európai Adatvédelmi Testület 2/2019. iránymutatásának tervezetéről. (2019. május 14., hvg-orac, <https://gdpr.hvgorac.hu/velemen-az-europai-adatvedelmi-testulet-2-2019-iranymutatasanak-tervezeterol/> Letöltés dátuma 2019.09.20.

Chase, Daniel: Who owns the data – an argument for a property rights approach to transatlantic data protection. [Kivé az adat? – egy érv a transzatlanti adatvédelem tulajdonjogi megközelítése mellett] In: Medium, 2018. 05. 22. Elérhető: https://medium.com/@Daniel_Chase_/who-owns-the-data-an-argument-for-a-property-rights-approach-to-transatlantic-data-protection-ddc5cc8fc212

Hachman, Mark: The Price of Free: How Apple, Facebook, Microsoft and Google Sell You to Advertisers [Az ingyenesség ára: Hogyan ad el téged hirdetőknél az Apple, a Facebook, a Microsoft és a Google] in: PC World (2015. 10. 01.), <https://www.pcworld.com/article/2986988/the-price-of-free-how-apple-facebook-micro->

- [soft-and-google-sell-you-to-advertisers.html](#) Letöltés dátuma: 2019. 04. 03.
- Hagiu, Andrei – Wright, Julian: When Data Creates Competitive Advantage. In: Harvard Business Review, 2020 Január-Február Kiadás. Elérhető: <https://hbr.org/2020/01/when-data-creates-competitive-advantage> Letöltés dátuma: 2020. 02. 01.
- Harari, Yuval Noah: Why technology favors tyranny.[Miért kedvez a technológia a zsarnokságnak?], The Atlantic, 2018 October Issue, Elérhető: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2018/10/yuval-noah-harari-technology-tyranny/568330/> Letöltés dátuma: 2019. 12. 01.
- Haupt, Michael: Data is the New Oil- A Ludicrous Proposition[Az adat az új olaj – Grotzeszk feltevés]in: Medium (2016. május 2.), <https://medium.com/project-2030/data-is-the-new-oil-a-ludicrous-proposition-1d91bba4f294> Letöltés dátuma: 2019. 04. 06.
- <https://dataethics.eu/privacy-washing/> Letöltés dátuma: 2020. 01.30
- <https://quoteinvestigator.com/2017/07/16/product/> Letöltés dátuma: 2020. 01. 13.
- <https://www.domo.com/learn/data-never-sleeps-6> Letöltés dátuma: 2019. 04. 13.
- <https://www.facebook.com/privacy/explanation> 2018.04.19. óta hatályos szöveg. Letöltés dátuma: 2020. 01. 16.
- <https://www.forbes.com/sites/kashmirhill/2012/02/16/how-target-figured-out-a-teen-girl-was-pregnant-before-her-father-did/> Letöltés dátuma: 2019.04.28.
- <https://www.nytimes.com/2019/01/25/technology/facebook-instagram-whatsapp-messenger.html> Letöltés dátuma: 2020.02.05.
- Kemp, Simon: Digital 2019: Internet use accelerates [Digitális 2019: Az internethasználat katalizálódik] (2019 január 30.), <https://wearesocial.com/blog/2019/01/digital-2019-global-internet-use-accelerates> Letöltés dátuma: 2019. 11.14.
- Koltay Tibor: A bölcsesség hierarchiája: az adat-, információ-, tudás-, bölcsesség hierarchia reprezentációi. Eredeti cím: ROWLEY, Jennifer: The wisdom hierarchy: representations of the DIKW hierarchy. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. 55. évfolyam 8. szám (2008). http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4954&issue_id=496.html Letöltés dátuma: 2019. 04. 05.
- Stump Krisztina: A személyhez fűződő jogok vagyoni vonatkozásai – új fejlemények. Jogi tanulmányok, 2014, 17/1. http://epa.oszk.hu/02600/02687/00006/pdf/EPA02687_jogi_tanulmanyok_2014_609-622.pdf Letöltés dátuma: 2019. 11. 19.

Tartalomjegyzék

Bevezető.....	3
1. Dr. Sziklay Júlia: Visszaemlékezés a kezdetekre - az alapjogvédő ombudsman.....	5
2. Dr. Péterfalvi Attila: Az adatvédelem fejlődésének történeti áttekintése Magyarországon a GDPR hatálybalépéséig.....	29
3. Dr. Bendik Tamás: A GDPR keletkezése és a magyar jogrendszerre gyakorolt hatás	79
4. A NAIH felhívására beérkezett - az információs jogokkal kapcsolatos – tu- dományos pályaművek nyertes alkotásai.....	111
Halmai Márton: A magánélet védelmének kérdései az adatvédelem területén egy középiskolás diák szemszögéből.....	113
Fülöp Réka: Személyes adatok védelme az interneten különös tekintettel azok vagyonjogi helyzetére	123

Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság

1055 Budapest, Falk Miksa u. 9-11.
Levelezési cím: 1363 Budapest, Pf. 9.

Telefon: +36 (1) 391-1400
Fax: +36 (1) 391-1410
Internet: <http://www.naih.hu>
e-mail: ugyfelszolgalat@naih.hu

Kiadja: a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság
Felelős kiadó: Dr. Péterfalvi Attila elnök